

TÜRK KAMU YÖNETİMİ DERGİSİ

Turkish Journal of Public Administration

TÜRK KAMU YÖNETİMİ DERGİSİ (TUJPA)
TURKISH JOURNAL OF PUBLIC ADMINISTRATION

Cilt 2, Sayı 2, Yıl 2021
Volume 2, Issue 2, Year 2021
ISSN: 2757-6191

Sahibi / Owner
Vedat YILMAZ-Abdullah AYDIN
Aziz BELLİ-Berat AKINCI

Genel Editörler / General Editors
Doç. Dr. Aziz BELLİ
Doç. Dr. Vedat YILMAZ
Doç. Dr. Abdullah AYDIN
Doç. Dr. Berat AKINCI

İletişim / Contact:
Türk Kamu Yönetimi Dergisi Editörlüğü E-mail:
turkkamuyonetimi@gmail.com
Web: <http://www.tujpa.com/index.php/journal>

Yayıncı / Publisher

**Vedat YILMAZ-Abdullah AYDIN
Aziz BELLİ-Berat AKINCI**

Genel Editörler / General Editors

**Assoc. Prof. Dr. Aziz BELLİ
Assoc. Prof. Dr. Vedat YILMAZ
Assoc. Prof. Dr. Abdullah AYDIN
Assoc. Prof. Dr. Berat AKINCI**

Alan Editörleri / Departmental Editors

Kentsel Dönüşüm Pol.ve Yön. / Urban Transformation Politics and Management : Prof. Dr. A. Menaf TURAN
Örgütsel Davranış ve Yönetim Psikolojisi / Organizational Behavior And Administration Psychology : Prof. Dr. Ferit İZCİ
Siyaset Bilimi / Political Science : Prof. Dr. Gökhan TUNCCEL
Kamu Mali Yönetimi / Public Financial Management : Prof. Dr. Veysel EREN
Kentsel Alan Yönetimi / Urban Management : Prof. Dr. Yakup BULUT
Göç Yönetimi ve Politikaları / Immigration Politics and Management : Assoc. Prof. Dr. Abdullah AYDIN
Siyasal Katılım ve Demokrasi / Political Participation and Democracy : Assoc. Prof. Dr. Abdullah AYDIN
Uluslararası İlişkiler / International Relations : Assoc. Prof. Dr. Abdullah AYDIN
Sosyal Hizmetler / Social Services : Assoc. Prof. Dr. Abdolvahap AKINCI
Yönetim Bilimleri / Management Sciences : Assoc. Prof. Dr. Ahmet TUNÇ
Çevre Yönetimi ve Politikaları / Environmental Politics and Management : Assoc. Prof. Dr. Aziz BELLİ
Yerel Katılım ve Demokrasi / Local Participation and Democracy : Assoc. Prof. Dr. Aziz BELLİ
Yerel Siyaset / Local Politics : Assoc. Prof. Dr. Aziz BELLİ
Avrupa Birliği / European Union : Assoc. Prof. Dr. Osman AĞIR
Afet Yönetimi ve Politikaları / Disaster Politics and Management : Assoc. Prof. Dr. Vedat YILMAZ
Yerel Yönetimler / Local Governments : Assoc. Prof. Dr. Vedat YILMAZ
Kent Politikaları / Urban Politics : Assoc. Prof. Dr. Vedat YILMAZ
Yönetim Hukuku / Administrative Law : Asst. Prof. Dr. Bayram DOĞAN
Kamu – Özel İşbirliği / Public – Private Partnership : Asst. Prof. Dr. Bekir GÜNDÖĞMÜŞ
İnsan Kaynakları Yönetimi / Human Resources Management: Assoc. Prof. Dr. Berat AKINCI
Kamu Politikaları / Public Policies : Assoc. Prof. Dr. Berat AKINCI
Örgütsel Psikanaliz / Organisational Psychoanalysis : Asst. Prof. Dr. Berat AKINCI
Yönetim Tarihi / History of Management : Asst. Prof. Dr. Hikmet Selahattin GEZİCİ
Uluslararası Politikalar / International Politics: Asst. Prof. Dr. Konuralp SEZGİLİ
Uluslararası Ticaret / International Trade : Asst. Prof. Dr. Murat DUZCU
Yönetişim ve Sosyal Politika / Governance And Social Policy : Assoc. Prof. Dr. Yıldız ATMACA

YAYIN KURULU / EDITORIAL BOARD

Doç. Dr. Aziz BELLİ	: Yayın Kurulu Başkanı / Genel Koordinatör
Assoc. Prof. Dr. Aziz BELLİ	: Head of the Editorial Board / General Coordinator
Doç. Dr. Berat AKINCI	: ÜYE / Süreç Yönetimi ve Kurumsal Yönetim Sorumlusu
Assoc. Prof. Dr. Berat AKINCI	: Member / Process Management and Corporate Governance Officer
Doç. Dr. Abdullah AYDIN	: ÜYE / Yayın Değerlendirme Ön Kontrol Sorumlusu
Assoc. Prof. Dr. Abdullah AYDIN	: Member / Release Evaluation Pre-Control Officer
Doç. Dr. Vedat YILMAZ	: ÜYE / Yayın Değerlendirme Son Kontrol Sorumlusu
Assoc. Prof. Dr. Vedat YILMAZ	: Member / Release Evaluation Last-Control Officer
Doktorant Cüneyt TELSAC	: ÜYE / İngilizce Çeviri Ön Kontrol Sorumlusu
PhD Student. Cüneyt TELSAC	: Member / English Translation Pre-Control Officer
Ar. Gör. Muhammet Mustafa TAT	: ÜYE / İndeks Veri Girişi Sorumlusu
R.Astt. Muhammet Mustafa TAT	: Member / Index Data Entry Officer
Doç. Dr. Vedat YILMAZ	: ÜYE / İndeks Başvuru ve Değerlendirme Sorumlusu
Assoc. Prof. Dr. Vedat YILMAZ	: Member / Index Application and Evaluation Officer
Tuğçe Dilem UYANIK	: ÜYE / Ön Dizgi ve Kontrol Sorumlusu
Tuğçe Dilem UYANIK	: Member / Pre-Typesetting and Control Officer
Doç. Dr. Abdullah AYDIN	: ÜYE / Son Dizgi ve Yayın Sorumlusu
Assoc. Prof. Dr. Abdullah AYDIN	: Member / Last Typesetting and Publishing Officer

Prof. Anarkul URDALETOVA	: KIRGIZİSTAN (KYRGYZSTAN)	: International Editorial Board Member
Prof. Dr. Mohamed BELKHIRA	: CEZAYİR (ALGERIA)	: International Editorial Board Member
Prof. Dr. Galib SAYILOV	: AZERBAYCAN (AZERBAIJAN)	: International Editorial Board Member
Prof. Dr. İgor V. KRYUCHKOW	: AZERBAYCAN (AZERBAIJAN)	: International Editorial Board Member
Prof. Dr. Gökhan TUNCEL	: TÜRKİYE (TURKEY)	: International Editorial Board Member
Assoc. Prof. Dr. Liudmyla RADOVETSKA	: UKRAYNA (UKRAINE)	: International Editorial Board Member
Assoc. Prof. Dr. Neringa SLAVINSKAITE	: LİTVANYA (LITHUANIA)	: International Editorial Board Member
Prof. Dr. Yakup BULUT	: TÜRKİYE (TURKEY)	: International Editorial Board Member
Assoç. Prof. Dr. Abdullah AYDIN	: TÜRKİYE (TURKEY)	: International Editorial Board Member
Assoç. Prof. Dr. Aziz BELLİ	: TÜRKİYE (TURKEY)	: International Editorial Board Member
Assoç. Prof. Dr. Faiq ELEKBERLİ	: AZERBAYCAN (AZERBAIJAN)	: International Editorial Board Member
Assoc. Prof. Dr. İbrahim ALİYEV	: AZERBAYCAN (AZERBAIJAN)	: International Editorial Board Member
Assoc. Prof. Dr. Murtaza HASANOV	: AZERBAYCAN (AZERBAIJAN)	: International Editorial Board Member
Assoc. Prof. Dr. Olyana KINDIBALYK	: MOLDOVA (MOLDOVA)	: International Editorial Board Member
Asst. Prof. Dr. Berat AKINCI	: TÜRKİYE (TURKEY)	: International Editorial Board Member

BİLİM VE DANIŞMA KURULU / ADVISORY BOARD

Prof. Dr. Abdullah ÇELİK	: Harran Üniversitesi (TÜRKİYE)
Prof. Dr. Abdulkadir BAHARÇİÇEK	: İnönü Üniversitesi (TÜRKİYE)
Prof. Dr. Ahmet KARADAĞ	: İnönü Üniversitesi (TÜRKİYE)
Prof. Dr. Ahmet YATKIN	: İnönü Üniversitesi (TÜRKİYE)
Prof. Dr. Bekir PARLAK	: Bursa Uludağ Üniversitesi (TÜRKİYE)
Prof. Dr. Bayram COŞKUN	: Muğla Sıtkı Koçman Üniversitesi (TÜRKİYE)
Prof. Dr. Ercan OKTAY	: Necmettin Erbakan Üniversitesi (TÜRKİYE)
Prof. Dr. Fatma Neval GENÇ	: Aydın Adnan Menderes Üniversitesi (TÜRKİYE)
Prof. Dr. Ercan OKTAY	: Karamanoğlu Mehmetbey Üniversitesi (TÜRKİYE)
Prof. Dr. Hamza ATEŞ	: İstanbul Medeniyet Üniversitesi (TÜRKİYE)
Prof. Dr. Önder KUTLU	: Necmettin Erbakan Üniversitesi (TÜRKİYE)
Prof. Dr. Selahaddin BAKAN	: İnönü Üniversitesi (TÜRKİYE)
Prof. Dr. Selma KARATEPE	: İstanbul Gelişim Üniversitesi (TÜRKİYE)
Prof. Dr. Toğrol İSMAYİL	: Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi (TÜRKİYE)
Prof. Dr. Hacer Tuğba EROĞLU	: Selçuk Üniversitesi (TÜRKİYE)
Prof. Dr. Yusuf KARAKILÇIK	: İnönü Üniversitesi (TÜRKİYE)
Prof. Dr. Veysel Karani BİLGİÇ	: Kırıkkale Üniversitesi (TÜRKİYE)
Prof. Dr. Yusuf ŞAHİN	: İnönü Üniversitesi (TÜRKİYE)
Prof. Dr. Yusuf TEKİN	: Ankara Hacı Bayram Veli Üniversitesi (TÜRKİYE)
Prof. Dr. Yüksel DEMİRKAYA	: İnönü Üniversitesi (TÜRKİYE)
Prof. Dr. Erdal BAYRAKÇI	: Bayburt Üniversitesi (TÜRKİYE)
Doç. Dr. Kadir Caner DOĞAN	: Gümüşhane Üniversitesi (TÜRKİYE)
Doç. Dr. Liudmyla RADOVETSKA	: National Academy of Security Service of Ukraine (UKRAYNA)
Doç. Dr. Murat SEZİK	: İnönü Üniversitesi (TÜRKİYE)
Doç. Dr. Murtaza HASANOĞLU	: Azerbaycan Devlet İdarecilik Akademisi (AZERBAYCAN)
Doç. Dr. Mustafa KOCAOĞLU	: Necmettin Erbakan Üniversitesi (TÜRKİYE)
Doç. Dr. Sefa USTA	: Karamanoğlu Mehmetbey Üniversitesi (TÜRKİYE)
Doç. Dr. Serdar Vural UYGUN	: Nevşehir Hacı Bektaş Veli Üniversitesi (TÜRKİYE)
Doç. Dr. Tuğba YOLCU	: Tarsus Üniversitesi (TÜRKİYE)
Doç. Dr. Veysel ERAT	: Bitlis Eren Üniversitesi (TÜRKİYE)
Dr. Öğr. Üyesi Erkan AVŞAR	: Mehmet Akif Ersoy Üniversitesi (TÜRKİYE)
Dr. Öğr. Üyesi Barış KANDEĞER	: Van Yüzüncü Yıl Üniversitesi (TÜRKİYE)
Dr. Öğr. Üyesi Yahya DEMİRKANOĞLU	: Bitlis Eren Üniversitesi (TÜRKİYE)
Dr. Anwar SEKIOU	: Bouchaib Üniversitesi (CEZAYİR)
Dr. Elnur ALİYEV	: Azerbaycan Devlet İktisat Üniversitesi (AZERBAYCAN)
Dr. Nazim Caferov	: Azerbaycan Devlet İktisat Üniversitesi (AZERBAYCAN)

SAYI HAKEM KURULU / REWIEVER BOARD

Doç. Dr. Neslihan BURGAZ	: Karamanoğlu Mehmetbey Üniversitesi (TÜRKİYE)
Prof.Dr. Rana DAYIOĞLU ERUL	: Ankara Hacı Bayram Veli Üniversitesi (TÜRKİYE)
Doç. Dr. Veysel ERAT	: Bitlis Eren Üniversitesi (TÜRKİYE)
Doç.Dr. Mustafa KOCAOĞLU	: Necmettin Erbakan Üniversitesi (TÜRKİYE)
Doç. Dr. Muzaffer BİMAY	: Batman Üniversitesi (TÜRKİYE)
Doç. Dr. Ahmet TUNÇ	: Çanakkale 18 Mart Üniversitesi (TÜRKİYE)
Doç. Dr. Osman AĞIR	: Bitlis Eren Üniversitesi (TÜRKİYE)
Dr. Öğr. Üyesi Demet DÖNMEZ	: Hatay Mustafa Kemal Üniversitesi (TÜRKİYE)
Doç.Dr. Kadir Caner DOĞAN	: Gümüşhane Üniversitesi (TÜRKİYE)
Doç. Dr. Yıldız ATMACA	: Van Yüzüncü Yıl Üniversitesi (TÜRKİYE)

DİZİNLER – VERİ TABANLARI / INDEXES - DATABASES

Türk Kamu Yönetimi Dergisi (TUJPA) ulusal ve uluslararası dizin / veri tabanı tarafından indekslenmektedir. Taradığımız dizinler / veri tabanları:

Journal of International Management Academy (JIMA) is indexed by national and international indexes / databases. Indexes / databases which we scanned:

Google Scholar, ResearchBib, Directory of Research Journal Indexing, Acarindex, indexcopernicus

TÜRK KAMU YÖNETİMİ DERGİSİ

TURKISH JOURNAL OF PUBLIC ADMINISTRATION

Yıl / Year: 2021 - Cilt / Volume: 2 - Sayı / Issue: 2

ISSN: 2757-6191

Türk Kamu Yönetimi Dergisi, kamu yönetimi ve Uluslararası İlişkiler ile ilgili teorik ve uygulamalı bilimsel/özgün makaleleri kabul etmektedir. Türk Kamu Yönetimi Dergisi, yönetim ile ilgili hazırlanan ulusal ve uluslararası düzeydeki akademik çalışmaları yayınlayan hakemli bir dergidir. Dergi ile multidisipliner bir çalışma alanı tesis edilerek literatüre ve uygulamaya katkı sağlanması hedeflenmektedir. Editörler tarafından yapılan ön değerlendirmeyi geçen çalışmalar, kör hakem sistemine göre seçilen en az iki hakem tarafından incelenmektedir. Derginin yayın dili Türkçe ve İngilizcedir. Yönetim Akademisi, yılda iki sayı (Nisan - Ağustos - Aralık) olarak yayınlanmaktadır. Yazarlardan çalışmalarının yayınlanması için herhangi bir ücret talep edilmemektedir. Ayrıca yazarlara ve hakemlere de bir ücret ödemesi yapılmamaktadır. Dergimize gönderilen makalelerin daha önce hiçbir fiziksel ve elektronik ortamda yayınlanmamış olması gerekmektedir. Aynı anda birden fazla dergiye gönderilen bir yayının tespit edilmesi halinde ilgili yazara/yazarlara ait tüm makale değerlendirmeleri iptal edilerek süreç sonlandırılacaktır. Bu nedenle başka bir bilimsel/aktüel dergiye gönderilen ve sonuçlandırılmayan çalışmaların sisteme yüklenmemesi önemle rica edilir. Yazarların ortaya koymuş oldukları veri, bilgi, belge, ifade ve değerlendirmeler kendi sorumluluklarındadır. Bu nedenle ortaya çıkabilecek olumsuzluklardan dolayı yayın, hakem, bilim ve değerlendirme kurulu ile diğer çalışanlarımızın sorumlu tutulamaz. Her yazarın makalelerini sisteme yüklemekle birlikte tüm bilimsel, hukuki ve etik kuralları bildiğini ve bu kurallara uygun bir şekilde yayını oluşturduğunu beyan ve taahhüt ettiği kabul edilmektedir. Dergide yer alan yazılarda ileri sürülen görüşler yazarlara aittir, yayınlayan kurulu ve dergiyi bağlamaz. Dergimizde araştırma makalelerine yer verilmektedir.

TURKISH JOURNAL OF PUBLIC ADMINISTRATION, accepts the theoretical and practical scientific/original articles on public administration and international relations. It is aimed to contribute to the literature and practice by establishing a multidisciplinary workspace with the journal. The works having passed the preliminary consideration done by the editors is evaluated by at least two referees who are selected according to the blind referee system. The publication language of the

journal is Turkish and English. TURKISH JOURNAL OF PUBLIC ADMINISTRATION is published two times a year (June - December). The writers don't charge a fee for publication of their works. There is also no payment for authors and referees. The articles submitted to our journal are supposed not to have been published in any physical or electronic environment before. In the event that it is identified that a publication has been sent to more than one journal at the same time, all article evaluations of the relevant author/authors will be cancelled, and the process will be terminated. For this reason, it is strongly recommended that the works, which have been sent to any other scientific/actual journal and not been completed, should not be loaded into the system. The data, information, documents, statements, and evaluations that authors present are at their own responsibility. The publication, referee, science and evaluation committee and other employees can not be held responsible for any inconvenience this may cause. It is accepted that along with the loading their articles to the system, all the authors know all legal and ethical rules and declares and undertakes that they have generated their publications in accordance with these rules. Any views expressed in this publication are the views of the authors and are not the views of Turkish Journal of Public Administration. Our journal includes research articles.

YAYIN ETİĞİ / PUBLICATION ETHICS :

- Türk Kamu Yönetimi Dergisi, COPE'nin (Yayın Etiği Komitesi) temel ilkelerini takip eder. Dergi, intihalin bütün çeşitlerine ve telif haklarının ihlaline karşıdır. Yazarlar, Yayın Etik Kuralları Komitesi (Committee on Publication Ethics (COPE)) tarafından belirlenen yayın etiğine ilişkin yüksek standartlara uymalıdır.
- Verilerde sahtecilik yapma veya veri uydurma, yazarlara ait olan eserlere uygun atıflar yapılmaksızın çoğaltılması da dahil olmak üzere intihal ve eserin kötüye kullanılması kabul edilemez uygulamalardır. Herhangi bir etik usulsüzlük vakası çok ciddi şekilde muamele görmekte olup COPE kurallarına uygun olarak ele alınacaktır.
- Makale metninde listelenen tüm yazarlar, deneysel tasarıma ve uygulanmasına ya da verilerin analizi ve yorumlanmasına önemli katkıda bulunmuş olmalıdır. Yazarların tümü, makale metninin taslağında ve gözden geçirme safhalarından herhangi birinde yer almış olmalı ve nihai versiyonu okumuş ve onaylamış olmalıdır. Makale metninin yazılmasına büyük katkıda bulunan herkes yazar olarak listelenmelidir (örn. "birinin yerine yazma" Dergi tarafından yasaklanmıştır). Çalışmanın oluşturulmasında içeriğe entelektüel açıdan katkı sağlamayan kişiler, yazar olarak belirtilmemelidir.
- Yazar(lar)dan değerlendirme süreçleri çerçevesinde makalelerine ilişkin ham veri talep edilebilir, böyle bir durumda yazar(lar) beklenen veri ve bilgileri yayın kurulu ve bilim kuruluna sunmaya hazır olmalıdır.
- Makale metnini dergiye göndermeniz onun orijinal bir makale ve yayınlanmamış bir eser olduğu ve başka herhangi bir yerde incelenmemekte olduğu anlamına gelmektedir.
- Yazarın kendi eserinin çoğaltılması da dahil olmak üzere uygun bir atıf yapılmadan kısmen veya tamamen yapılan intihal, dergi tarafından tolere edilmez. Dergiye sunulan makale metinleri, özgünlük açısından intihal karşıtı yazılım kullanarak kontrol edilmektedir.
- Makalelerini Türk Kamu Yönetimi Dergisi'ne gönderen tüm yazarların referans verme etik standartlarına uyması beklenir. Makalede kullanılan kaynaklara uygun olarak referansların verilmesi yazar (lar)ın yükümlülüğüdür.
- Türk Kamu Yönetimi Dergisi intihal değerlendirmesi & benzerlik oranı tespitinde Turnitin programı kullanmaktadır. Çalışma yayınlandıktan sonra intihal tespit edilmesi durumunda " Türk Kamu Yönetimi Dergisi " makaleyi geri çekme hakkını saklı tutar.
- Yazar(lar)ın yayınlanmış, erken görünüm veya değerlendirme aşamasındaki çalışmasıyla ilgili bir yanlış ya da hatayı fark etmesi durumunda, dergi editörünü veya yayıncıyı bilgilendirme, düzeltme veya geri çekme işlemlerinde editörle işbirliği yapma yükümlülüğü bulunmaktadır.
- Tüm çalışmaların Körleme Hakemlik ile değerlendirilmesi yayın kalitesini doğrudan etkilemektedir. Bu süreç yayının nesnel ve bağımsız değerlendirilmesi ile güven sağlar. Türk Kamu Yönetimi Dergisi, değerlendirme süreci çift taraflı kör hakemlik ilkesiyle yürütülür. Hakemler yazarlar ile doğrudan iletişime geçemez, değerlendirme ve yorumlar dergi yönetim sistemi aracılığıyla iletilir. Bu süreçte değerlendirme formları ve tam metinler üzerindeki hakem yorumları editör aracılığıyla yazar(lar)a iletilir.
- Türk Kamu Yönetimi Dergisi'nde uygulanan yayın süreçleri, bilginin tarafsız ve saygın bir şekilde gelişimine ve dağıtımına temel teşkil etmektedir. Dergi sahipleri, yayıncı ve diğer hiçbir politik ve ticari unsur, editörlerin bağımsız karar almalarını etkilemez.
- Turkish Journal of Public Administration follows the main principles of COPE (Committee on Publication Ethics). Journal is against all forms of plagiarism or unethical act of copyright. Authors should observe high standards with respect to publication ethics as set out by the Committee on Publication Ethics (COPE).
- Falsification or fabrication of data, plagiarism, including duplicate publication of the authors' own work without proper citation, and misappropriation of the work are all unacceptable practices. Any cases of ethical misconduct are treated very seriously and will be dealt with in accordance with the COPE guidelines.
- All authors listed on the manuscript should have contributed significantly to the experimental design, its implementation, or analysis and interpretation of the data. All authors should have been involved in the writing of the manuscript at draft and any revision stages, and have read and approved the final version. Anyone who made major contributions to the writing of the manuscript should be listed as an author (e.g. "ghost writing" is prohibited by the Journal). Persons who do not make intellectual contributions to the content in the creation of the article should not be mentioned as author(s).
- The raw data of the articles in the framework of the evaluation process can be requested from the author(s). In such a case, the authors should be prepared to submit the expected data and information to the editorial board and the scientific committee.

- By submitting your manuscript to the journal it is understood that this it is an original manuscript and is unpublished work and is not under consideration elsewhere. Plagiarism, including duplicate publication of the author's own work, in whole or in part without proper citation is not tolerated by the journal. Manuscripts submitted to the journal is checked for originality using anti-plagiarism software.
- All authors who submit their manuscripts to the Turkish Journal of Public Administration are expected to comply with the ethical standards of reference. It is the responsibility of the author (s) to give references in accordance with the sources used in the article.
- Turkish Journal of Public Administration uses Turnitin software to calculate the ratio of originality. If the plagiarism is detected after publication, " Turkish Journal of Public Administration " reserves the right to retract the article.
- If the author(s) perceive a mistake or error in the published, early-view or evaluation processes, they have an obligation to cooperate with the editor in informing, correcting or withdrawing.
- Blind peer-review is the principal mechanism by which the quality of research is judged. This evaluation directly affects the quality of the publication. This process provides trust with objective and independent evaluation of the publication. Turkish Journal of Public Administration, evaluation process is carried out with the principle of double blind peer-review. Referees cannot communicate directly with the authors, reviews and comments are transmitted through the journal management system.
- The publication processes implemented in International Turkish Journal of Public Administration are the basis for the development and distribution of scientific knowledge in an impartial and respectful manner. The journal owners, publisher and any other political and commercial elements do not affect the independent decision-making of editors.

MAKALE / ARTICLE

SAYFA / PAGE

Dilek GÜMÜŞ DEMİR, Mustafa CANBAZ

Türkiye’de 2001-2020 Yılları Arasında Devlet Teşviklerinin Yenilenebilir Enerji Sektörü Üzerine Etkisinin Değerlendirilmesi

70 - 86

Evaluation of the Effects of Government Incentives on Renewable Energy Sector in Turkey Between 2001-2020

Araştırma Makalesi / Research Article

Hale Eda AKDURU

Havacılıkta Kriz Yönetim Stratejileri Üzerine Bir Araştırma: Milas Bodrum Havalimanı Örneği

87 - 97

A Study On Air Navigation Services Emergency And Crisis Management Strategies: The Case Of Milas Bodrum Airport

Araştırma Makalesi / Research Article

Müslüm SOYKAN

Ombudsmanlık, Dünyada Uygulanan Özel Amaçlı Ombudsmanlık Türleri ve Uygulamaları Üzerine Bir Değerlendirme

98 - 104

An Analysis on “Ombudsman, Types of Special Purpose Ombudsman and Applications in the World”

Kitap Kritiği / Book Review

İlkay GÜLER, Emin Ahmet KAPLAN

İklim Değişikliği ile Mücadele Çerçevesinde Yenilenebilir Enerji ve Yeşil İstihdam İlişkisi: Türkiye için Nitel Tercih Modeli

105 - 115

The Relationship between Renewable Energy and Green Employment in the Framework of Combating Climate Change: A Qualitative Choice Model for Turkey

Araştırma Makalesi / Research Article

Kamil GÖKSEL, Ahmet TUNÇ

ABD’de Başkanlık Sistemini Başarılı Kılan Etkenler

116 - 134

Factors That Make the Presidential System Successful in the USA

Araştırma Makalesi / Research Article

Türkiye’de 2001-2020 Yılları Arasında Devlet Teşviklerinin Yenilenebilir Enerji Sektörü Üzerine Etkisinin Değerlendirilmesi

Evaluation of the Effects of Government Incentives on Renewable Energy Sector in Turkey Between 2001-2020

Dilek GÜMÜŞ DEMİR

Doktorant, Akdeniz Üniversitesi, Maliye ABD.
dilekgumus07@gmail.com
<https://orcid.org/0000-0002-2381-6681>

Makale Başvuru Tarihi / Received: 09.08.2021

Makale Kabul Tarihi / Accepted: 31.12.2021

Makale Türü / Article Type: Araştırma Makalesi

Mustafa CANBAZ

Blm. Uzm., Bursa Uludağ Üniversitesi (Mezun), SBE,
Maliye A.B.D., mustafa_canbaz16@hotmail.com
<https://orcid.org/0000-0003-0613-204X>

ÖZET

Anahtar Kelimeler:
Anahtar Kelimeler:

Enerji Kaynakları,

Yenilenebilir Enerji Kaynakları,

Türkiye’de Yenilenebilir Enerji Teşvikleri,

Dünya genelinde enerji üretimi sağlamak amacıyla kullanımı yaygınlaşan fosil enerji kaynaklarının tüketimi çevresel sorunlar başta olmak üzere diğer bir takım problemlere yol açmaktadır. Küreselleşmenin hız kazanmasıyla birlikte teknolojik gelişmeler enerji kaynaklarına olan talebin gün geçtikçe artmasına neden olmaktadır. Ancak dünya üzerinde enerji kaynaklarının tükenebilir olması ve çevresel problemlere yol açması sebebi ile enerji üretiminin daha sağlıklı, daha güvenilir ve daha kesintisiz şekilde üretiminin ve tüketiminin sağlanması yenilenebilir enerji kaynaklarından enerji üretimini gündeme getirmiştir. Bu çalışmanın amacı, Türkiye’de yenilenebilir enerji kaynaklarından üretilen enerjinin kullanımının artırılması için uygulanan teşvik, indirim, istisna mekanizmalarını ve bu mekanizmaların yenilenebilir enerji sektörüne ve ülke ekonomisine olan etkilerini analiz etmektir. Literatür araştırması yapılarak ele alınan çalışmada yenilenebilir enerji kaynaklarına sağlanan teşvik sistemi üzerinde durulmuştur. Türkiye’de yenilenebilir enerji kaynakları kullanılarak elde edilen yenilenebilir enerji üretimi hakkında bilgi verilmiş olup Ülkemizde mevcut enerji arzı ve talebi verilerek hedeflenen enerji arzı ve talepleri değerlendirilmiştir. Bu kapsamda yapılan araştırmalar ve elde edilen veriler göstermektedir ki Türkiye’de artan enerji tüketimini fosil kaynaklardan karşılamaktadır. Ancak yenilebilir enerji kaynaklarından enerji üretimi için yeni yatırımların gerçekleştirilmesi ve gerçekleştirilmiş yatırımların modernleştirilerek tam kapasite enerji üretiminin gerçekleştirilmesi için enerji sektörüne uygulanan enerji politikalarının iyileştirilmesi, teşvikleri arttırıcı yönde çalışmalar yapılması gerektiği sonucuna ulaşılmıştır.

ABSTRACT

Keywords:

Keywords:

Energy Resources,

Renewable Energy Resources,

Renewable Energy Incentives in Turkey,

Consumption of fossil energy sources, the use of which has become widespread in order to provide energy production throughout the world, causes a number of other problems, especially environmental problems. With the acceleration of globalization, technological developments cause the demand for energy resources to increase day by day. However, due to the fact that the energy resources in the world are exhaustible and cause environmental problems, ensuring the production and consumption of energy production in a healthier, more reliable and more uninterrupted manner has brought energy production from renewable energy sources to the agenda. The aim of this study is to analyze the incentives, discounts and exception mechanisms applied to increase the use of energy produced from renewable energy sources in Turkey and the effects of these mechanisms on the renewable energy sector and the country's economy. In the study, which is handled by making a literature review, the incentive system provided for renewable energy sources is emphasized. Information about the renewable energy production obtained by using renewable energy sources in Turkey has been given, and the targeted energy supply and demands have been evaluated by giving the current energy supply and demand in our country. In this context, research and data obtained show that increasing energy consumption in Turkey is covered by fossil sources. However, it was concluded that in order to realize new investments for energy production from edible energy sources and to modernize the realized investments and to realize full capacity energy production, efforts should be made to improve the energy policies applied to the energy sector and increase incentives.

1. GİRİŞ

Ülkelerin enerji kaynaklarına olan talebinin artmasına paralel olarak alternatif enerji kaynaklarına yönelim sürekli artış eğilimindedir. Bu durumun temel nedeni mevcut olarak kullanılan enerji kaynaklarının tükenebilir durumda olmasıdır. Tükenebilir durumdaki enerji girdisine bağlı olarak yatırımı gerçekleştiren enerji şirketlerinin mevcut yatırımlardaki teknolojinin yıpranması, aşınması veya zarar görmesi sebebiyle enerji üretimi düşebilmektedir. Aynı zamanda düşen enerji üretim miktarı artan elektrik üretim talebini karşılayamadığı zaman enerji fiyatlarında artışı meydana getirebilecektir. Bu durumda enerji fiyatlarının yükselmesi piyasa ekonomisinde bir takım aksaklıklara neden olabilmektedir. Piyasada oluşan aksakların ortadan kaldırılması amacıyla ülkeler, alternatif enerji kaynaklarının üretilmesini sağlamak adına yenilenebilir enerji kaynaklarına yönelmektedirler (Adaçay, 2014:88).

Dünya üzerinde kullanılan enerji kaynakları kullanış amaçlarına göre sınıflandırıldığında yenilenemez (tükenir) ve yenilenebilir enerji kaynakları olarak iki şekilde karşımıza çıkmaktadır. Yenilenemez enerji kaynakları kendi içerisinde sınıflandırıldığında fosil ve çekirdek kaynaklı (uranyum ve toryum) enerji kaynakları olarak literatürde yer almaktadır. Yenilenebilir enerji kaynakları ise literatürde, hidroelektrik, biyokütle, güneş, rüzgâr, jeotermal, gel-git ve hidrojen enerji kaynakları olarak yer almaktadır. Enerji kaynakları, dönüştürülebilirliklerine göre sınıflandırıldığında birincil (kömür, petrol, doğalgaz, nükleer, biyokütle, hidrolik, güneş ve rüzgâr) ve ikincil (elektrik, benzin, mazot, motorin, petrol kök ve sıvılaştırılmış petrol gazı) (Kaya vd., 2018:219-234) enerji kaynakları olarak sınıflandırılmaktadır.

5346 Sayılı Kanun'da yenilenebilir enerji kaynakları (YEK): hidrolik, güneş, rüzgar, jeotermal, biyokütle, gelgit, dalga ve akıntı gibi fosil olmayan enerji kaynakları olarak ifade edilmiştir. Dışişleri Bakanlığına göre yenilenebilir enerji kaynağı, “doğada kendiliğinden meydana gelen ve kendi evrimi içinde bir sonraki gün aynı şekilde yeniden mevcut olabilen enerji kaynağı” olarak ifade edilmiştir. Yenilenebilir enerji kaynakları güneşten gücünü alan veya doğada kendiliğinden yer alan ve hiç tükenmeyecek özelliklere sahip olan, çevre koşullarına olumsuz etki etmeyen kaynaklardır (Demir ve Çolak, 2015:806).

Yenilenebilir enerji kavramı, 19. Yüzyıl sonundan başlayarak ve 20. Yüzyılda zirve noktasına ulaşan fosil yakıtların tüketimine yönelik çevresel ve sosyal sorunlara karşı getirilmek istenen bir çözüm ürünüdür (Arslan ve Uzun, 2017:97). 1980 yılından itibaren dünya ülkelerinde serbest ekonomi politikalarının benimsenmesi ve küreselleşmenin hız kazanmasıyla birlikte ülke ekonomileri diğer ülke ekonomileriyle etkileşim içine girmiş ve böylece dışa açılma dönemi başlamıştır. Uluslararası ticarete yaşanan gelişmeler ile birlikte uluslararası ticaretin eş güdümlü bir şekilde gerçekleştirilmesi için uluslararası kurum ve kuruluşlar tarafından ortak ticari politikalar belirlenmiştir. Ortak ticari politikalar devlet yardımları ve teşvik sistemine bir takım sınırlamalar getirmiş olsa da ülke ekonomilerinde uygulanan teşvik politikaları hiçbir zaman ortadan kaldırılmamış, yalnızca teşvik sistemlerinde değişiklik yapılmıştır. Uygulanan teşvik sistemlerinin, uygulandığı sektör ya da firmayla sınırlı kalmayıp, olumlu etkilerinin ülkedeki genel ekonomik sistemde görüldüğü saptanmıştır (Canbaz, 2019:45).

Bu çalışmanın amacı yenilenebilir enerji kaynaklarına yönelik uygulanan vergisel teşviklerin, indirim ve istisna mekanizmalarının ve bu mekanizmaların yenilenebilir enerji sektörüne ve Türkiye ekonomisine olan etkilerinin değerlendirilmesidir. Türkiye’de yenilenebilir enerji kaynaklarından elektrik üretiminin sağlanması için çeşitli politikalar uygulanmakta ve yenilenebilir kaynaklarından elektrik üretiminin gerçekleştirilmesi için mevcut olan ve potansiyel yatırımlar teşvik edilmeye devam etmektedir. Çalışmamızda yenilenebilir enerji kaynaklarına sağlanan teşvikler kapsamında literatür araştırması yapılmıştır. YEK’e sağlanan teşvik türleri ile çalışmamızın temelini oluşturan Türkiye’deki YEK teşvikleri kapsamında izlenen enerji politikalarının hukuki boyutu ele alınmıştır. Ayrıca Türkiye’deki yenilenebilir enerji politikaları anlatılmıştır. YEK kapsamında gerçekleştirilen yatırımlarda uygulanan enerji teşvikleri değerlendirilmiş ve son olarak uygulanan yenilenebilir enerji politikalarının yenilenebilir enerji sektörüne etkisi değerlendirilmiştir.

2. YENİLENEBİLİR ENERJİ KAYNAKLARI VE SAĞLANAN TEŞVİKLER

Devletin ekonomiye müdahalesi devlet kavramının var oluşundan itibaren gerçekleşmiştir. Ancak devletin ekonomideki rolünün yüksek olduğu ülkelerde devletin ekonomiye müdahalesi yüksektir. Devletin ekonomiye müdahalesi genellikle devletin ekonomik durumu ile yakından ilişkilidir. Az gelişmiş veya gelişmekte olan ülke ekonomilerinde meydana gelen problemleri ortadan kaldırmak için yapılan müdahaleler kimi zaman düzenleyici bir şekilde rol oynarken kimi zaman ise denetleyici bir şekilde rol oynamaktadır.

Ülke ekonomilerinde yaşanan problemlerin ortadan kaldırılmasına yönelik izlenecek olan müdahale politikalarının belirlenmesinde ekonominin genel yapısı temel etken olacaktır. Ayrıca ekonomik düzenin sağlanması için piyasaya devletin müdahale etmesi gerekiyorsa hangi ekonomik araçlarla müdahale edilmesi gerekliliği, ülkenin ekonomik gelişmişlik seviyesine göre belirlenecektir (Doğangün Yasa, 2017:282-285).

Dünya’da ise 19. yüzyılda ABD’de demiryolu ile ulaşımın sağlanması amacıyla; özel sektörün yatırımı hızlı bir şekilde gerçekleştirmesi için devlet tarafından yatırımcı firmaya nakit ödeme desteği sağlanmıştır. İlk olarak demiryolu ulaşım yatırımının gerçekleştirilmesi için sağlanan teşvikler gün geçtikçe enerji sektörünün geliştirilmesi amacıyla da kullanılmaya başlanmıştır (Ulusoy ve Bayraktar Daştan, 2018:126). Yenilenebilir enerji kavramı ilk defa 1972 yılında Birleşmiş Milletler Çevre Programıyla taahhüt altına alınmıştır. 1994 ‘te imzalanan İklim Değişikliği Çerçeve Sözleşmesiyle atmosfere zararlı maddelerin çıkarmış olduğu emisyon oranlarının azaltılması belirlenmiştir. 1997’de emisyon oranlarının azaltılması ve yenilenebilir enerji kaynaklarının teşvik edilmesi kapsamında Kyoto Protokolü imzalanmıştır. 1997’de Avrupa Birliği’nin yayınlamış olduğu Yeşil Enerji Raporuyla birliğe üye ülkelerdeki yenilenebilir enerji kaynaklarla üretilen enerji payının %12’ye çıkarılması yönünde tavsiyelerde bulunmuştur (Çelikkaya, 2017a:3-5).

Literatürde yenilenebilir enerji kaynaklarının kullanımı asıl olarak 2000’li yılların başından itibaren önem kazanırken bu tarihten önce enerji teknolojileri ve politikaları kapsamında incelenmiştir Bu durumun temel nedeni ise Dünya’da teknolojik alanda gelişmelerin yaşanmasıyla birlikte bireylerin tüketmiş olduğu enerji miktarında yaşanan ciddi orandaki artışlardır. Bu durum ülkelerin enerji politikalarını revize etmelerine neden olmuş ve ülkeleri alternatif enerji kaynaklarının kullanımına yönelmiştir. Alternatif enerji kaynaklarından enerji üretiminin gerçekleştirilmesi için devletler enerji yatırımlarına bir kısım teşvikler sağlamıştır. Literatür kapsamında YEK’e sağlanan teşvikler çalışmamızda mali ve üretim teşvikleri olarak sınıflandırılmıştır (Arslan ve Uzun, 2017:106).

2.1. Yenilenebilir Enerji Kaynaklarına Sağlanan Mali Teşvikler

Türk Dil Kurumu’na göre yapılan teşvik tanımının kavram olarak “isteklendirme” ve “özendirme” anlamında olduğunu ve iktisadi veya sosyal amaca erişebilmek için hukuki düzenlemeler yapılarak maddi destek sağlamak amacıyla kamu idareleri tarafından verilen kolaylıklar şeklinde ifade edildiğini söyleyebiliriz.

Güneş, rüzgâr, jeotermal, hidrolik, dalga, hidrojen, biyokütle enerjisi gibi kaynağı doğada yer alan ve sürdürülebilir nitelikte olan yenilenebilir enerji kaynakları, fosil yakıtlar gibi sera gazı üretmemektedir (Demir ve Çolak, 2015:806). Dünya üzerinde ve Türkiye’de yeri ve önemi gün geçtikçe artan yenilenebilir enerji kaynaklarının tüm ülkelerin talep ettiği enerji miktarının tamamını karşılama potansiyeline sahip olması, Türkiye’nin yenilenebilir enerji kaynakları açısından zengin olması ve fosil yakıtların rezervlerinin yetersiz olması nedeniyle devlet yenilenebilir enerji yatırımları ve tüketimine yönelik teşvik politikaları oluşturmakta ve uygulamaktadır.

Mali teşvik sistemi, devletin var olan enerji ihtiyacının karşılanabilmesi için yenilenebilir enerji kaynaklarında enerji üretilmesi ve tüketilmesi aşamalarında firmalara çevre vergisi istisnaları, KDV muafiyetleri, düşük faiz oranı ve uzun vadeye sahip kredi sağlanması, hızlandırılmış amortismanların uygulanması gibi vb. araçlarla finansal nitelikli destekler sağlamak suretiyle uygulanan teşvik uygulamasıdır (Ulusoy ve Bayraktar Daştan,2018:127). YEK’in elde edilmesi için verilen düzenleyici teşvik uygulamalarının yanı sıra sübvansiyon, hibe, vergi indirim ve istisnası gibi bir takım mali teşvik uygulamaları da mevcuttur.

2.1.1. Vergisel Teşvikler

Vergisel teşvikler üretim maliyetlerinin düşürülmesi ve yatırımcıların hızlı bir şekilde enerji piyasasına giriş yapmasını sağlamaktadır. Üretim maliyetlerinin düşük olması, özel sektör yatırımcılarının karlılık oranının artmasını sağlayacaktır. Ancak gerçekleştirilen yatırımın uzun vadeli olması ve kamu bütçesinden finanse edilmesi toplum üzerine ilave yük oluşturmaktadır (Eser ve Polat, 2015:207).

- **Gelir Vergisi Teşvikleri:** Türkiye’de YEK’in üretilmesi için kullanılan makine, teçhizat, arazi ve demirbaş alımları için yapılan sermaye harcamalarına ülkeler tarafından belirli oranda yatırım indirimi uygulanmaktadır. Ancak üretilen elektriğe yönelik herhangi bir avantaj sağlamadığından, üretilen elektriğin kWh saatine yönelik indirim mekanizması uygulanmaya başlanmıştır. Yatırım ya da üretilen elektriğe indirim uygulamak yerine üretilen elektriğin şebekeye satışından elde edilen gelir 5 yıl süreyle gelir vergisinden istisna tutulmuştur. Enerji üretimi için kurulan enerji santralleri genelde 20-30 yıl gibi bir zaman diliminde kendini amorti ederken hızlandırılmış amortismanlar yöntemi uygulayan ülkeler arasındaki farklı amortisman oranları göz önüne alınarak 5-15 yıl arasında amorti ettiği söylenebilir. Gerçekleştirilen yatırımlardaki teknolojik ürün ve

hizmetlerin yenilenmesine yönelik yapılan harcamalar ARGE indirimi kapsamında olup tamamı gelir vergisi matrahından indirilebilmektedir (Çelikkaya, 2017:71).

- **Emlak Vergisi İndirim ve İstisnası:** YEK yatırımları için emlak vergisi kapsamında indirim, iade ve istisna uygulanmaktadır. Avrupa ülkelerinde gerçekleştirilen yatırımlarda istisna ve indirim uygulamaları kullanılırken ABD’de istisna, indirim ve iade uygulamaları kullanılmaktadır. Asya ülkeleri ise sadece vergi indirimlerini yatırımlarda tercih edilmektedir (Çelikkaya, 2017:71-73).
- **Fosil Yakıtlardan Vergi Alma:** YEK’den elektrik üretimini teşvik etmek ve fosil yakıt kullanımını azaltmak amacıyla fosil yakıt kullanımından vergi alınmaktadır. Kirlilik ve emisyon üzerine doğrudan bir vergi koyulmaktadır. Fosil yakıtların kullanımı çevreye negatif dışsalılık yayılmasına neden olduğu için vergi koyulması aynı zamanda dışsalılıkların içselleştirilmesini sağlamaktadır. Karbon vergisinin hükümetler tarafından zorunlu tutulmuş olması fosil yakıt tüketimini azaltıp yenilenebilir enerji üretimini teşvik edici nitelikte fayda sağlayabilmektedir (Eser ve Polat, 2015:207). Fakat söz konusu mali teşviklerin etkinliğinin sağlanması, kabul edilebilir oranlarda vergi koyulmasına bağlıdır.
- **Harcama Vergisi İndirimi:** YEK’den elektrik üretimi yapılması adına gerçekleştirilecek yatırımlar için alınan makine, teçhizat alımlarında ödenen KDV’ye yönelik indirim uygulanmaktadır. Avrupa ülkelerinde çevreye duyarlı geliştirilen yenilenebilir enerji yatırımları kapsamında üretilen elektriğin satılmasına ÖTV istisnası getirilmiştir. Elektrik üretimi için kurulan çevreci tesisler için ithal edilen mal ve hizmetler gümrük vergisinden muaf tutulmuştur (Çelikkaya, 2017:73-75).

Yukarıda belirtilen mali teşviklere ek olarak, farklı ülkelerde uygulamaları değişmekle birlikte kamu yatırımları yoluyla sağlanan yenilenebilir enerji kaynaklarının kullanılabilmesi için gerekli alt yapı yatırımlarının hazır edilmesi, gerekli hibe ve kredilerin sağlanması, üreticilere çalışma sahası tahsis edilmesi ve danışmanlık hizmetlerinin sağlanması (Eser ve Polat, 2015: 208) gibi bir takım mali teşvik uygulamaları da mevcuttur.

2.1.2. Üretim Teşvikleri

Yenilenebilir enerji kaynakları, üretilecek enerjinin maliyeti, teknolojik gereksinimlere ihtiyaç duyulması, başlangıç ve altyapı maliyetleri yüksek olmasından dolayı hükümetler tarafından teşvik edilmektedir. Ülkelerin ekonomilerine göre enerji sektörüne sağladığı teşvikler kalkınma planlarında yer almaktadır. Bu teşvikler ülkelerdeki çevreci politikaları ve ekonomik büyümeyi desteklemenin yanı sıra milli gelir ve toplumsal refah artışına katkı sağlamaktadır. Üretim teşvikleri, YEK’e yönelik olarak üretim amaçlı kurulmuş olan firmalara kuruluşundan sonra üretim aşamasında sağlanan fiyat odaklı teşviklerdir. Bu kapsamda yenilenebilir portföy standardı, üretilen elektriğe teşvik ve sabit tarife teşvikleri uygulanmaktadır (Bayraktar Daştan, 2017:46-48).

- **Yenilenebilir Portföy Standardı (Kota Sistemi):** YEK yatırımlarının gerçekleştirilmesi için en önemli desteklerden birisi de kota sisteminin var olmasıdır. Kota destek mekanizması üretilen enerjinin yenilenebilir enerji kaynaklarından üretilmesine dayanmaktadır. Bu sistem 1990’lı yıllarda ABD’de uygulama alanı bulurken, AB’ye üye olan Hollanda’da 1998 yılında uygulanmıştır. Bu sistemde üretilen enerjinin ne kadarı yenilenebilir enerji kaynaklarından üretildiği dikkate alınmaktadır. Enerji üreticilerine belirli hedefler ve kotalar koyulmakla birlikte, hükümetler yenilenebilir enerji sertifikaları oluşturmuşlardır. Yenilenebilir enerji kaynaklarından enerji üretimi sağlayacak firmalara bu sertifikaların alınması zorunlu hale getirilmiştir. Bu zorunlu sertifikalara sahip olmayan üreticiler için cezai yaptırım uygulanmaktadır (Çelikkaya, 2017b:67-68).

2.2. Yenilenebilir Enerji Kaynaklarına Yönelik Diğer Teşvik Araçları

YEK ile ilgili mali teşvik araçları; sübvansiyonlar, tarife garantisi, prim tarife garantisi, net tüketim ölçümü ve proje alım teklifleri olarak sayılabilir. Bu teşviklerden bazıları alt başlıklarda açıklanacaktır.

- **Sübvansiyon:** Hükümetlerin kişi, kuruluş ve kurumlara yatırımları gerçekleştirmesi amacıyla yapmış oldukları nakdi yardımlar, vergi istisnası, kredi ve arsa tahsisi, kar garantisi gibi devlet yardımlarıdır. Yenilenebilir enerji yatırımları gerçekleştirilecek ülkelerde firmalara hibe, indirim ve sermaye sübvansiyonları sağlanmaktadır (Bayraktar Daştan, 2017:57).
- **Tarife Garantisi:** Gerçekleştirilecek yatırımlar için, firmaları teşvik etmek amacıyla yenilenebilir enerji kaynakları kullanılarak üretilen enerjinin uluslararası enerji tarifelerinde geçerli olan fiyatlardan alım garantisi, 15-20 senelik dönem için verilmektedir (Bayraktar Daştan, 2017:58).
- **Net Tüketim Ölçümü:** Net ölçüm sistemi, YEK elektrik enerjisi üretimi gerçekleştiren firmalara yatırım bölgelerinde elektrik üretme izninin verilmesi ve belirlenen üretim miktarında fazla üretimin yapılması

durumunda üretimi aşan kısım kadar elektrik için kuruluş fiyatından satma imkanı veren politikaları ifade etmektedir. Bu sistemde temel amaç, yatırımı gerçekleştiren firmaların yenilenebilir enerji teknolojilerine yönelik yatırım yapılmasının desteklenmesidir (Yılmaz ve Hotunoğlu, 2015:91).

- **Proje Alım Teklifleri:** Yenilenebilir enerjiye yönelik yatırımların gerçekleştirilmesi için hükümetler yatırım projelerinin ana hatlarını belirlemekte ve belirlenen kriterler çerçevesinde özel sektör yatırımcıları tarafından oluşturulan proje tekliflerinde yatırıma en net karşılık gelen proje tercih edilerek ilgili kamu idaresi tarafından hizmetin satın alımı gerçekleştirilmektedir. Proje alım destek teşvikleri, özel sektör yatırımcısının enerji alım sözleşmelerine ve hükümetlerin sağlamış olduğu fonlara ulaşımını kolaylaştırmaktadır (Bayraktar Daştan, 2017:66-67).

3. TÜRKİYE’DE ENERJİ POLİTİKALARINA İLİŞKİN HUKUKİ ALTYAPI

Yenilenebilir enerji politikaları Türkiye’de 2000’li yıllarda uygulanmaya başlamıştır. 2001 yılında elektrik üretimi, dağıtımı ve iletimi hakkında düzenlemelerin yapılması amacıyla 4628 Sayılı Elektrik Piyasası Kanunu yürürlüğe girmiştir. Artan enerji talebini karşılamak ve tüm enerji kaynaklarını ülke ekonomisine kazandırmak amacıyla 2003 yılında Enerji Piyasası Denetleme Kurulu kurulmuştur.

Kamu ve özel sektör yatırımcıları tarafından gerçekleştirilen enerji alanındaki yatırımlar ülke ekonomisinin büyüme politikaları çerçevesinde yeniden düzenlenmiştir. 2004 yılında Dünya’da gerçekleştirilen yenilenebilir enerji kaynaklarından elektrik elde edilmesine ilişkin enerji yatırımları göz önüne alınarak Türkiyede Enerji ve Tabii Kaynaklar Bakanlığı ve Devlet Planlama Teşkilatı tarafından yeni bir yol haritası belirlenmiştir.

2005 yılında 5346 sayılı Yenilenebilir Enerji Kaynaklarından Elektrik Enerjisi Üretimi Amaçlı Kullanımına Dair Kanun yürürlüğe girmiştir. Kanun kapsamında YEK’den elektrik enerjisi üretiminin yaygınlaştırılması için YEK’in kullanımının teşvik edilmesiyle birlikte kullanılan kaynakların güvenilir ve kaliteli bir biçimde ekonomiye kazandırılması gerektiği belirtilmiştir. Böylece YEK kaynaklarının enerji üretiminde kaynak çeşitliliğinin artırılması, atıkların değerlendirilmesi, çevrenin korunması ve sera gazı emisyonlarının azaltılması hedeflenmiştir. 5346 sayılı kanun kapsamında sabit fiyat garantisi, projelerin hizmet bedellerinden muafiyet, enerji üretim tesisleri, arge yatırımlarında vergi indirimi, arsa arazi kullanım bedellerinde indirimi temel alan teşvikler uygulanmıştır (Ulusoy ve Bayraktar Daştan, 2018:149).

2006 yılında Çevre Kanun’un çıkarılmasıyla birlikte 2827 sayılı kanun kapsamında değişikliğe gidilmiş ve bu kanun kapsamında sürdürülebilir çevre, sürdürülebilir kalkınma ilkeleri doğrultusunda çevrenin korunması esas alınarak çevre teşvik sistemi getirilmiştir. 2007 yılında 5627 sayılı Enerji Verimliliği Kanunu kapsamında enerji tüketiminde verimliliğin artırılması hedeflenmiş ve toplum genelinde enerji bilincinin hedeflenmesi esas alınmıştır. Aynı yıl 5686 sayılı Jeotermal Kaynaklar ve Doğal Mineralli Sular Kanunu Uygulama Yönetmeliği yürürlüğe girmiştir. 2010 yılında 6094 sayılı Kanun çerçevesinde yenilenebilir enerji kaynaklarına ilişkin yapılan düzenlemeler kapsamında parasal ve parasal olmayan teşviklerin yanında bazı kaynaklar yanında daha yüksek sabit fiyat garantisi verilmiştir. 2013 yılında 6444 sayılı Yeni Elektrik Piyasası Kanunu yürürlüğe girerek yatırımlara yeni teşvikler getirilmiştir. 4628 sayılı Kanunun ihtiyaç duyduğu düzenlemeler yapılarak mevcut ekonomik yapıya entegre edilmiştir (Yılmaz ve Hotunoğlu, 2015:78-82).

Güneş enerjisine dayalı elektrik üretimi hakkındaki yönetmelik 2011 yılında yayınlanmıştır. Yenilenebilir enerji kaynaklarından elektrik elde edilmesine ilişkin 2016 yılında Yenilenebilir Enerji Kaynak Alanları Yönetmeliği Resmi Gazete’de yayınlanmıştır. Yönetmelik 2017 ve 2019 yıllarında revize edilmiştir. 2016 yılında YEK’den elektrik üretiminin gerçekleştirilmesi için kurulacak tesislerde kullanılacak yerli teknolojiye sahip makine, teçhizat ve ekipmanların desteklenmesine yönelik yönetmelik de çıkarılmıştır.

Söz konusu hukuki gelişmelerle birlikte yenilenebilir enerji kaynakları üretimi ve tüketilmesine yönelik mevzuatta yer alan boşluklar giderilmeye çalışılmaktadır. Özellikle son yıllarda yenilenebilir enerji sektörüne yapılan yatırımlardaki artışın sebebi olarak söz konusu hukuki alt yapı ve mevzuat düzenleme ve değişiklikleri ile getirilen teşvik uygulamaları gösterilebilir.

4. TÜRKİYE’DE YENİLENEBİLİR ENERJİ POLİTİKASI VE UYGULANAN TEŞVİKLER

Ülkede enerji kaynaklarının kullanımına yönelik yapılan düzenlemeler ve uygulanan politikalar, o ülkenin mevcut sosyal-ekonomik ve politik yapısının bir yansıması şeklindedir. Bu sebeple ülkedeki enerji politikalarını, kaynakların çeşitliliği, miktarı ve ekonomiyi etkileme gücü belirlemektedir. Ancak enerji

kaynaklarının aktif bir şekilde kullanılarak enerji üretiminin sağlanması ekonominin gelişmişlik seviyesine bağlıdır. Ülkede fosil yakıtların kullanımı fazla ise YEK'in kullanımının artırılmasına yönelik devlet teşvik mekanizmasını aktif olarak kullanarak YEK üretim ve tüketimini arttırılabilecektir. Bu kapsamda Türkiye'de yenilenebilir enerji politikaları başta olmak üzere uygulanan enerji teşvikleri incelenecektir (Yılmaz ve Hotunoğlu, 2015:77).

4.1. Türkiye'de Yenilenebilir Enerji Politikası

Türkiye'nin enerji politikalarının belirlenmesinde en büyük kısıt olarak enerjide dışa bağımlı olma hususu gösterilebilir. Bu nedenle Türkiye ithalatı temel alan enerji kullanımında dış ülkelere temin edilen enerji ithalatını azaltmak için yenilenebilir enerji politikasını geliştirmek zorundadır (Ulusoy ve Bayraktar Daştan, 2018:150).

Tablo 1. Türkiye'deki Enerji Sektörü Hedefleri (2018-2023)

	2018	2023
Birincil Enerji Talebi (BTEB)	147.955	174.279
Elektrik Enerjisi Talebi (TWh)	303,3	375,8
Kişi Başı Birincil Enerji Tüketimi (TEP/Kişi)	1,81	2,01
Kişi Başı Birincil Elektrik Enerjisi Tüketimi (kwh/kişi)	3.698	4.324
Doğal Gazın Elektrik Üretimindeki Payı (%)	29,85	20,7
Yenilenebilir Kaynakların Elektrik Üretimindeki Payı (%)	32,5	38,8
Yerli Kaynaklardan Üretilen Elektrik Enerjisi Miktarı	150,0	219,5
Elektrik Kurulu Gücü (MW)	88.551	109.474

Kaynak: T.C. Cumhurbaşkanlığı Strateji ve Bütçe Başkanlığı, 2019:114

TEP: Ton Eşdeğer Petrol, BTEP: Bin TEP, kWh: Kilowatt-saat, TWh: Milyar Kilowatt-saat, MW: Megawatt

(1) Elektrik kurulu gücü haricindeki 2018 yılı verileri gerçekleşme tahminleridir.

2023 yılında, 2018 yılına göre yenilenebilir kaynakların elektrik üretimindeki payında %6,3 oranında bir artış hedeflenmektedir. Birincil Enerji Talebi ve Elektrik Enerjisi talebinde 2023 yılına kadar artış yaşanması beklenirken, aynı zamanda kişi başı birincil enerji talebi ve elektrik enerjisi tüketiminde de artış beklenmektedir. Türkiye'nin yenilenebilir enerji politikalarında belirlediği hedefler (Aşker, 2013:2);

- YEK kullanımı teşvik edilerek elektrik enerjisi üretiminin yaygınlaştırılması,
- Çevresel problemlere yol açmayan güvenilir ve ekonomik yenilenebilir enerji üretiminin desteklenmesi,
- Enerji üretimi gerçekleştirilen kaynakların zenginleştirilmesi,
- Doğada bulunan atıkların dönüştürülerek değerlendirilmesi ve doğaya yol açtığı tahribatın önlenmesi,
- Hidroelektrik santrallerindeki üretim gücünün tamamını elektrik enerjisi üretilmesi amacıyla kullanılması,
- YEK kaynaklarından başta güneş olmak üzere diğer YEK'in kullanımının sağlanması için gerekli düzenlemelerin yapılması,
- Sera gazı emisyonlarını azaltılması,
- Elektrik enerjisi üretiminin sağlanması için mekanik ve elektro-mekanik üretim sektörünün geliştirilmesidir.

2023 yılı sonuna kadar gerçekleştirilecek yatırımlar için;

- RES'in kurulu gücünün 20.000 MW'a,
- GES'in mevcut kurulu gücünün yeni yatırımlarla en az 3.000 MW'a,
- JES'in kurulu gücünün 600 MW'a ulaştırılması hedeflenmiştir.

Türkiye’de enerji talebini karşılamaya yönelik belirlenen hedeflere ulaşılması için yenilenebilir enerji politikaları her yıl güncellenmesi gerekmektedir. Belirlenen politikalarla ülkedeki YEK enerji üretimini arttırmıştır. Ancak gerçekleştirilen yatırımlarda YEK tam kapasite kullanılması gerekmektedir.

4.3. Türkiye’de YEK İle İlgili Genel Literatür İncelemesi

Enerji kaynaklarına olan talebin hızlı bir şekilde artmasıyla birlikte mevcut enerji kaynakları bu talebi tam anlamıyla karşılayamadığı için ülkeler arasında enerji krizleri yaşanmaya başlamıştır. Enerji krizlerinin yaşanmasıyla birlikte enerji kaynaklarının güvenli bir şekilde arz edilmesi ve enerji tüketiminde uluslararası dengenin sağlanması ihtiyacını ortaya çıkarmıştır. Dünya’da enerji kaynaklarının hızlı bir şekilde tüketilmesiyle yaşanan krizin alternatif enerji kaynaklarının üretilmesiyle aşılabileceği görülmüştür. Alternatif enerji kaynakları olarak yenilenebilir enerji kaynakları karşımıza çıkmaktadır (Koçaslan, 2006:1-2). YEK ile ilgili literatürde aşağıda yer alan bazı çalışmalar incelenmiştir.

Kılıç ve Aslan (2017) yapmış oldukları çalışmada, yenilenebilir ve yenilemez kaynaklardan elde edilen enerjinin ekonomik büyümeye etkisini 28 OECD ülkesi temel alınarak fosil yakıtların kullanımının devam etmesi durumunda OECD’ye üye ülkelerin ekonomilerinde problemlerin oluşabileceği belirtmişlerdir. Çalışmada YEK’den elde edilen enerji kaynaklarının kullanımındaki artış hem çevresel anlamda hem de ekonomiye pozitif etki edeceği ve enerjide alanındaki dışa bağımlılığı azaltabileceği sonucuna varılmıştır. Özen vd. (2015) çalışmalarında enerji konusunda dışa bağımlılığı çok yüksek seviyede olan Türkiye için var olan potansiyel statik enerjiyi mutlaka kinetik enerjiye dönüştürmenin zorunlu bir hal aldığını ifade etmiştir. Yenilenebilir enerji kaynaklarından rüzgâr enerjisi, doğru politikalar ile ülkenin enerji konusundaki dışa bağımlılığını azaltacak bir yöntem olduğunu vurgulamaktadır.

Yılmaz ve Hotunoğlu’nun (2015) çalışmasında, 2010-2013 dönemi baz alınarak YEK’den üretilen elektrik enerjisinin, elektrik üretimi içerisindeki oranları, hükümetin elektrik üretimi için lisans sahip olan yatırımcılara ödedikleri miktarlar ve lisansa sahip yatırımcıların teşvik edici politikaların uygulanmasıyla ortaya çıkan sonuçların olumlu yönde olduğu belirtilmiştir. Çelikkaya (2017b), genel teşviklerin yanı sıra yenilenebilir enerji kaynakları yatırımlarına özgü vergi teşvik politikalarının hayata geçirilmesinin yenilenebilir enerji kaynakları yatırımlarını daha da arttıracaklarını belirtmektedir. Demir ve Çolak (2015) yapmış oldukları çalışmada YEK’den üretilen elektrik miktarının artması ve yeni yatırımlar için gerçekleştirilecek olan yatırımların teşvik edilmesi, yapılan başvurulardaki artış ile birlikte teşvik politikasının başarılı olduğu sonucuna varmışlardır. Bu sonuç dikkate alındığında yenilenebilir enerji kaynakları bakımında oldukça zengin kaynaklara sahip olan Türkiye’nin yenilenebilir enerji kaynaklarına uygulanan teşvikleri arttırması gerekmektedir. Bayraktar Daştan’ın 2017 yılında yapmış olduğu çalışmasında Türkiye’nin, *“enerji üretim ve tüketimine bağlı olarak ortaya çıkan ve başta cari açık, dışa bağımlı yapı ve enerji güvenliği olmak üzere tüm sosyo- ekonomik, politik ve ekolojik sorunlarına çözüm getirebilmek için yenilenebilir enerji potansiyelini tam anlamıyla harekete geçirmek”* zorunda olduğunu ifade etmektedir.

Literatürde belirtilen çalışmalarda genel olarak ulaşılan sonuçlara incelendiğinde, Türkiye açısından yenilenebilir enerji kaynaklarına yönelik teşvik uygulamaları ve politikalarının mevcut olduğu söylenebilir. Fakat potansiyel yenilenebilir enerji kaynakları bakımından mevcut teşvik uygulamaları ve politikalarının yeterli düzeyde olmadığı kanısına varılmıştır.

4.2. Türkiye’de YEK’e Uygulanan Enerji Teşvikleri

Türkiye’de enerji alanında gerçekleştirilmiş ve gerçekleştirilecek yatırımlar genel olarak 2012 yılında çıkarılan 3305 sayılı Bakanlar Kurulu Kararı ile teşvik sistemi kapsamında olduğu belirtilmiştir. YEK’den elektrik üretiminin gerçekleştirilmesi için yatırımlara uygulanacak ilave teşvikler 5346 sayılı ve 6446 sayılı Elektrik Piyasası Kanunu ile belirlenmiştir. 2005’te yürürlüğe giren 5346 sayılı kanun ile tüm YEK için 5,5 Euro cent/kWh birim fiyat üzerinden alım garantisi ve yatırımın gerçekleştirildiği dönem için teşvikler getirilmiştir. (Demir ve Çolak, 2015:808).

Türkiye’de YEK’den elektrik enerjisi üretimine verilen en önemli teşvik türü, sabit fiyat garantisi teşviği olduğu söylenebilir (Ulusoy ve Bayraktar Daştan, 2018:150). YEK’den elektrik üretiminin teşvik edilmesi amacıyla yenilenebilir Enerji Kaynaklarını Destekleme Mekanizması oluşturulmuştur. Yenilenebilir enerji kaynaklarından elektrik üretimini gerçekleştiren lisans sahibi üreticiler için kanuna ekli I numaralı cetveldeki fiyatlar on yıl süre ile geçerli olduğu belirtilmiştir. Yenilenebilir enerji kaynak çeşidine göre üretilen elektriğin kwh yapılan ödemeler aşağıdaki tabloda verilmiştir.

Tablo 2. Yenilenebilir Enerji Santrallerinin Kurulumunda Yapılan Ödemelerin Belirtildiği (I Sayılı Cetvel)

Yenilenebilir Enerji Kaynağına Dayalı Üretim Tesis Tipi	Uygulanacak Fiyatlar
Hidroelektrik Üretim Santrali	7,3 ABD Doları cent/kWh)
Rüzgâr Enerjisine Dayalı Üretim Santrali	7,3 ABD Doları cent/kWh)
Jeotermal Enerjisine Dayalı Üretim Santrali	10,5 ABD Doları cent/kWh
Biyokütle Dayalı Üretim Santrali (Çöp Gazı Dâhil)	13,3 ABD Doları cent/kWh
Güneş Enerjisine Dayalı Üretim Santrali	13,3 ABD Doları cent/kWh
10.5.2019 tarihinden itibaren bağlantı anlaşmasına çağrı mektubu almaya hak kazanılan yenilenebilir enerji kaynaklarına dayalı lisanssız elektrik üretim faaliyeti kapsamındaki tesisler	EPDK tarafından TL kuruş/kWh olarak ilan edilen kendi abone grubuna ait perakende tek zamanlı aktif enerji bedeli

Kaynak: 5346 sayılı Kanun, 2005; Şen, 2017:70; Yıldırım, 2019:344.

Sabit fiyat garantisi haricindeki teşvikler ve teşvik niteliğine haiz bazı düzenlemeler ise (Şen, 2017:72);

- YEK'den üretilen elektrik enerjisinin iç piyasa ve uluslararası piyasalardan temin edilmesi ve hizmet sunumundaki kaynak çeşidinin tespit edilerek izlenmesi amacıyla üretimi gerçekleştirecek lisansa sahip yatırımcı kuruluşa EPDK tarafından YEK Belgesi verilmektedir. Teşviklerden yararlanmak isteyen yatırımcı kuruluşlar belirtilen tarihe kadar belge ile başvuru yapması gerekmektedir. Belgeyi ibraz edip teşviklerden yararlanmak isteyen yatırımcı kuruluşlar, yatırımın faaliyete geçmesinden itibaren 8 yıl süreyle lisans ücreti ödememektedir. Bu süreyi dolduran yatırımcıların ise mevzuatta var olan lisans ücretinin %10'u kadar ücret ödemeleri gerektiği ilgili kanunda belirtilmiştir.
- Orman niteliğine sahip ve devletin sahip olduğu arazilerde YEK'dan enerjisi üretilmesi için kurulacak tesis, santral, ulaşım yolları ve üretimi yapılacak enerjinin, ana dağıtım noktasına aktarılması için var olan enerji aktarım hatlarının kullanılması için Hazine ve Maliye Bakanlığı, Çevre ve Şehircilik Bakanlığı, Tarım ve Orman Bakanlığından ilgili arazilerin kiraya verileceği, kullanım hakkının tesis edileceği ve ödemelerde ise yarı yarıya indirim uygulanacağı belirtilmiştir. Ancak kanun maddesinde kullanılacak alanın milli park ve doğayı koruma alanları içerisinde olması durumunda ilgili Bakanlık ve koruma bölge kurum ve kuruluşunun görüşünün olumlu olması durumunda YEK yönelik tesislerin inşa edilmesine yönelik izin verileceği belirtilmiştir.
- YEK'den enerji üretilmesi amacıyla 31.12.2020 tarihine kadar kurulacak tesisler için yatırım ve faaliyet dönemleride dahil olmak üzere 10 yıl boyunca arazi kullanım ve irtifak bedelleri, enerji aktarım hatlarının kiralanması için ödenecek bedellere % 85 oranında indirim uygulanacağı belirtilmiştir. YEK'den üretilen enerji kaynağının çeşidine göre ilgili kamu kurum ve kuruluşlarından teknik yardım alınabileceği belirtilmiştir.

Tablo 3. Yenilenebilir Enerji Santrallerinin Kurulumunda Yapılan Ödemelerin Belirtildiği (II Sayılı Cetvel)

Santral Türü	Ülke İçerisinde İmalatın Gerçekleştirilmesi	Yerli Destek Fiyatları (\$ cent/kWh)
Hidroelektrik Üretim Santrali	Türbin	1,3
	Jeneratör ve Güç Elektronikliği	1,0
Rüzgâr Enerjisine Dayalı Üretim Santrali	Kanat	0,8
	Jeneratör ve Güç Elektronikliği	1,0
	Türbin Kulesi	0,6
	Rotor ve Naset Gruplarındaki Mekanik Aksamın Tamamı (Kanat Grubu İle Jeneratör ve Güç Elektronikliği İçin Yapılan Ödemeler Hariç.)	1,3
Fotovoltaik Güneş Enerjisine Dayalı Üretim Santrali	PV Panel Entegrasyonu ve Güneş Yapısal Mekanikliği İmalatı	0,8
	PV Modülleri	1,3
	PV Modülünü Oluşturan Hücreler	3,5
	İnventör	0,6
	PV Modülü Üzerine Güneş Işınımı Odaklayan Malzeme	0,5
	Radyasyon Toplama Tüpü	2,4
Yoğunlaştırılmış Güneş Enerjisine Dayalı Üretim Santrali	Yansıtıcı Yüzey Levhası	0,6
	Güneş Takip Sistemi	0,6
	Isı Enerjisi Depolama Sisteminin Mekanik Aksamı	1,3
	Kulede Güneş Işınımı Toplayarak Buhar Üretim Sisteminin Mekanik Aksamı	2,4
	Stirling Motoru	1,3
	Panel Entegrasyonu ve Güneş Paneli Yapısal Mekanikliği	0,6
Biyokütle Enerjisine Dayalı Üretim Santrali	Akışkan Yataklı Buhar Kazanı	0,8
	Sıvı veya Gaz Yakıtlı Buhar Kazanı	0,4
	Gazlaştırma ve Gaz Temizleme Grubu	0,6
	Buhar veya Gaz Türbini	2,0
	İçten Yanmalı Motor Veya Stirling Motoru	0,9
	Jeneratör ve Güç Elektronikliği	0,5
	Kojenerasyon Sistemi	0,4
Jeotermal Enerjisine Dayalı Üretim Santrali	Buhar veya Gaz Türbini	1,3
	Jeneratör ve Güç Elektronikliği	0,7
	Buhar Enjektörü veya Vakum Kompresörü	0,7

Kaynak: 6094 sayılı Kanun, 2011; Şen, 2017:71 ve Yıldırım, 2019:344.

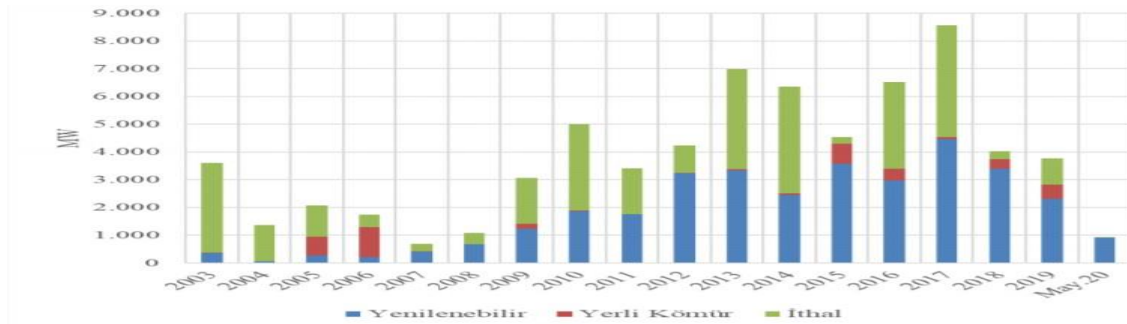
Lisans belgesi olmadan elektrik üretimi yapan santrallerde 10 yılı esas olan sürenin tamamlanmasından sonra yatırımcının lisans süresi içerisinde elektrik piyasasında meydana gelen saati esas alan piyasadaki değişim fiyatının %15’inin YEK destekleme mekanizmasına katkı ücreti adı altında ödenmesi şartıyla lisansı esas alan üretim faaliyetine başlamasına izin verildiği belirtilmiştir. Lisans sahibi üretim yapan tesislerin azami üretim miktarını gerçekleştirmesi gerekmektedir. Lisans sahibi tesislerde kullanılacak mekanik ve elektromekanik aksamın yerli üretim olması ve bu tesislerden elektrik iletim ve dağıtım sistemine verilen elektriğe yönelik; bu kanunda ek olarak belirtilen I sayılı cetvele ilave olarak üretim santralinin faaliyete başlamasından itibaren 5 yıl boyunca, bu kanunda belirtilen II sayılı cetveldeki ücretler ilave edilmektedir.

5. TÜRKİYE’DEKİ YENİLENEBİLİR ENERJİ POLİTİKALARININ YENİLENEBİLİR ENERJİ SEKTÖRÜNE ETKİSİ

Enerji arz ve güvenliği hususu, yenilenebilir kaynakların çeşitlendirilmesi, doğal gaz vb. enerji türlerine yönelik depolama kapasitelerinin artırılması, enerji üretim ve tüketim sürecindeki verimliliğin sağlanması gibi etkenlerin yenilenebilir enerji politikalarının belirlenmesi noktasında önemi oldukça büyüktür (Yakıcı Ayan ve Pabuçcu, 2013:91).

Yenilenebilir enerji kaynakları ekonomik açıdan bakıldığında, Türkiye için oldukça zengin yer altı kaynaklarına sahip olması bakımından önemli bir potansiyele sahiptir. Fosil yakıtlara kaynaklık eden petrol ve doğalgaz rezervlerinin yetersiz olması, enerji açısından dışa bağımlılığın yüksek olması ekonomide ve cari açık düzeyinde olumsuz sonuçlara yol açabilmektedir (Bayraktar Daştan, 2017:122).

Tablo 4. 2003-2020 Dönemi Yenilenebilir/Yerli/İthal Enerji Genel Görünümü

Kaynak: Uslu, 2020:13.

Tablo 4’e göre, 2003 yılı itibariyle tüketilen enerjinin büyük bir kısmını ithal enerji oluştururken, 2019-2020 yılına baktığımızda ithal edilen enerji payında düşüş olduğunu söyleyebiliriz. İthal enerjinin yerine kullanılmaya başlanan yenilenebilir enerji kaynaklarından elde edilen enerji payı 2003 yılından 2019 yılına kadar dalgalı olarak seyretmiştir. Türkiye’de 1990-2020 arasında elektrik enerjisi alanında Dünya Bankası verilerine göre 64.365 milyon Dolar yatırım gerçekleştirilmiştir. Bu yatırımların yıllar itibariyle dağılımı aşağıdaki tabloda verilmiştir.

Tablo 5. Türkiye’de 1990-2020 Yılları Arasında Elektrik Üretimi Amacıyla Gerçekleştirilen Yatırımlar

Yıl	Yatırım Değeri (Milyon \$)	Yıl	Yatırım Değeri (Milyon \$)	Yıl	Yatırım Değeri (Milyon \$)
1990	68	2009	4.327	2016	2.760
1995	1.760	2010	5.197	2017	709
1996	1.232	2011	7.245	2018	958
2000	3.575	2012	2.924	2019	783
2002	360	2013	13.551	2020	295
2006	281	2014	11.072		
2008	5.692	2015	1.578		

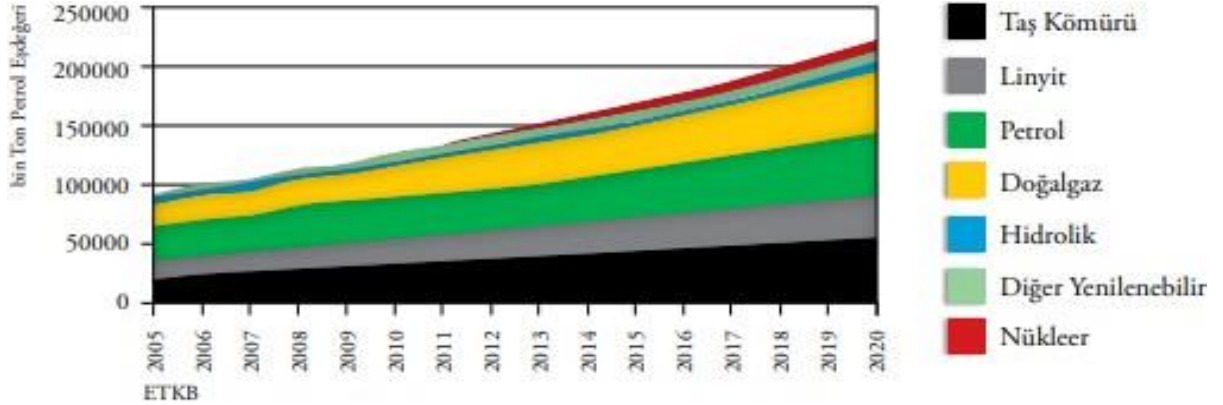
Kaynak: World Bank, 2020 <https://ppi.worldbank.org/snapshots/country/turkey> (Erişim Tarihi: 31.12.2020).

Türkiye’de elektrik enerjisi üretilmesi amacıyla gerçekleştirilen yatırımlar 1990’da 68 milyon dolar iken, 1995’e gelindiğinde yatırımlar 1.760 milyon dolara yükselmiştir. 1996’da ise yatırımlarda yaşanan azalmalar neticesinde 1.232 milyon dolara yükselmiştir. 2000’de ise yatırımlar 3.575 milyon dolara yükselmiştir. 2001 yılında ekonomik krizin yaşanmasıyla birlikte 2002 yılında elektrik yatırımlarında 10 kat düşüş yaşanmıştır. 2006’da 281 milyon dolara düşmüştür. 2008-2011 yılları arasında yatırımlarda artış yaşanmış ve 2011 yılında Avrupa’da borç krizinin yaşanmasıyla ülkedeki yatırımları etkileyerek 2.924 milyon dolara gerilemiştir. 2013 yılında 13.551 milyon dolar ile en fazla yatırım gerçekleştirilirken 2014’te yatırımlar 11.072 milyon dolara düşmüş ve izleyen yıllarda yatırımlarda ciddi azalış yaşanmıştır. 2020 yılında toplamda 295 milyon dolar yatırım gerçekleştirilmiştir. Yatırımlardaki sözleşme süresi en az 10 yıl en fazla 49 yıldan oluşmaktadır.

Sanayileşme ve kentleşme elektrik talebini artırırken, Türkiye’deki motorlu araç satışlarının artması, yük ve yolcu taşımacılığının %90’dan fazlasının karayolu ile yapılması ve artan nüfus artışı enerji taleplerini artırmaya

devam edeceğini göstermektedir. Tablo 6’da, ülkedeki enerji talebi genel olarak verilmiştir (TEVEM, 2010:24). Aşağıdaki tabloya göre elektrik enerjisi üretimi için en fazla kullanılan fosil kaynaklar taş kömürü, petrol, linyit, doğalgaz olurken en az kullanılan enerji kaynakları ise hidrolik, nükleer ve diğer yenilenebilir enerji kaynakları olmuştur.

Tablo 6. Türkiye’de 2005-2020 Yılları Arasında Kaynaklar Bazında Genel Enerji Talebi

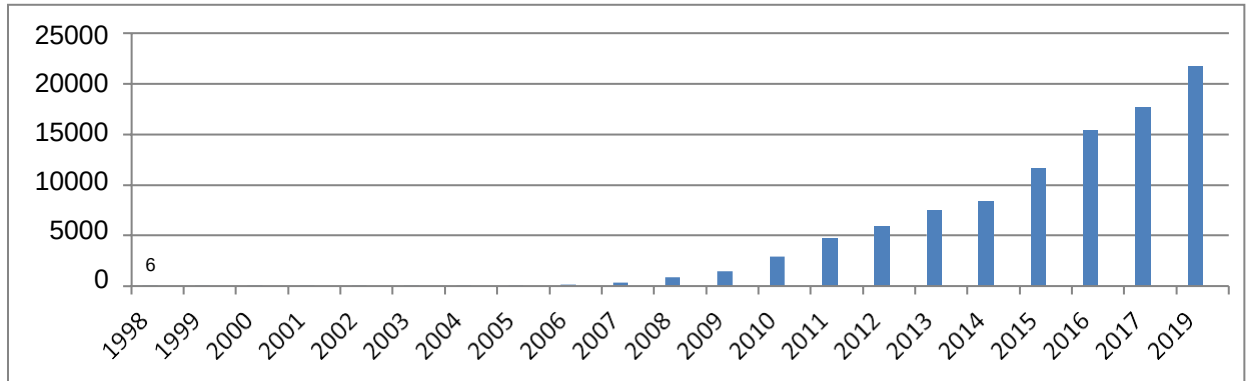
Kaynak: TEVEM, 2010:24.

Türkiye’de yenilenebilir enerji kaynaklarından enerji elde edilmesi için rüzgâr, hidroelektrik, güneş, jeotermal ve biyogaz kaynakları kullanılmıştır. Bu kaynaklardan elektrik enerjisi elde edilmesine ilişkin veriler genel olarak verilecektir.

5.1. Rüzgâr Enerjisi

Türkiye’de ilk rüzgâr santrali 1998 yılında İzmir’de kurulmuştur. Toplam kurulu gücü 8.405 MW’dır.

Tablo 7. 1998-2019 Yılları Arasında Rüzgâr Enerji Santralinden Üretilen Elektrik Enerjisi Miktarı

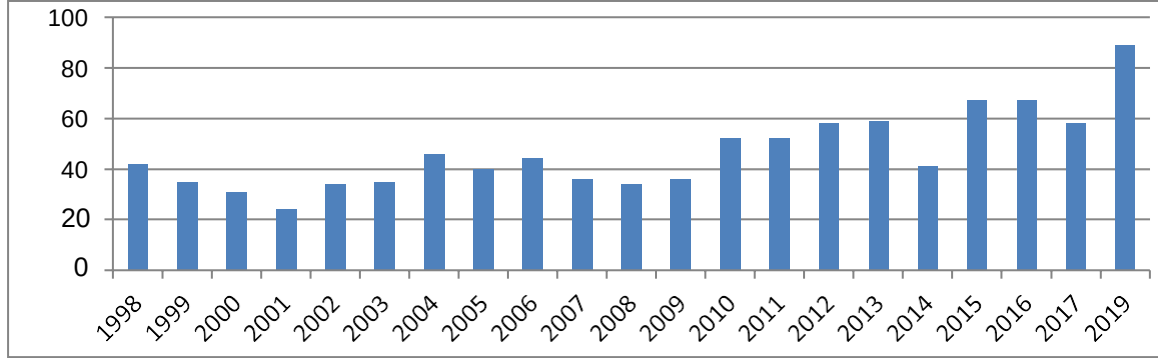
Kaynak: Enerji Atlası, 2020.

Tablo 7 incelendiğinde, 1998 yılında 6 milyon kwh elektrik üretimi gerçekleşmiş ve 1999’da bu rakam 21 milyon kwh’a yükselmiştir. 2000’de 33 milyon iken 2001’de ise enerji üretimi oranı %100 artış sağlayarak 62 milyon kwh’a yükselmiştir. 2005’te 127 milyon kwh iken 2006’da 355 milyon kwh, 2007’de 847 milyon kwh, 2008’de 1495 milyon kwh, 2009’da 2916 milyon kwh, 2010’da 4724 milyon kwh, 2014’te 8367 milyon kwh iken 2011’de 11.652 milyon kwh, 2016’da 15.370 milyon kwh, 2017’de 17.716 milyon kwh elektrik enerjisi üretilmiştir. 2019’da rüzgâr enerjisinden elektrik üretiminin gerçekleştirilmesi amacıyla 212 lisanslı ve 17 lisanssız rüzgâr enerji santrali vardır. RES’in toplam kurulu gücü 8.405 MWe iken kurulu gücün %8,88’i elektrik enerjisi üretiminde kullanılmış ve toplamda 21.749.838.000 kWh elektrik üretimi gerçekleştirilmiş ve elektrik üretiminin tüketime oranı %7,06’dır. Jeotermal enerji kaynaklarından enerji üretiminin sağlanması için 58 jeotermal enerji santrali (JES) kurulmuş ve toplamda 8.929.730.000 kWh elektrik üretimi gerçekleştirilmiştir. Kurulan santrallerin kurulu gücü toplamda 1.579 MWe iken üretilen elektriğin kurulu güce oranı %1,67’dir (Enerji Atlası, 2020).

5.2. Hidroelektrik Enerji

Hidroelektrik santrallerinden elektrik üretimine 1970 yılında başlanmıştır. Ancak 1970-1974 yılları dâhil olmak üzere toplamda 5 yıl içerisinde 15 milyar kwh elektrik üretimi gerçekleştirilmiştir. 1975-1997 yılı dâhil olmak üzere 434 milyar kwh elektrik üretimi gerçekleştirilmiştir.

Tablo 8. 1998-2019 Yılları Arasında Hidroelektrik Enerji Santrallerinden Üretilen Elektrik Enerjisi Miktarı

Kaynak: Enerji Atlası, 2020.

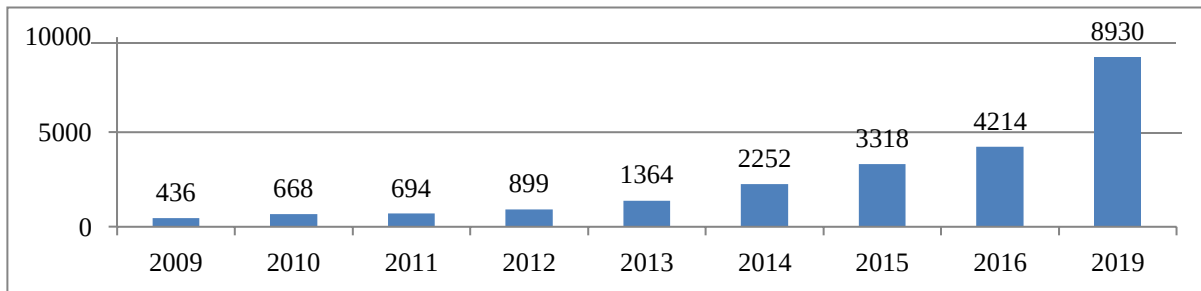
1998’de 42 milyar kwh elektrik üretimi gerçekleşirken 2001’de 24 milyar kwh’a düşmüştür. 2004’te 46 milyar kwh iken 2008’de 34 milyar kwh e düşmüş, 2011’de 52 milyar kwh iken 2015’te 67 milyar kwh olmuş ve 2019’da 89 milyar kwh elektrik üretimi gerçekleşmiştir.

5.3. Jeotermal Enerji

Dünya’da yenilenebilir enerji kapsamında jeotermal enerjiden elektrik üretimi ilk defa İtalya’da gerçekleştirilmiştir (Özkaya, 2020). Yenilenebilir, temiz, çevreye duyarlı ve ucuz olan bir enerji kaynağı olan jeotermal enerji açısından Ülkemiz jeolojik ve coğrafik konum olarak dünya ülkeleri arasında zengin bir kaynağa sahiptir (MTA, <https://www.mta.gov.tr/v3.0/arastirmalar/jeotermal-enerji-arastirmalari>).

Türkiye’de jeotermal enerji kaynaklarından elektrik elde edilmesi için kurulan santrallerin toplam gücü 1.579 MW’dır. 2019 yılında toplam 8.929.730.000 kwh elektrik elde edilmiştir. Kurulan santrallerden elektrik elde etme miktarı (Kurulu güç) %1,67’dir. Üretimin toplam elektrik tüketimini karşılama oranı %3,30’dır.

Tablo 9. 2009-2019 Yılları Arasında Jeotermal Elektrik Enerji Santralinden Üretilen Elektrik Enerjisi Miktarı (GWh)

Kaynak: Enerji Atlası, 2020.

Tablo 9’a göre 2009’da toplamda 436 milyon kwh elektrik üretimi gerçekleştirilirken, 2010’da elde edilen elektrik %50 oranında artmıştır. 2013’te 1 milyar 384 milyon kwh elektrik üretilirken bu oran 2019’da %654 oranında artarak 8 milyar 930 milyon kwh e ulaşmıştır.

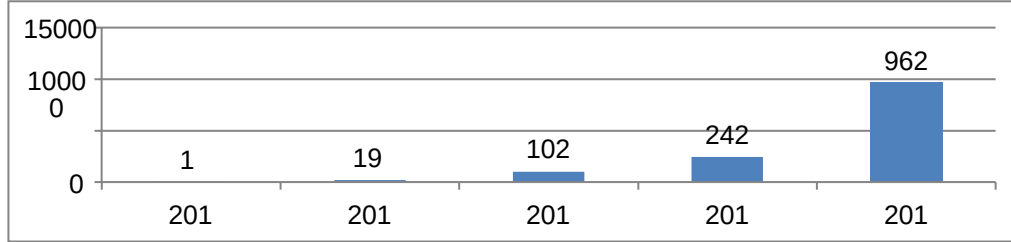
2002 yılında elektrik üretimi için uygun nitelikteki saha sayısı 16 iken 2018 yılında bu rakam 25 e yükselmiştir. Sera ısıtması 2002 yılında 500 dönüm iken 2019 yılına geldiğimizde %710 luk bir artışla 4052 dönüme ulaşmıştır. Konut ısıtması ise 2002 yılında 30.000 konuttan 2019 yılında 125.000 konut konut eşdeğerine ulaşmıştır. 5686 sayılı Kanun ile birlikte mevzuatta yapılan düzenlemeler, sağlanan yeni teşvikler, enerji arama çalışmalarının yoğunlaştırılması, bulunan yeni çalışma sahaları ile birlikte ve en önemlisi 2008 yılında özel sektörün arama faaliyetlerine katılması ile beraber jeotermal enerji yatırımlarında son dönemde büyük artışlar

gözenmiştir.(MTA, <https://www.mta.gov.tr/v3.0/arastirmalar/jeotermal-enerji-arastirmalari>).

5.4. Güneş Enerjisi

Türkiye’de güneş enerjisinden elektrik üretilmesi amacıyla kurulan güneş enerjisi santrallerin toplam kurulu gücü 6.493 GWh’dır. 2019’da 9 milyar 620 milyon kwh elektrik üretimi gerçekleştirilmiş ve üretimi gerçekleştirilen elektriğin kurulu güce oranı %6,86’dır. Üretilen elektriğin toplam elektrik tüketimini karşılama oranı %0,93’tür.

Tablo 10. 2014-2019 Yılları Arasında Güneş Enerjisi Santrallerinden Üretilen Elektrik Enerjisi Miktarı (GWh)

Kaynak: Enerji Atlası, 2020.

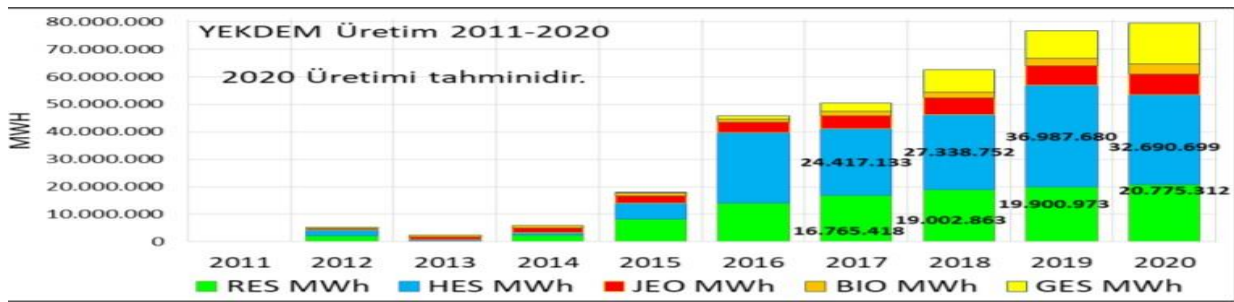
2014’te 17 milyon kwh elektrik üretimi gerçekleştirilirken 2015’te üretim yaklaşık olarak %1140 oranında artarak 194 milyon kwh e ulaşmıştır. 2016’da güneş enerjisinden üretilen elektrik miktar 1 milyar 20 milyon kwh e ulaşılırken 2017’de yaklaşık olarak üretilen elektrik %238 oranında artarak 2 milyar 438 milyon kwh e ulaşmıştır. Ancak üretilen elektriğin miktarı bir önceki yılın altında olmayacağını 2019 yılında üretilen elektrik miktarı göstermektedir. 2019’da 9 milyar 620 milyon kwh elektrik üretimi gerçekleştirilmiştir. Örneğin Türkiye’deki bir ilde otuza yakın metro istasyonuna güneş enerji paneli koyarak, metro istasyonlarında tüketilen enerjinin %47’sinin üretilmesi planlanmıştır.

Ülkemizdeki özellikle Akdeniz bölgesi gibi bazı bölgelerin yıllık ve günlük ortalama güneş alma süreleri göz önüne alındığında güneş enerjisinden yararlanma olanaklarının daha fazla artırılması gerekmektedir.

5.5. Biyogaz Enerji

Türkiye’de biyogaz tesislerinden elektrik üretimini gerçekleştirmek için biyo kütle, atık ısı ve pirolitik yağ kaynakları santrallerde kullanılmaktadır (Enerji Atlası, 2021). Kurulan 100 santralin elektrik üretme (kurulu) gücü 994 milyon kwh’tır. Üretilen elektriğin kurulu güce oranı %1,05 oranındayken toplam üretilen elektriğin genel elektrik tüketimi karşılama oranı %0,76 oranında kalmıştır. YEKDEM verilerine göre, YEK’den enerji üretimi 2014’ten itibaren artmaya devam etmiştir. 2015 yılı itibariyle en çok enerji üretimi HES’lerde gerçekleştirilirken, ikinci sırada ise GES’ ten elde edilen enerji bulunmaktadır.

Tablo 11. 2011-2020 Dönemi YEKDEM Enerji Üretimi

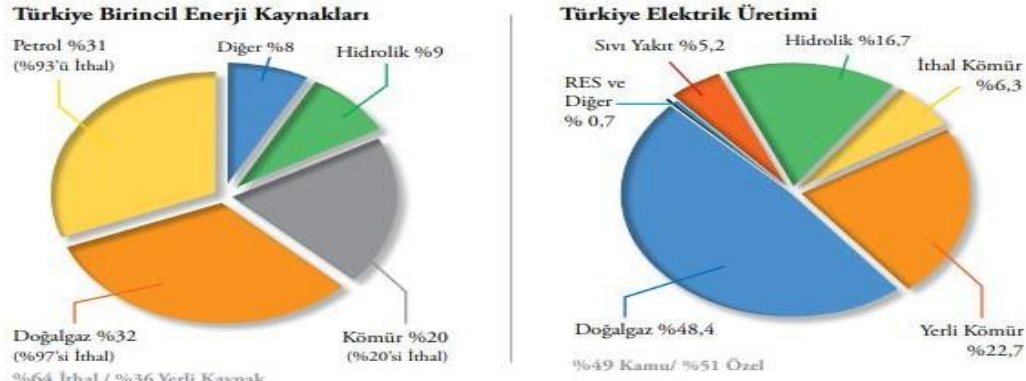

Kaynak: Uslu, 2020:6.

RES: Rüzgâr Enerjisi, HES: Hidroelektrik Enerji, JEO: Jeotermal Enerji, BIO: Biokütle Enerjisi, GES: Güneş Enerjisi.

2010 yılında yayınlanan TEVEM raporunda YEK ve fosil kaynakları kullanılarak yıllık 432 milyar kwh elektrik üretim kapasitesi tahmin edilmiştir. Türkiye’deki yerli kaynaklardan 80 milyar kwh elektrik üretildiği belirtilmiştir (TEVEM, 2010:37).

Türkiye’de 2019 yılı itibariyle yenilenebilir enerji kaynaklarından 100 MWe’den fazla elektrik üretimi gerçekleştirebilmek için 25 HES yapım aşamasındadır. Devrede olan lisanslı 665 HES’den ise toplam 88.850.170.000 kWh elektrik enerjisi üretimi gerçekleştirilmiştir.

Tablo 12. Türkiye Birincil Enerji Kaynakları ve Türkiye Elektrik Üretimi Dağılımı

Kaynak: TEVEM, 2010:37.

Türkiye’de bulunan HES’nin Kurulu gücü 30.534 MWe’dir. Bu santrallerinin elektrik üretim kapasitesi %32,26 ve elektrik üretiminin, tüketime oranı ise %26,57’dir. Güneş enerjisinden elektrik üretimini sağlamak amacıyla kurulan 37 santral lisanslı ve 550 santral lisansız olmak üzere toplamda 587 güneş enerji santrali (GES) vardır. Bu santrallerden toplam 9.620.335.000 kWh elektrik üretimi gerçekleştirilmiştir. GES kurulu gücü 6.493 Mwe’dir. Ancak üretim ise kurulu gücün %6,86 oranında kalmaktadır. Üretilen elektriğin tüketime oranı %0,94’tür (Enerji Atlası, 2021).

Tablo 13. 2019 ve 2020 Yıllarında Türkiye’deki Elektrik Enerjisi Kurulu Gücü

Enerji Kaynağı Türleri	2019	2020
Rüzgâr	%8,3	%9
Güneş	%6,6	%6,9
Akarsu-Hes	%8,6	%8,5
Barajlı-Hes	%22,6	%23,8
Fuel Oil	%0,3	%0,3
Biyo Kütle+ Atık Su	%1,3	%1,5
Jeo Termal	%1,7	%1,6
Doğalgaz+ Lng	%28,4	%27
Taş Kömürü+Linyit+ Asfalt	%9,8	%9,5
İthal Kömür	%12,4	%11,9

Kaynak: TMMOB Elektrik Mühendisleri Odası, 2020

Elektrik üretiminin tüketime oranı %3,30’dur. Yapım aşamasında olan 2 JES’in toplam elektrik üretim gücü 68,6 MWe’dir. Üretim lisansı olan 3 JES’in toplam elektrik üretim gücü 62,2 MWe’dir. Elektrik üretimi için ön lisans alan 10 JES yatırımının toplam elektrik üretim gücü 350,8 MWe’dir. Biyo kütle, bio gaz, atık ısı ve pirolitik yağ (atık plastikler) enerji santrallerinde 4.226.000.000 kwh elektrik üretimi gerçekleştirilmiştir. Devrede olan 100 santralin kurulu gücü 994 MWe olurken, kurulu gücün elektrik üretimdeki oranı %1,05’dir. Elektrik üretiminin tüketime oranı %0,76’dır (Enerji Atlası, 2021).

Türkiye’de 2019 yılında hidroelektrik santrallerinden elde edilen enerji üretimi toplam üretimin %29,22’sini karşılamıştır. YEK kaynaklarıyla toplam enerji üretiminin %44’ü karşılanırken fosil kaynaklarda ise %56 oranında gerçekleşmiştir. 2020-2021 arası doğalgaz ile enerji üretimi %97,8 artış sağlarken hidroelektrik enerjisinden elektrik üretimi %29,7 oranında azalış sağlanmıştır. Aynı dönem içerisinde rüzgar ve güneş enerjisinden elde edilen enerji miktarı yaklaşık olarak % 19,5 oranında artış sağlanmıştır. Jeotermal kaynaklardan elde edilen enerji miktarı ise %7 oranında artış sağlamış ve evsel atık vb. Maddelerden elde edilen biyogaz enerjisindeki artış oranı %31,8 olarak gerçekleşmiştir (Enerji Atlası, 2021).

Genel olarak bakıldığında, 2000 ‘li yıllardan günümüze kadar olan süreçte yenilenebilir enerji kaynaklarına yönelimde artış yaşandığı ve yenilenebilir enerji sektörüne yapılan yatırımlarda ve bu yatırımlar sonucu üretilen (özellikle rüzgâr enerjisi, jeotermal enerji ve güneş enerjisi) enerjinin tüketilmesinde de artışlar yaşandığı ifade edilebilir. Söz konusu yenilenebilir enerji kaynaklarının kullanılması ile üretilen enerji ve bu enerjinin tüketilmesi; Türkiye’de yer alan yenilenebilir enerji ile ilgili hukuki alt yapı ve mevzuatta yer alan boşluklar 2005 yılında yürürlüğe giren kanunla büyük oranda giderildiği söylenebilir. Yenilenebilir enerjiye geçiş, yalnızca dünyanın hızla büyüyen nüfusunu daha iyi sürdürmekle kalmayacak, aynı zamanda gelecek nesiller için daha temiz ve daha sağlıklı bir çevre sağlayacaktır.

(<https://www.nationalgeographic.org/encyclopedia/renewable-resources/>)

SONUÇ

YEK açısından Türkiye konum itibariyle, birçok gelişmiş ülkeden daha zengin durumdadır. Fakat gerekli olan hukuki altyapının oluşturulamamış olması, YEK hakkında halkın yeterli bilgiye sahip olmaması ve enerji tüketimine yetecek seviyede üretimin olmaması sonucunda Türkiye enerjide dışa bağımlı hale gelmiştir.

2001 yılından günümüze kadar olan süreçte Türkiye’deki enerji sektöründe yapılan önemli değişiklikler ile uzun bir yapılanma süreci yaşanmaktadır. Türkiye’de enerji sektörüne yönelik ilgili ve düzenleyici hukuki altyapı oluşturulmuştur. Enerji sektörünün işleyişine ilişkin ilgili ve gerekli kanunlar çıkartılmış, ilgili kanun değişikliklerine paralel olarak ikincil mevzuat düzenlemeleri de hız kazanmıştır. Rekabeti esas alan ve yapılan düzenlemelerle şeffaf bir enerji piyasası oluşturulmaya çalışılmıştır.

Türkiye’de YEK’den enerji elde edilmesi için belirlenen hedefler bu kaynaklardan enerji üretimini arttırmıştır. Ancak ülkede fosil enerji kaynaklarının kullanımı halen birinci sıradadır. YEK’den elde edilen enerji üretimi mevcut enerji tüketimini karşılayamamaktadır. Bu durum yeni yatırımların gerçekleştirilmesi ihtiyacını doğurmaktadır.

Enerji kaynaklarının çeşitliliğinin artırılması, Türkiye açısından enerjide dışa bağımlılığın azaltılmasının sağlanması için YEK kullanılarak üretilen enerji miktarının tüketimi esas alacak bir artışın gerçekleşmesi ve YEK kullanılarak üretilen enerjinin payının artırılması hem çevresel hem de ülke ekonomisi açısından önem arz etmektedir. Türkiye’nin küresel boyutta %100 yenilenebilir enerji vizyonuna uyum sağlayabilmesi için enerji politikalarında atması gereken birtakım adımlar vardır. Bu adımlar ise genel olarak YEK’in kullanılması için gerekli hukuki düzenlemelerin yapılarak yatırım aşaması ve üretim sağlandıktan sonra enerjinin ana şebekeye bağlanmasındaki prosedürlerin hızlı bir şekilde gerçekleştirilmesi gerekir.

YEK’in teşvik edilmesi ve yaygınlaştırarak enerji tüketiminde yaşanan artışın paralel olarak üretimde yaşanabilecek artışla karşılanması gerekmektedir. Bu kapsamda yeni YEK yatırımlarının gerçekleştirilmesi gerekmektedir. Örneğin Türkiye’de otuza yakın metro istasyonuna güneş enerji paneli koyarak, metro istasyonlarında tüketilen enerjinin %47’sinin üretilmesi planlanmıştır. Bu durum diğer illerde bulunan metro ve tren istasyonları başta olmak üzere güneş enerji paneli sisteminin kurulması mümkün olan diğer kamu kurum ve kuruluşlarına entegre edilerek güneş enerjisinden daha fazla yararlanılması hususunda hedef belirlenmesini gerektirir.

Sonuç olarak, Türkiye açısından bakıldığında YEK’e yönelik teşvik uygulamaları ve politikalarının mevcut olduğu söylenebilir. Fakat potansiyel yenilenebilir enerji kaynakları bakımından mevcut enerji teşvik uygulamaları ve politikalarının revize edilmesi gerekmektedir. Bu kapsamda YEK alanında hukuki, idari ve ekonomik düzenlemelerin, ülke ekonomisinin mevcut koşullarına göre her yıl yeniden düzenlenmesi gerekmektedir.

KAYNAKÇA

- ADAÇAY, Funda Rana (2014), “*Türkiye İçin Enerji ve Kalkınmada Perspektifler*”, **Aksaray Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi**, S.6(2), ss.87-103.
- ARSLAN, Ferhat ve UZUN, Alper (2017), “*Yenilenebilir Enerji Yatırımlarının Sosyal Kabul Boyutu*“, **Dumlupınar Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi** S. (51), ss.95-116.
- AŞKER, Mehmet (2013), “*Türkiye’nin Yenilenebilir Enerji Politikaları*”, **GENSED Kurumsal Web Sayfası (e-Sunum)**, <http://gensed.org/CF/CD/1346016ef040f9bbf9d2a5517382a30ee4d71387896230.pdf> (Erişim Tarihi:25.12.2020).
- BAYRAKTAR DAŞTAN, Ceyda (2017), “*Yenilenebilir Enerji Kaynakları Açısından Vergisel Teşvikler: Türkiye Değerlendirmesi*”, **Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi**, Karadeniz Teknik Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Trabzon.
- CANBAZ, Mustafa (2019), “*Küresel Dinamiklerin Kamu Özel İşbirliğine Yaklaşımı: Türkiye İçin Finansal Bir Değerlendirme*”, **İktisadi Yenilik Dergisi**, S.6(2), ss.44-75.
- ÇELİKKAYA, Ali (2017a), “*Avrupa Birliği Üyesi Ülkelerde Yenilenebilir Enerjiye Sağlanan Teşvikler Üzerine Bir İnceleme*”, **Sayıştay Dergisi**, S.(104), ss.1-26.
- ÇELİKKAYA, Ali (2017b), “*Yenilenebilir Enerjinin Teşvikine Yönelik Uluslararası Kamu Politikaları Üzerine*

Bir İnceleme”, **Maliye Dergisi**, S.172, ss.52-84.

DEMİR, Zafer ve ÇOLAK, Nesrin (2015), “*Türkiye’de Yenilenebilir Enerji Kaynaklarının Elektrik Üretimindeki Yeri ve Devlet Teşvikleri*”, **2. International Sustainable Buildings Symposium Bildiriler Kitabı**, 28-30 Mayıs 2015 - Ankara, ss.806-812.

DOĞANGÜN YASA, Bengü (2017), “*İktisat Düşüncesinde Devlet Müdahaleciliği Kuramının Evrimi*”, **Muş Alpaslan Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi**, S.5(2), ss.281-298.

ENERJİ ATLASI (2021), “*1998-2019 Yılları Arasında Rüzgâr Enerji Santralinden Üretilen Elektrik Enerjisi Miktarı*”, **Enerji Atlası Kurumsal Web Sayfası (E-Haber)**, www.enerjiatlası.com (Erişim Tarihi: 02.01.2021).

ERTÜRK, Hasan (2009), **Çevre Bilimleri**, Ekin Yayınevi, Bursa, 3. Baskı.

ESER, Levent Yahya ve POLAT, Sedat (2015), “*Elektrik Üretiminde Yenilenebilir Enerji Kaynaklarının Kullanımına Yönelik Teşvikler: Türkiye ve İskandinav Ülkeleri Uygulamaları*”, **Gümüşhane Üniversitesi Sosyal Bilimler Elektronik Dergisi**, S.(12), ss.202-225.

KAYA, Kadir, ŞENEL, Mahmut Can ve KOÇ, Erdem (2018), “*Dünya’da ve Türkiye’de Yenilenebilir Enerji Kaynaklarının Değerlendirilmesi*”, **Technological Applied Sciences**, S.13(3), ss.219-234.

KILIÇ, Ramazan ve ASLAN, Volkan (2017), “*Yenilenebilen ve Yenilenemeyen Enerjinin İktisadi Büyüme Üzerindeki Etkisi: 28 OECD Ülkesi Üzerine Ampirik Bir Çalışma*”, **Eskişehir Osmangazi Üniversitesi İİBF Dergisi**, S.12(1), ss.1-12.

KOÇASLAN, Gelengül (2006), “*Türkiye’nin Enerji Kaynakları ve Alternatif Bir Kaynak Olarak Rüzgâr Enerjisinin Değerlendirilmesi*”, **Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi**, İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.

MTA, <https://www.mta.gov.tr/v3.0/arastirmalar/jeotermal-enerji-arastirmalari>

ÖZEN, Ahmet, ŞAŞMAZ, Mahmut Ünsal ve BAHTİYAR, Ercan (2015), “*Türkiye’de Yeşil Ekonomi Açısından Yenilenebilir Bir Enerji Kaynağı: Rüzgar Enerjisi*”, **KMÜ Sosyal ve Ekonomik Araştırmalar Dergisi**, S.17(28), ss.85-93.

ÖZENÇ, Bengisu ve TAŞÖZ DÜŞÜNDERE, Ayşegül (2017), **Enerji Politikaları ve Yatırımlar Üzerindeki Etkisi**, TEPAV Yayını, Ankara, https://www.tepav.org.tr/upload/files/1487329242-0.Yenilenebilir_Enerjide_Firsat_Nerede.pdf (Erişim Tarihi: 19.11.2020).

ÖZKAYA, Simla Yasemin (2011), “*Yenilenebilir Enerji Kaynakları: Dünya Nereye Gidiyor*”, **Dış İşleri Bakanlığı: Ekonomik Sorunlar Dergisi (E-Makale)**, S.14, <http://www.mfa.gov.tr/yenilenebilir-enerji-kaynaklari.tr.mfa> (Erişim Tarihi: 27.12.2020).

RENEWABLE RESOURCES. <https://www.nationalgeographic.org/encyclopedia/renewable-resources/>

ŞEN, Semih (2017), “*Incentives As a Fiscal Policy Tool in Renewable Energy Production: Experiences of a Number of Selected European Countries And Turkey*”, **Journal of Life Economics**, S.4(1), ss.59-76.

T.C. CUMHURBAŞKANLIĞI STRATEJİ VE BÜTÇE BAŞKANLIĞI (2019), **Onbirinci Kalkınma Planı (2019-2023)**, Cumhurbaşkanlığı Yatırım Programlama İzleme ve Değerlendirme Genel Müdürlüğü Yayını, Ankara, <https://www.sbb.gov.tr/wp-content/uploads/2019/07/OnbirinciKalkinmaPlani.pdf> (Erişim Tarihi: 25.12.2020).

TAKIM, Abdullah ve ERSUNGUR, Şaban Mustafa (2018), “*Türkiye’de Teşvik Sisteminin Yapısı, Sorunları ve Etkinliği Üzerine Bir Politika Önerisi: Tek Bir Uygulamacı Kuruluş Sorunları Çözer Mi ?*”, **Atatürk Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi**, S.32(3), ss.725-744.

TEPAV (2017), **Enerji Politikaları ve Yatırımlar Üzerindeki Etkisi**, TEPAV Yayınları, İstanbul.

TMMOB ELEKTRİK MÜHENDİSLERİ ODASI (2020), **Türkiye Elektrik Enerjisi İstatistikleri**, EMO Yayını, Ankara, https://www.emo.org.tr/genel/bizden_detay.php?kod=88369 (Erişim Tarihi: 29.12.2020).

TOKATLIOĞLU, Mircan ve SELEN, Ufuk (2017), **Maliye Politikası**, Ekin Yayınları, Bursa.

TÜRKİYE ENERJİ VERİMLİLİĞİ MECLİSİ VE ENERJİ VERİMLİLİĞİ DERNEĞİ (2010), **Türkiye Enerji ve Enerji Verimliliği Çalışmaları Raporu: Yeşil Ekonomiye Geçiş**, TSKB Yayını, İstanbul,

http://www.tskb.com.tr/i/content/486_1_turkiye-enerji-ve-enerji-verimliliği-calismalari-raporu-Temmuz2010.pdf (Erişim Tarihi: 19.11.2020).

- ULUSOY, Ahmet ve BAYRAKTAR DAŞTAN, Ceyda (2018), “*Yenilenebilir Enerji Kaynaklarına Yönelik Vergisel Teşviklerin Değerlendirilmesi*”, **Hak-İş Emek ve Toplum Dergisi**, S.7(17), ss.123-160.
- USLU, Kemal (2020), **TOBB Türkiye Enerji Meclisi Elektrik Piyasası Gerçekleşmeler**, TOBB Yayınları, Ankara, <http://www.guyad.org/Eklenti/222,ek-1-birlestirildipdf.pdf?0> (Erişim tarihi: 08.01.2021).
- WORLD BANK (2020), **Infrastructure Finance PPPs And Guarantees**, World Bank Corporata Web Page, <https://ppi.worldbank.org/snapshots/country/turkey> (Erişim Tarihi: 31.12.2020).
- YAKICI AYAN, Tuba ve PABUÇCU, Hakan (2013) “Yenilenebilir Enerji Kaynakları Yatırım Projelerinin Analitik Hiyerarşi Süreci Yöntemi İle Değerlendirilmesi “ **Süleyman Demirel Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi**, S.18(3), ss.89-110.
- YILMAZ, Olcay ve HOTUNLUOĞLU, Hakan (2015), “*Yenilenebilir Enerjiye Yönelik Teşvikler ve Türkiye*”, **Adnan Menderes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi**, S.2(2), ss.74-97.
- 2827 sayılı **Nüfus Planlaması Hakkında Kanun** (27.05.1983 tarih ve 18059 sayılı Resmi Gazete).
- 4628 sayılı **Enerji Piyasası Düzenleme Kurumunun Teşkilat ve Görevleri Hakkında Kanun** (03.03.2001 tarih ve 24335 sayılı Resmi Gazete).
- 5346 sayılı **Yenilenebilir Enerji Kaynaklarının Elektrik Enerjisi Üretimi Amaçlı Kullanımına İlişkin Kanun** (18.05.2005 tarih ve 25819 sayılı Resmi Gazete).
- 5491 sayılı **Çevre Kanununda Değişiklik Yapılmasına Dair Kanun** (26.04.2006 tarih ve sayılı Resmi Gazete).
- 5627 sayılı **Enerji Verimliliği Kanunu** (18.04.2007 tarih ve 26510 sayılı Resmi Gazete).
- 5686 sayılı **Jeotermal Kaynaklar ve Doğal Mineralli Sular Kanunu** (03.06.2007 tarih ve 26551 sayılı Resmi Gazete).
- 6094 sayılı **Yenilenebilir Enerji Kaynaklarının Elektrik Enerjisi Üretimi Amaçlı Kullanımına İlişkin Kanunda Değişiklik Yapılmasına Dair Kanun** (29.12.2010 tarih ve 27609 sayılı Resmi Gazete).
- 6444 sayılı **Orman Köylülerinin Kalkınmalarının Desteklenmesi ve Hazine Adına Orman Sınırları Dışına Çıkarılan Yerlerin Değerlendirilmesi ile Hazineye Ait Tarım Arazilerinin Satışı Hakkında Kanun ile Orman Kanununda Değişiklik Yapılmasına Dair Kanun** (06.03.2013 tarih ve 28588 sayılı Resmi Gazete).
- 6446 sayılı **Elektrik Piyasası Kanunu** (14.03.2013 tarih ve 28603 sayılı Resmi Gazete).
- 7257 sayılı **Elektrik Piyasası Kanunu İle Bazı Kanunlarda Değişiklik Yapılmasına Dair Kanun** (25.11.2020 tarih ve 31322 sayılı Resmi Gazete).
- 3305 sayılı **Yenilenebilir Enerji Kaynaklarının Belgelendirilmesi ve Desteklenmesine İlişkin Yönetmelik** (01.10.2013 tarih ve 28782 sayılı Resmi Gazete).
- 29852 sayılı **Yenilenebilir Enerji Kaynakları Alan Yönetmeliği** (09.10.2016 tarih ve 29852 sayılı Resmi Gazete).

Havacılıkta Kriz Yönetim Stratejileri Üzerine Bir Araştırma: Milas Bodrum Havalimanı Örneği

A Study On Air Navigation Services Emergency And Crisis Management Strategies: The Case Of Milas Bodrum Airport

Hale Eda AKDURU

Dr Öğr. Üyesi, Muğla Sıtkı Koçman Üniversitesi Milas MYO
haleedaakduru@mu.edu.tr
<https://orcid.org/0000-0003-4022-2364>

Makale Başvuru Tarihi / Received: 05.11.2021

Makale Kabul Tarihi / Accepted: 31.12.2021

Makale Türü / Article Type: Araştırma Makalesi

Anahtar Kelimeler:

Kriz Yönetimi,
Stratejik Yönetim,
Hava Seyrüsefer
Hizmetleri.

ÖZET

İşletmelerin maruz kaldıkları acil durumları/ krizleri yönetme becerileri rekabetçiliklerini ve uzun vadede sürdürülebilirliklerini artırır. Bu bağlamda havayolu taşımacılığı işletmeleri büyük yatırımlar gerektirmeleri ve kriz dönemlerinden yoğun şekilde etkileniyor olmaları sebepleriyle kriz yönetimi stratejilerini dikkatle ve her türlü olası kriz faktörünü göz önüne alarak planlamalıdır. Bu çalışmada Türkiye'nin turizm potansiyeli en yüksek destinasyonlarından olan Muğla, Bodrum, Milas ve civarına hizmet vermekte olan Milas-Bodrum Havalimanı'nda Hava Seyrüsefer hizmetleri acil durum ve kriz yönetim stratejileri birim yöneticileri ile yapılan planlı görüşmeler ve internet sitesindeki mevcut veriler aracılığıyla incelenmiş olup, Milas- Bodrum Havalimanında Hava Seyrüsefer Hizmetlerinin karşılaşılabileceği en önemli kriz kaynaklarının insan hatası kaynaklı olduğu, acil durum ve krizlerin can ve mal güvenliğini tehdit eden ve üç başlıkta sınıflandırılan çeşitli konularda meydana gelebileceği, olası bir acil durum/ kriz durumunda takımların yöneticinin liderliğinde kriz yönetim takımına dönüştürüldüğü, bu stratejilerin hem proaktif hem de reaktif yaklaşımlar içermekte olan ve altı ayda bir revize edilen stratejik planlama ve senaryo analizi tekniklerini içerdiği sonuçlarına ulaşılmıştır.

Keywords:

Crises Management,
Strategic
Management, Air
Navigation Services.

ABSTRACT

The ability of businesses to manage the crises they expose increases their competitiveness and long-term sustainability. In this context, air transport companies should plan their crisis management strategies carefully and taking into account all possible crisis factors, since they require large investments and are heavily affected by crisis periods. In this study, emergency and crisis management strategies at the Milas-Bodrum Airport, which serves Muğla, Bodrum, Milas and its surroundings, which are some of the destinations with the highest tourism potential in Turkey through interviews with the managers of the Air Navigation services, the planned visits, and written documents. The findings show us that the most important sources of crisis that may be encountered at Milas-Bodrum Airport are human error, emergencies and crises can occur in all kinds of issues that threaten life and property safety, and in case of a possible emergency / crisis, the teams are transformed into a crisis management team under the leadership of the manager. Finally it has been concluded that the strategies include strategic planning and scenario analysis techniques that include both proactive and reactive approaches which are revised every six months.

1. GİRİŞ

Tüm canlı birimler gibi organizasyonlar da zaman zaman sıkıntılı dönemler yaşayabilirler. Bazı durumlarda içsel veya dışsal sebeplerden kaynaklanabilen bu problemler içinden çıkılması çok zor şartlar meydana getirebilir. Kriz olarak tanımlanabilecek boyuta gelen problemler ise işletmeleri kapanma noktasına getirebilecektir. İşletmeler karşılaşılabilecekleri bu ve benzer kriz şartlarıyla başa çıkabilmek amacıyla kriz yönetimi stratejilerini planlamalı ve karşılaşılabilecekleri olası kriz ve acil durumlara karşı yapılması gerekenlere ilişkin hazırlıklarını yapmalıdırlar.

Coombs (2007) örgütsel krizi ‘Paydaşların önemli beklentilerini tehdit eden ve bir kuruluşun performansını ciddi şekilde etkileyebilecek ve olumsuz sonuçlar doğurabilecek öngörülemeyen bir olay’ olarak tanımlamıştır (Zhu vd.,2017:487). Belirtildiği üzere kriz örgütlere açısından iç ve dış kaynakları, düzeni, verimliliği ve nihayetinde örgütsel başarıyı azaltan bir etki yaratmaktadır.

Krizler her ne kadar çoğu zaman olumsuz sonuçlar ortaya çıkarsa da, doğru pratiklerle yönetildiği ve planlı şekilde kontrol altına alınabildiği bazı durumlarda büyük fırsatlar da meydana getirebilir. Bu bakımdan ‘kriz’ ve ‘fırsat’ kelimelerinin aynı paralelde düşünen örgütsel bir kültür yaratmak işletmeler açısından rekabet edebilirliği artıran bir faktör olacaktır.

Özellikle bazı sektörlerde acımasız rekabet koşullarının geçerli olduğu günümüzde, tüketiciler olarak bireylerin oldukça kırılğan olan güvenini sarsmamak, beklentilerini karşılamak ve yeterli tatmini sağlamak öncelikli amaç olmalıdır.

Hizmet sektörünün sektörel dalgalanmalardan en yoğun şekilde etkilenen alanlarından birisi olan havacılık işletmeciliğinde ise krizlerin etkisi daha da yıkıcı olabilmektedir. Bu bağlamda havayolu terminal işletmeciliği kuralları gereği bütün havayollarının uçuşlarını Hava Trafik Hizmetleri yerine getirmektedir. Hava Trafik Hizmetleri ise yetkili hava seyrüsefer hizmetleri sağlayıcısı tarafından sağlanmaktadır (Yahşi ve Uğurlu, 2014:2)

Görüldüğü üzere hava seyrüsefer hizmetleri havayolu yönetimi açısından özellikli bir önem taşımaktadır. Burada verilen hizmetlerle ilişkili olarak meydana gelebilecek krizlerin önlenememesi veya başa çıkılamaması durumlarında en kötü tabloda havayolu ulaşımı kesilebilir ki bu durum da güven algısını sarsarak, tüketicilerin kaybedilmesine, kurumsal imajın sarsılmasına, maddi kayıplara ve hava yolu ulaşım sektörüne ilişkin genel olumsuz bir kanı oluşmasına sebebiyet verebilecektir.

Günümüzde her havaalanında Hava Seyrüsefer Hizmetlerinin aksamaması için belirli aralıklarla kriz ve acil durum yönetim planları hazırlanmakta olup, ilgili kuruluşlarla paylaşılan bu önlem paketleri bazı durumlarda yetersiz kalabilmektedir. Bu nedenlerle öncelikle kriz kaynakları ve olası sonuçları ortaya konulmalı, olası senaryolar ve başa çıkma yolları planlanmalıdır.

Literatür incelendiğinde öneminden dolayı havacılık sektörü ve krizlere ilişkin birçok çeşitli çalışmalar bulunduğu görülmüş olup (Sucu, 2021; Çelebi, 2021; Taşdemir ve Aydın, 2020; Gökırmak,2014; , hava seyrüsefer hizmetleri özelinde bu çalışmanın yapıldığı tarihte kriz yönetim stratejileri üzerine bir çalışma bulunmadığı görülmüştür.

Dolayısıyla bu çalışma aracılığıyla literatürdeki boşluğun kapatılması hedeflenmiştir. Çünkü terminal operasyonlarının kritik faaliyetlerinin başında gelen seyrüsefer hizmetlerinin aksamaması için bu birimde meydana gelebilecek muhtemel krizleri önceden tahmin edebilecek şekilde proaktif davranmak olumsuz etkileri ortadan kaldıracak, kriz sonrası iyileşme süreçlerini kolaylaştıracaktır.

2.LİTERATÜR İNCELEMESİ

2.1. Kriz Yönetimi

Kriz tanımsal olarak krize kaynaklık eden faktörler karşısında işletmelerin örgütsel ve yönetsel süreçlerinde işleyiş bozukluklarına ve örgütsel düzenin büyük ölçüde sarsılmasına neden olan ve plansız bir biçimde ortaya çıkan sorunların çözüm yollarının yetersiz kalması sonucu karşılaşılan gerilim durumudur (Tutar,2000:16). Bu gerilim bazı durumlarda yöneticileri yanlış kararlar vermeye ve işletmenin geleceğini dahi etkileyebilecek ölçüde büyük hatalar yapmaya yöneltebilir.

Söz konusu gerilimin azaltılarak doğru müdahalelerde bulunulabilmesi ise iyi yöneticilik yetenekleri gerektirmektedir. Bir kriz zamanı iyi yöneticilik demek, duruma neden olan etkenleri soğukkanlılıkla saptamak,

uzun vadede sorun çıkarmayacak düzeltici önlemler almak, gelecekte çıkması muhtemel bir krize karşı esnek, acil durum planı yapmak demektir (Tack, 1994: 91). Krize doğru müdahalede bulunabilen yönetici ise analitik yeteneği yüksek ve insiyatif alabilen yöneticidir.

Örgütler, varlıklarını devam ettirdikleri sürece çeşitli krizlerle karşılaşabilirler. Bu nedenle üst yönetim tarafından, ortaya çıkabilecek krizlere etkili bir şekilde müdahale edebilmek amacıyla, olası risklerin analiz edilerek buna yönelik tedbirlerin alınması önemlidir (Karaköse, 2007:2).

Krizler sosyolojik teknolojik faktörlerin örgüt çevre faktörleri ile etkileşiminden kaynaklanmaktadır. Dolayısıyla, krizlerin iç-dış çevre ve teknik-sosyal boyutlarda sınıflandırılması da mümkün olacaktır (Murat ve Mısırlı,2005:4-5). Durumdan duruma değişmekle birlikte genellikle işletmeleri krize götüren nedenler dış etmenlerden daha çok işletme içi faktörlerdir (Dinçer, 1998:387). Bu bağlamda örgütlerde kriz yönetimine yönelik çeşitli stratejiler belirlenmesi ve kriz işaretleri oluşmadan proaktif şekilde uygulanmaya başlanması yönetimin sorumluluklarındandır.

Geleneksel kriz yönetimi kriz öncesi, kriz esnası ve kriz sonrasını hesaba katar. Her aşamada işletme yöneticilerinin uygulayabileceği çeşitli planlar mevcuttur. Ancak kriz gerçekleşirken meydana gelen kargaşa anında tartışmasız en büyük zararlar ortaya çıkar. Dolayısıyla kriz anında soğukkanlı bir şekilde müdahale edebilmek ve olumsuz sonuçlardan korunabilmek önemlidir.

Kriz yönetiminin koruyucu /önleyici kabiliyetlerini stratejik yönetim sürecine eklemenin, işletmelerin stratejik yönetimine daha faydalı olacağı açıktır (Göral,2014:89). Bu bağlamda kriz ortamları stratejik bir başarı faktörüne dönüşebilecek ya da minimum zararlar atlatılabilecektir. Şöyle ki stratejik yönetim düşüncesi işletmeyi rakiplerinden öne çıkaracak yöntem ve uygulamaları proaktif bir yaklaşımla gerçekleştirmeyi, planları olumsuzluklara karşı rakiplerin olası hamlelerini tahmin etmeye çalışarak hazırlamayı gerektirir.

Örgütün krize düşmeden önce, bir kriz çağrı planı hazırlaması gerekir. Ardından, kriz acil eylem planı oluşturulmalıdır. Daha sonra sırasıyla, kriz yönetim merkezi kurulmalı, kriz ekipleri oluşturulmalı, kriz iletişim sistemi kurulmalı, halkın güven ve desteği sağlanmalı, otoriter bir yönetim biçimi uygulanmalı, disiplin önlemleri alınmalı ve uygulanmalı, başarılı personel ödüllendirilmeli, personelin ve vatandaşların kayıpları ve zararları giderilmeli, personele ve halka moral verilmeli, kriz süreci ve kriz yönetimi değerlendirilmelidir (Sezgin, 2003:193). Ancak bu genel acil durum/ kriz yönetim süreci stratejik hedefler doğrultusunda ve sektörler bazında farklı varyasyonlarla uygulanmalıdır.

Kriz yönetiminin temel amacının örgütü kriz durumuna hazırlamak olduğunu ifade eden Can (1997: 315), kriz yönetim sürecini beş aşamada ele almaktadır (Demirtaş, 2000:363):

1. Kriz sinyallerinin alınması
2. Krize hazırlık ve korunma
3. Krizin denetim altına alınması
4. Normal duruma geçiş
5. Öğrenme ve Değerlendirme.

Kriz Sinyallerinin Alınması; Krizler her ne kadar beklenmeyen olaylar olarak ifade edilse de, ticaretin ‘imtina, özen ve basiretli davranma’ ilkeleri gereği dikkatli bir yönetici krizi işaret edebilecek sinyalleri analiz edebilmelidir. Her kriz gerçekleşmeden evvel mutlaka bazı rahatsız edici sinyaller yaratır. Hiçbir ihtimal atlanmamalı, her biri teker teker çeşitlendirilmiş çözüm yollarıyla plan üzerinde belirlenmelidir.

Krize Hazırlık ve Korunma; Bu aşama işletmeler açısından oldukça önemlidir. Olasılıkları hesaplarken, çözüm yollarını esnek hale getirmek ve en uç durumlar için dahi hazırlıklı olabilmek yüksek vizyon ve yönetim becerileri gerektirir.

Krizin Denetim Altına Alınması; Krizlerin kontrol edilmesi, gerçekleşen olayın etkilerinden en az hasarla sınırlanabilmek güçlü bir alt yapı geliştirilmesiyle mümkündür. İşletmelerde takım ruhunun korunması özellikle kriz anlarını doğru yönetebilmek, birlik olabilmek ve herkesin soğukkanlılıkla doğru müdahaleler gerçekleştirebilmesi açısından hayattır.

Normal Duruma Geçiş; Kriz anı kadar kriz sonrası toparlanma dönemi de önem taşımaktadır. Oldukça hassas olan bu süreçte işletme fonksiyonları eski haline getirilmeye çalışılmalı, krizin ekonomik ve sosyolojik etkilerinden kurtulabilmek için gerekirse profesyonel destek sağlanmalıdır.

Öğrenme ve Değerlendirme; Her kriz beraberinde hem örgütsel hem de bireysel bir takım öğretiler bırakır. Buna göre hem kişiler hem de örgütler krizlerin kaynakları, yaşanan süreç ve sonuçları konularında yeni ve değerli bilgileri yaşayarak öğrenirler. Bizzat öğrenilen bu bilgiler hem kalıcı olur, hem de derin izler bırakır. Bu sayede kişilerin farkındalıkları yükselir.

Krizlerin başlangıcını örgütsel körelme ve gizli kriz aşaması oluşturmaktadır. Bu aşamada işletme, dış çevresinde ortaya çıkan değişme ve gelişmeleri teşhis etme ve tanımlamada yetersiz kalmaya başlamıştır (Asunakutlu vd., 2003:145). Dolayısıyla genel itibariyle makro değişkenleri analiz edebilmek krize bağlı gelişebilecek zararları da analiz etmeyi sağlar. Günümüzde modern yöneticilerden beklenen en önemli sorumluluklardan birisi hiç kuşkusuz iyi bir analiz yeteneği ve vizyoner yaklaşımıdır.

Tekrar vurgulamak gerekirse işletmeler kriz aşamasına gelmeden önce bazı sinyalleri alır. Eğer bu sinyaller doğru değerlendirilir ve gerekli önlemler alınırsa işletme ister krize girsin isterse kriz oluşum sürecinin başlarında olsun mevcut durumdan en avantajlı şekilde çıkmasını bilecektir. Bu açıdan krize karşı geliştirilecek strateji ve teknikler kriz ile başa çıkmada krizi yönetmek kadar önemlidir (Tağraf ve Arslan,2003:152).

Kriz anlarında yaşanan durgunluk, şaşkınlık ve endişeler krizden hasarsız çıkma şansını azaltır. Dolayısıyla en sert ve yıkıcı kriz anında bile iyi yöneticinin çabasıyla olumsuz sonuçları asgariye indirmek ve hatta kazançlı çıkmak mümkün olabilir.

Kriz yönetiminde kullanılan teknikleri genellikle stratejik tahmin, olasılık planlaması, sorun analizi ve senaryo analizi şeklinde sıralamak mümkündür (Kash ve Darling, 1998:182-183,185). Bu yöntemler karşı karşıya kalınan kriz ortamına ve durumlara göre çeşitlenmektedir. Ancak genel olarak ifade edilirse tespit edilebilen sahalara uygun senaryoların simülasyonu yapılarak önleme yöntemlerini içeren planlar geliştirilmeli ve kriz anında tepki ve müdahale süreleri mümkün olduğunca kısaltılabilmelidir (Arslan,2009:180).

2.2. Hava Seyrüsefer Hizmetlerinde Kriz Yönetimi

Havacılık alanında meydana gelebilecek krizlerin tespiti ve yönetilmesi ayrı bir önem arz etmektedir. Bu bağlamda risklerin ortaya çıkarılması ve olası senaryoların hazırlanması, tecrübeler ve sezgiler ile teknolojinin harmanlanması sonucu mümkün olabilecektir.

Uçakların yerde durduğu her an havayolu işletmelerinin gelir kaybına uğradığı, ancak sabit işletme maliyetleri ve personel maliyetlerinin sürekli olarak artması sebebi ile havayolu işletmeler için kayıp dönemi olarak nitelendirilebilir (Macit ve Macit,2020:112).

Çünkü havacılık sektörü rekabetin ve maliyetlerin yüksek, ekonomik kalkınma açısından stratejik önem arz etmekte olan değerli bir sektördür. Ancak her sektör gibi havacılık sektörü de çeşitli fırsatlar ile beraberinde riskleri de barındırmaktadır. Risk düzeyi yüksek sektörlerde karşılaşılabilecek muhtemel krizlerin ve acil durumların (emergency) etkileri daha yüksek olmaktadır. Örneğin gelişen havacılıkla beraber yaşanan kazalar da artış göstermiştir. 2001 ile 2015 yılları arasında ülkemizde tüm uçak ve uçuş çeşitleri kapsamında toplam 117 uçak kazası meydana gelmiş ve 187 kişi hayatını kaybetmiştir. Dünyada 2009 ile 2015 yılları arasında ticari havayolu uçaklarının karıştığı toplam 611 adet kaza meydana gelmiş ve 2768 kişi hayatını kaybetmiştir. Tüm dünyada 1960 yılından 2015 yılına kadar meydana gelmiş ticari hava yollarına ait uçakların karışmış olduğu kazaların %17'si teknik nedenlerden dolayı yaşanmıştır (Akt. Dağcı, 2017:1).

Rakamlardan da görüleceği üzere her ne kadar havayolu ulaşımı güvenli bir ulaşım şekli olsa da, meydana gelebilecek herhangi bir kriz durumunda da toplu ve büyük kayıplara yol açabilmektedir. Bu nedenle özellikle operasyonel süreçlerde teknik veya beşeri hiçbir önemli ayrıntının atlanmaması gerekmektedir.

Kriz ve acil durumlar yönetsel açıdan bakıldığında tüm örgütlerin değişimle karşı karşıya kaldığı ve doğru yönetildiği takdirde personel güçlendirmeden, küçülmeye kadar işletmenin stratejik hedeflerine ulaşmasına yardımcı olabilecek birçok dönüşümün yaratılabildiği dönemlerdir. Bu bağlamda özellikle hizmet sektöründe kriz dönemlerinin yarattığı ivmeyi işletmenin hizmet kalitesinde fark yaratmak için kullanmak önem arz etmektedir.

Örneğin tüm dünya havacılığı açısından büyük bir krize yol açan Covid-19 pandemisi neticesinde verilen hizmetler bağlamında büyük değişiklikler meydana gelmiş, sektörün bütününde büyük kayıplarla beraber yeni dönüşümler de ortaya çıkmıştır. Dolayısıyla krizlerin hangi noktalarda zararlar oluşturarak, hangi noktalarda işletmelere öğretici olabileceği titizlikle analiz edilmelidir.

Havacılık sektörünün misyonu ve havalimanı organizasyonunun işleyişi göz önüne alındığında hava seyrüsefer hizmetlerinin uçuş planlanmasından (brifing havacılık bilgi yönetimi bölümü- deklarasyon ve planlama işlemleri) tamamlanmasına (meydan kontrol, radarlı yaklaşma kontrol ve kule bölümleri- takip, yönlendirme ve donanım destek işlemleri) kadar olan süreçlerin gerçekleştirildiği ve her türlü teknik destek faaliyetlerinin takibinin yapıldığı birim olması dolayısıyla havalimanlarında özellikle seyrüsefer hizmetlerinde yaşanması olası acil durum/ krizlerin yıkıcı etkilerine karşı hazırlıklı olunması gerektiği görülmektedir.

Hava Seyrüsefer Hizmetleri havayolu ulaşımının kesilmemesi, hizmetlerde aksama yaşanmaması için özellikli bir öneme sahiptir. Dolayısıyla bu birim özelinde meydana gelebilecek olası krizler ve acil durumlar vakit kaybetmeksizin yapılan müdahalelerle ortadan kaldırılmalıdır. Aksi takdirde havayolu şirketleri tazminat davaları, can kayıpları, prestij kaybı vb. çeşitli olumsuz sonuçlarla karşı karşıya kalırlar.

Kuruluşlar açısından incelendiğinde, krizin oluşmasına, bazen doğrudan kurum ile ilgili içsel-örgütsel unsurların sebebiyet verdiği, bazen de kuruluşun pek fazla etkili olamayacağı dışsal-çevresel unsurların yol açtığı görülmektedir (Akdağ ve Arkan, 2013:38).

Hava Seyrüsefer Hizmetleri bakımından içsel- örgütsel unsurların tahmin edilmesi dışsal-çevresel unsurlara nazaran daha kolaydır. Bu bakımdan örgütsel risklerin analizi ve çeşitli önlemlerin alınması her yıl yapılan planlamalarla gerçekleştirilmektedir. Çevresel riskler ise oldukça çeşitlenmekte olup, sektörel açıdan ciddi sonuçlara ve kayıplara neden olabilmektedir.

Boeing firması tarafından gelecek 20 yıla ait havacılık endüstrisi tahminlerini içeren Current Market Outlook raporları her yıl yayımlanmaktadır. Bu rapora göre 2011-2030 yıllarını kapsayan dönemde uzun vadeli eğilimler konusunda iyimser tahminler söz konusudur (Gökırmak, 2014:3). Ancak yine de öngörülemez bazı şartların çeşitli acil durum/krizler ortaya çıkarabileceği gözden kaçırılmaması gereken bir husustur.

DHMİ Milas Bodrum Havalimanı 1998 yılında hizmete girmiş olup, 14686 metrekairelik iç hatlar terminali ile 95683 metrekairelik dış hatlar terminaline sahip ve Havalimanı APK Şefliğinden alınan bilgiye göre 2020 yılında iç hat/dış hat gelen/giden toplam 1.493.711 kişilik yolcu trafiğinin gerçekleştiği yaklaşık 5000 çalışana sahip uluslararası bir havalimanıdır. Ayrıca, Sivil Havacılık Genel Müdürlüğü tarafından başlatılan "Yeşil Havalimanı (Green Airport) Projesi" kapsamında istenen şartları yerine getirerek 2013 yılında 'Yeşil Kuruluş (Green Company)' unvanını almaya hak kazanmıştır.

Hava seyrüsefer müdürlüğü ise başmüdür yardımcısına bağlı olarak faaliyet gösteren ve Havacılık Bilgi Yönetimi- Brifing, Meydan Kontrol, Kule ve Radarlı Yaklaşma Kontrol şeklinde alt birimler ve birimler bazında beşer kişilik çalışma takımları (1 adedi altı kişilik) halinde örgütlenen, herhangi bir dikkat dağınıklığını önlemeye yönelik olarak personelin saat başı dönüşümlü olarak çalıştığı ve idari işlemlerin şube müdürleri tarafından yürütüldüğü bir bölüm şeklinde faaliyet göstermektedir. Havalimanı bünyesinde teknik blok içerisinde yerleşimli olan seyrüsefer müdürlüğü yetkisiz personelin dahi giriş çıkışı engellenmiş üst seviye güvenlik önlemleri altında hizmet sağlamaktadır.

Daha önce de vurgulandığı üzere hava seyrüsefer hizmetlerinde yaşanabilecek bir krizin etkilerinin tüm havalimanının güvenliğini ve kurumsal itibarını derinden etkileyeceği açıktır. Çünkü ülkemizde her geçen gün artma eğiliminde olan hava trafiği, hava ve yer arasında daha fazla koordinasyon gerektirmektedir (Oktal ve Yaman, 2004: 44). Bu sebeplerle araştırmamız havalimanı işletmesi açısından kritik önem taşıyan seyrüsefer müdürlüğünün birim yöneticilerinin acil durum/ kriz yönetimine ve acil durum/ kriz yönetim stratejilerinin etkinliğine ilişkin bakış açılarının incelenmesi amacıyla DHMİ Milas Bodrum Havalimanı'nda gerçekleştirilmiştir.

3.ARAŞTIRMA

3.1. Amaç ve Yöntem

Bu araştırma DHMİ Milas Bodrum Havalimanı Hava Seyrüsefer Müdürlüğü birim yöneticilerinin acil durum (emergency)/ kriz yönetimine ve acil durum/kriz yönetim stratejilerinin etkinliğine ilişkin bakış açılarının tespit edilmesi amacıyla nitel araştırma yöntemlerinden yarı yapılandırılmış görüşme tekniğiyle hazırlanmıştır.

Yarı yapılandırılmış görüşmeler ne tam yapılandırılmış görüşmeler kadar katı, ne de yapılandırılmamış görüşmeler kadar esnektir, iki uç arasında yer almaktadır (Altunay vd., 2014:64). Bu bakımdan görüşmenin gelişimine göre farklı bilgiler de elde edilmesini kolaylaştırmaktadır.

Çalışmanın gerçekleştirilmesi sürecinde öncelikle gerekli izinler alınmış, akabinde Hava Seyrüsefer Müdürlüğü'ne bağlı Havacılık Bilgi Yönetimi- Brifing, Meydan Kontrol, Kule ve Radarlı Yaklaşma Kontrol bölüm sorumluları ile Hava Seyrüsefer Müdür ve Müdür Yardımcılarından (toplam 14 kişi) randevu alınarak üç güne yayılan ortalama 20'şer dakikalık görüşmeler gerçekleştirilmiştir.

Araştırma sorularının oluşturulmasında seçilen çalışma alanlarının etkisi büyüktür. Bu alanlar ise, araştırmacıların kişisel deneyimlerine, medyadaki haberlere, araştırmacıların alanlarındaki bilgi birikimlerine, bir sorunu çözme isteklerine, kişisel değerlerine ve gündelik yaşamlarına göre farklılık göstermektedir (Yağar ve Dökme, 2018:3). Bu bakımdan havacılık ve hava seyrüsefer hizmetlerine ilişkin literatür derlenerek, kriz yönetimine ilişkin aşağıdaki araştırma soruları oluşturulmuştur.

-Hava seyrüsefer hizmetlerinde oluşabilecek acil durumlar/ krizler genellikle hangi sebeplerden kaynaklanmaktadır? (çevresel, örgütsel, teknolojik, doğal, politik, ekonomik, yönetsel, toplumsal vs.)

-Hava seyrüsefer hizmetlerinde hangi tür acil durumlar/ krizler meydana gelmesi olasıdır?

-Hava seyrüsefer hizmetlerinde daha önce herhangi bir acil durum/ krizle karşı karşıya kaldınız mı?

-Hava seyrüsefer hizmetlerinde karşılaşılması olası bir acil durum/krize karşı herhangi bir kriz planı/stratejisi mevcut mu?

-Hava seyrüsefer hizmetlerinde karşılaşılması olası bir acil durum/krize karşı nasıl bir yaklaşım tercih edilmektedir? (proaktif/ reaktif)

-Hava seyrüsefer hizmetlerinde karşılaşılması olası bir acil durum/krize karşı hangi proaktif/reaktif uygulamalar kullanılmaktadır?

-Hava seyrüsefer hizmetlerinde karşılaşılması olası bir acil durum/krize karşı nasıl bir strateji tercih edilmektedir?

-Hava seyrüsefer hizmetlerinde oluşturulan acil durum/kriz yönetim stratejisi daha önce uygulandı mı? Başarılı oldu mu?

-Hava seyrüsefer hizmetlerinde oluşturulan acil durum/kriz yönetim stratejisi daha önceden uygulanıp başarısız olduysa sebepleri neler olabilir?

-Hava seyrüsefer hizmetlerinde karşılaşılması olası bir acil durum/krize karşı oluşturulan acil durum/ kriz yönetim stratejisi hangi sıklıkla gözden geçirilmektedir?

-Hava seyrüsefer hizmetlerinde karşılaşılması olası bir acil durum/krize karşı oluşturulan acil durum/kriz yönetim stratejisine kim/kimler karar vermektedir?

Veriler araştırmacı tarafından görüşmecilerin rızasıyla kaydedilmiş, akabinde deşifre edilmiştir.

4. BULGULAR VE TARTIŞMA

Yöneticilerle yapılan görüşmeler neticesinde Milas-Bodrum Havalimanı hava seyrüsefer hizmetleri acil durum ve kriz yönetim stratejilerine ilişkin olarak yöneticilerin verdikleri cevaplar derlendiğinde acil durum/ kriz yönetimi ve stratejilerine yönelik olarak genel itibarıyla aşağıdaki başlıklarda özetlenmiş olan sonuçlara ulaşılmıştır:

1.Soruya İlişkin olarak; Milas Bodrum Havalimanı hava seyrüsefer hizmetlerinde oluşmuş/oluşabilecek acil durum/krizlerin kaynaklarının sırasıyla insan (pilotaj veya kontrolör hatası vb.), sonrasında doğal (hava ve pist koşulları, kuş saldırısı vb.) kaynaklı olabildiği, çok nadiren de teknolojik (motor durması, uçak donanım arızaları vb.) problemlerden kaynaklanabildiği belirtilmiştir.

Tablo 1: Katılımcıların Birinci Soruya Verdikleri Özet Cevaplar

Katılımcılar	Özet Cevaplar (Temalar)
K1	Pilotaj Hatası
K2	Teknik Problemler
K3	Kontrolör Hatası

K4	Pilotaj Hatası
K5	Doğal Kriz Kaynakları
K6	Kontrolör Hatası
K7	Pilotaj Hatası
K8	Teknik Problemler
K9	Doğal Kriz Kaynakları
K10	Pilotaj Hatası
K11	Doğal Kriz Kaynakları
K12	Kontrolör Hatası
K13	Pilotaj Hatası
K14	Doğal Kriz Kaynakları

Katılımcıların %57’lik kısmı acil durum veya krizlerin içsel – örgütsel (insan hatası kaynaklı) olduğunu ifade ederken, %29’u kriz /acil durum kaynaklarının çevresel (doğal felaketler vs) olduğunu ifade etmişlerdir. Katılımcılardan sadece %14’lük kısım kriz kaynaklarının teknik arızalara bağlı olabildiğini belirtmiştir. Dolayısıyla hava seyrüsefer müdürlüğünce belirtilen kriz kaynaklarının çoğunlukla örgütün kontrol ve müdahale edebileceği içsel faktörlere dayanmakta olduğu söylenebilir.

2.Soruya İlişkin Olarak; Seyrüsefer hizmetlerinde aksamaya meydan verebilecek acil durum ve krizlerin can ve mal güvenliğini tehdit eden konularda meydana gelebildiği ancak temel olarak üç başlıkta sınıflandırıldığı (uçuş esnasında veya uçak içerisinde mürettebat veya yolculara ilişkin hastalık ve ölüm riskleri, uçağın kaçırılması gibi personelin iş görmesini cebren engelleyecek durumlar, uçağın teknik arıza vermesi nedeniyle uçuş güvenliğini tehlikeye düşüren durumlar) ifade edilmiştir.

Tablo 2: Seyrüsefer Hizmetlerinde Acil Durum/Kriz Yaratabilecek Başlıca Konular

Hastalık ve Ölüm Riskleri	Uçuş esnasında veya uçak içerisinde mürettebat veya yolcuların hastalanması veya vefat etmesi vb.
Personelin İş Görmesini Cebren Engelleyecek Durumlar	Uçağın Kaçırılması, Terör Saldırısı vb.
Uçuş Güvenliğini Tehlikeye Düşüren Arızalar	Teknik Arıza, Doğal Afetler vb.

3. Soruya İlişkin Olarak; Görüşülen yöneticilerden 6 (%43) adedi daha önce bir acil durum/kriz ile karşı karşıya kaldıklarını ifade ederken, diğerleri (8) (%57) daha önce bir acil durum/kriz ile karşılaşmadıklarını belirtmişlerdir.

4. Soruya İlişkin Olarak; Görüşülen yöneticiler (%100’ü) Milas Bodrum Havalimanının DHMİ Başmüdürlüğü tarafından hazırlanan bir acil durum /kriz yönetim planı mevcut bulunduğunu ve bu planın Hava Seyrüsefer Hizmetleri Müdürlüğünü de kapsadığını belirtilmişlerdir. Ayrıca Hava Seyrüsefer Hizmetlerinin takımlar halinde çalıştığını, olası bir acil durum/ kriz durumunda takımların belirlenen yöneticinin liderliğinde kriz yönetim takımına dönüştürüldüğünü ve acil durum/kriz yönetim planının uygulanmaya başlandığını ifade etmişlerdir.

Dolayısıyla yöneticilerin tümünün acil durum ve krizler için hazırlanmış söz konusu planlar konusunda farkındalıklarının en üst seviyede olduğu ve olası bir kriz durumunda başvuracakları plan ve merciinin bilincinde oldukları görülmüştür.

5. ve 6. Sorulara İlişkin Olarak; Yöneticiler Milas Bodrum Havalimanı Hava Seyrüsefer Hizmetlerinde karşılaşılabilecek olası bir acil durum/ krize karşı hem proaktif, hem acil durum/ kriz anına yönelik hem de acil

durum/ kriz sonrasına yönelik olarak reaktif çeşitli uygulamalar kullanılmakta olduğunu belirtmişlerdir (%100'ü). Ayrıca görüşülen yöneticiler tarafından bu uygulamaların;

Proaktif uygulamalar: Kriz yönetim planı hazırlanması, kriz yönetim ekibi kurulması, çalışanların acil durum /kriz eğitimine tabi tutulması, çalışanların iş güvenliğine ilişkin bilgilendirilmesi,

Kriz anında: Durumsal yönetim yaklaşımları,

Reaktif uygulamalar: Kriz sonrası durum analizi, örgüt içi stratejik iletişim, halkla ilişkiler çalışmaları olarak tespit edildiği bilgisi verilmiştir.

Buna göre Milas- Bodrum Havalimanı hava seyrüsefer hizmetlerinde hem krizin önlenmesine yönelik, hem kriz anına yönelik hem de kriz sonrası normalleşme sürecine yönelik ayrı ayrı düzenlenmiş planlar ve uygulamalar bulunduğu ve bu plan ve uygulamaların yöneticilerle konuşularak şekillendirildiği söylenebilir.

7. Soruya İlişkin Olarak; Milas Bodrum Havalimanı Hava Seyrüsefer Hizmetlerinde karşılaşılabilecek olası bir acil durum/krize karşı yöneticilerin 9'u stratejik planlama yapıldığını (%64) ve 5'i ise (%36) senaryo analizi (çeşitli ihtimallere yönelik personelin yetkinliği göz önünde bulundurularak yedekli acil durum/ kriz yönetimi ekipleri) yaklaşımlarının tercih edildiğini belirtmişlerdir.

Buna göre yöneticilerin büyük kısmı Milas- Bodrum Havalimanı hava seyrüsefer hizmetlerinde stratejik planların, diğer kısmı ise senaryo analizlerinin acil durum/krizlerle başa çıkmak için için hazırlandığını belirtmişlerdir.

8. Soruya İlişkin Olarak; Bu soruya yöneticilerin 6 tanesi (%43) evet cevabını vererek, Milas- Bodrum Havalimanı hava seyrüsefer hizmetlerinde daha önce bu planların uygulanmasını gerektiren acil /kriz durumlarının gerçekleştiğini ifade etmişlerdir.

Evet cevabı veren 6 yöneticiye acil durum/kriz yönetim stratejilerinin başarılı olup olmadığı sorulmuş, yöneticilerin 5'i bu soruya da 'evet' cevabı verirken, 1 tanesi 'hayır' cevabı vermiştir. Buna göre yöneticilerin ifadeleri doğrultusunda Milas- Bodrum Havalimanı hava seyrüsefer hizmetlerinde daha önce acil durum/kriz yönetimi gerektiren çeşitli durumlar meydana gelmiş ve uygulanan kriz yönetimi/ acil durum planları etkili olmuştur.

9. Soruya İlişkin Olarak; 8. Soruda Milas- Bodrum Havalimanı hava seyrüsefer hizmetlerinde daha önce acil durum/kriz yönetimi gerektiren çeşitli durumların meydana geldiğini ve uygulanan kriz yönetimi/acil durum planlarının başarısı olduğunu düşünen 1 yöneticiye bu durumun sebepleri sorulmuş olup, cevapları aşağıdaki tabloda belirtilmiştir.

Tablo 3: Dokuzuncu Soruya Verilen Özet Cevaplar

Katılımcı	Özet Cevaplar
K4	-Maliyet Kaygısı -Hatalı Analizler -Vizyoner Düşünememe -Hızlı Harekete Geçememe

Buna göre katılımcılardan birisi uygulanan kriz yönetimi /acil durum planlarında yöneticilerin maliyet kaygısıyla, hatalı analizler gerçekleştirerek, vizyoner bir bakış açısıyla riskleri hesaplayamadıklarını ve hızlı hareket ederek krize müdahale edemediklerini bu sebeplerle müdahalenin başarısız olduğunu ifade etmiştir.

10. ve 11. Sorulara İlişkin Olarak; Son olarak ise yöneticilerin %100'ü tarafından Milas Bodrum Havalimanı Hava Seyrüsefer Hizmetlerinde acil durum/ kriz yönetim planlarının 6 ayda 1 revize edildiği, paydaşlarla (AKUT, UMKA, Jandarma, Emniyet vb.) paylaşılmakta olduğu bilgisi verilmiştir.

Dolayısıyla yöneticilerin bu konuda da bilinç düzeylerinin yüksek olduğu ve hatta yılda iki kez gözden geçirilen söz konusu acil durum / kriz yönetim stratejilerini yakından takip ettikleri söylenebilir.

SONUÇ

Havacılıkta seyrüsefer hizmetlerinin önemi büyüktür. Hava trafiğinin düzenlenmesi, havacılık bilgilerinin yayınlanması ve operasyonun yürütülmesinden sorumlu olan Hava Seyrüsefer hizmeti, 1944 tarihli Chicago konvansiyonu gereğince her ülke tarafından kendi hava sahası içerisinde uluslararası kuruluşlar tarafından belirlenen standartları gözetilerek sağlanmak zorunluluğundadır (Bourgois vd., 2018;60-62, aktaran Taşdemir ve Aydın, 2020:4307).

Milas Bodrum Havalimanı ise ülkemizin yüksek turizm cazibe merkezlerinden olan Muğla İline hizmet vermekte olan ve her yıl yüzlerce turistini uğrak noktası olan bir limandır. Dolayısıyla hava seyrüsefer hizmetlerinde meydana gelebilecek herhangi bir aksama veya meydana gelebilecek bir kriz sadece havalimanı açısından değil, aynı zamanda ülkemiz için de olumsuz bir imaj oluşturacaktır.

Ülkemiz havacılık sektörü gelişmelerinin altında yatan temel unsur, sektöre yönelik gerçekleştirilen çok kapsamlı yatırım çalışmalarıdır. Havalimanı projelerinden, bakım-onarım ve eğitim merkezlerinin geliştirilmesine kadar sektör içerisindeki tüm aktörlerin sistematik bir gelişim göstermesi planlanmaktadır (Akça, 2020:55).

Bu kapsamda Milas Bodrum Havalimanında verilen hava seyrüsefer hizmetlerinde karşılaşılabilecek olası acil durum/krizlerin başmüdürlükçe yapılan stratejik planda özel olarak ele alındığı, yılda iki defa revize edilen senaryo ve stratejik planlamaların oluşturulan takımlar bazında yönetilmesi için gerekli görev ve sorumlulukların titizlikle belirlendiği belirlenmiştir.

Bununla beraber araştırma bulgularında Milas- Bodrum Havalimanında Hava Seyrüsefer Hizmetlerinin karşılaşılabileceği en önemli kriz kaynaklarının insan hatası kaynaklı olduğu, acil durum ve krizlerin can ve mal güvenliğini tehdit eden ve üç başlıkta sınıflandırılan çeşitli konularda meydana gelebildiği de ifade edilmiştir.

Küresel pazarda rekabet gücüne sahip olabilmek için sivil hava taşımacılığında yatırım, eğitim ve sürekli gelişime büyük önem verilmelidir. Ulusal sivil havacılık politikasının bu üç faktör dikkate alınarak belirlenmesinde yarar olduğu düşünülmektedir (Korul ve Küçükönel, 2003:37).

Bu nedenlerle ülkemizde tüm havalimanlarında havacılık operasyonlarının aksamaması için Milas Bodrum Havalimanı örneğinde olduğu üzere Hava Seyrüsefer Hizmet sağlayıcılarına yönelik düzenlemeler ve stratejik proaktif planlamalar yapılması faydalı olacaktır.

Ayrıca yapılan araştırmalarda belirtildiği üzere hava seyrüsefer hizmet sağlayıcıları gibi ekipler ve gruplar halinde yapılandırılmış, bilgi ve teknoloji destekli birimlerde ağ bazlı uzmanlığı teşvik ve organize etmek temel bir değer olmalıdır (Hakkarainen et al., 2004, akt.Teperi ve Leppä'nin, 2010:354). Uzmanlıklar belirlendiği takdirde meydana gelebilecek bir acil durum/kriz ortamında gerek takımların oluşturulması, gerekse de gerekli müdahaleler zamanında yapılabilir.

KAYNAKÇA

- AKÇA, Meltem. (2020). “Covid-19’un Havacılık Sektörüne Etkisi.” **Avrasya Sosyal ve Ekonomi Araştırmaları Dergisi**, 7(5), ss.45-64.
- AKDAĞ, Mustafa ve ARKLAN, Ümit. (2009). *Kamu Yönetiminde Kriz Yönetimi*, **The Journal of Academic Social Science Studies**, 6(4), ss.33-55.
- ALTUNAY, Esen, ORAL, Gülşin., YALÇINKAYA, Münevver. (2014). “Eğitim Kurumlarında Mobbing Uygulamalarına İlişkin Nitel Bir Araştırma.” **Sakarya University Journal of Education**, 4(1), ss.62-80.
- ARSLAN, Aykut. (2009). “Kriz yönetiminde liderlik.” **Akademik Bakış**, 18, ss.179-190.
- ASUNAKUTLU, Tuncer., SAFRAN, Barış, TOSUN, Elif. (2003). “Kriz Yönetimi Üzerine Bir Araştırma”, **Dokuz Eylül Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi**, 5(1), ss.141-163.
- BOURGOIS, Marc, GARCIA, Eduardo., VE HULLAH, Peter. (2018). *Air Traffic Management and Air Navigation Service Providers. The Routledge Companion to Air Traffic Management*, (60-80). Routledge.

- ÇELEBİ, A. (2021). **Covid-19 Pandemi Sürecinde Sosyal Medyada Kriz İletişimi: Pegasus Hava Yolları Resmi Facebook Hesap İncelemesi**, ASEAD 7. Uluslararası Sosyal Bilimler Sempozyumu Proceedings Book, 819-833.
- DAĞCI, Osman. (2017). “*Havacılık Sektöründe Örgütsel Bağlılık, İş Tatmini Ve Örgütsel Vatandaşlık Davranışı: Hava Aracı Bakım Teknisyenleri Üzerine Bir Araştırma*”, **Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi**, THK Üniversitesi SBE, İstanbul.
- DİNÇER, Ömer. (1998). **Stratejik Yönetim**, Beta Yayıncılık, İstanbul.
- GÖKIRMAK, Haşmet. (2014). “*Türk Hava Yolları'nın Havacılık Sektöründeki Konumu.*” **Siyaset, Ekonomi ve Yönetim Araştırmaları Dergisi**, 2 (4), ss. 1-29.
- GÖRAL, Ramazan. (2014). “*Turizm Sektöründe Stratejik Kriz Yönetimine İlişkin Bütünsel Bir Çerçeve,*” **Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi**, 32,ss. 89-101.
- HAKKARAINEN, Kai, PALONEN, Tuire, PAAVOLA, Sami, LEHTINEN, Erno. (2004), **Communities of Networked Expertise. Professional and Educational Perspectives**, Elsevier, Oxford.
- KARAKÖSE, Turgut. (2007). “*Örgütler ve Kriz Yönetimi,*” **Akademik Bakış, Uluslararası Hakemli Sosyal Bilimler E-Dergisi, İktisat ve Girişimcilik Üniversitesi – Türk Dünyası Kırgız – Türk Sosyal Bilimler Enstitüsü**,13, ss. 1-15.
- KASH, Joby J., DARLING, John R. (1998). “*Crisis Management: Prevention, Diagnosis and Intervention.*” **Leadership & Organisation Development Journal**, 19(4),ss.179-186.
- KORUL, Vildan ve KÜÇÜKÖNAL, Hatice. (2003). “*Türk Sivil Havacılık Sisteminin Yapısal Analizi,*” **Ege Akademik Bakış Dergisi**, 3(1), ss.24-38.
- MACİT, Armağan. ve MACİT, Deniz. (2020). “*Türk Sivil Havacılık Sektöründe Covid-19 Pandemisinin Yönetimi*”. **Avrasya Sosyal ve Ekonomi Araştırmaları Dergisi (ASEAD)**,7(4), ss. 100-116.
- MURAT, Güven. ve MISIRLI, Kamuran. (2005). “*Küçük Ve Orta Ölçekli İşletmelerde Kriz Yönetimi: Çaycuma Örneği,*” **ZKÜ Sosyal Bilimler Dergisi**, 1(1), ss.1 -19.
- OKTAL, Hakan, YAMAN, Kadriye. (2004). “*Haberleşme, Seyrüsefer, İzleme Ve Hava Trafik Yönetimi Teknolojisi (Cns/Atm) Ve Bu Sistemin Türk Hava sahasına Uygulanması.*” **Havacılık ve Uzay Teknolojileri Dergisi**, 1(3), ss.39-47.
- SUCU, Murat. (2021). “*COVID-19 Salgını Döneminde Havacılık Sektöründe Kriz Yönetimi: Türk Havayolları (THY) Özelinde Bir Durum Çalışması.*” **İşletme Araştırmaları Dergisi**, 13(3), ss.2863–2884.
- TAĞRAF, Hasan ve ARSLAN, N. Talat. (2003). “*Kriz Oluşum Süreci Ve Kriz Yönetiminde Proaktif Yaklaşım*” **CÜ. İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi**, 4(1), ss.149-160.
- TACK, Philip. B. (1994). **Kriz Zamanı Yönetim**. İlgı Yayıncılık, İstanbul.
- TAŞDEMİR, Murat. ve AYDIN, Erdal. (2020). “*EUROCONTROL Üyesi Avrupa Hava Seyrüsefer Hizmet Sağlayıcı Kuruluşları Etkinlik Değerlerinin Veri Zarflama Analizi Yöntemi ile Belirlenmesi.*” **İşletme Araştırmaları Dergisi**, 12(4), ss.4305-4322.
- TAŞDEMİR, Murat. ve AYDIN, Erdal. (2020). “*Havacılığın Kâbus Yılı 2020: Havayollarının Covid-19 Ve Önceki Krizlere Tepkileri & Yerde Kalan Uçaklar.*” **Girişimcilik ve Kalkınma Dergisi**, 16 (1) , ss.1-14.
- TEPERİ, Anne Maria ve LEPPÄNEN, Anneli. (2010). “*Learning at air navigation services after initial training.*” **Journal of Workplace Learning**, 22 (6), ss.335-359.
- TUTAR, Hasan. (2000). **Kriz ve Stres Ortamında Yönetim**. Hayat Yayıncılık, İstanbul.
- YAĞAR, Fedai. ve DÖKME, Sema. (2018). “*Niteliksel Araştırmaların Planlanması: Araştırma Soruları, Örneklem Seçimi, Geçerlik Ve Güvenirlik.*” **Gazi Sağlık Bilimleri Dergisi**, 3(3),ss.1-9.
- YAHŞİ, Mehmet. ve UĞURLU, Özkan. (2014). **Gemi Trafik Hizmetleri İle Hava Trafik Hizmetlerinin Karşılaştırılması**. Deniz Trafik Operatörleri Derneği Yayınları, İstanbul.

ZHU, Lin, ANAGONDAHALLI, Deepa, ZHANG, A. (2017). “*Social Media And Culture In Crisis Communication: Mcdonald’s And KFC Crises Management In China.*” **Public Relations Review**, 43,ss. 487-492.

Kitap Kritiği

Eser Adı: Ombudsmanlık, Dünyada Uygulanan Özel Amaçlı Ombudsmanlık Türleri ve Uygulamaları Üzerine Bir Değerlendirme

An Analysis on “Ombudsman, Types of Special Purpose Ombudsman and Applications in the World”

Erdoğan O. (Der.) (2020). Ankara: Nobel Yayıncılık, 512s.

Müslüm SOYKAN

Niğde Ömer Halisdemir Üniversitesi

muslumsoykan@gmail.com

<https://orcid.org/0000-0000-0000-0000>

Makale Başvuru Tarihi / Received: 30.11.2021

Makale Kabul Tarihi / Accepted: 31.12.2021

Makale Türü / Article Type: Kitap Kritiği

Kitap Özet ve Eleştirisi

Oğuzhan Erdoğan tarafından derlenen kitap, oldukça eski bir kavram olup günümüzde hala işlemeye devam eden Ombudsmanlık kurumuna ilişkin yapılan çalışmaları içermektedir. Kitap içerisinde Ombudsmanlık kurumunun özel uygulama alanlarına dair çok geniş örneklerle ulaşılabilmektedir. Birden fazla ombudsmanlık türünün bir arada incelenmesi sayesinde bu alana dair geniş bir literatür çalışması da bu kitap aracılığıyla yapılabilecektir. Her konu birbirinden bağımsız yazarlar tarafından derinlemesine işlendiği için bu kitap, konuya ilişkin yapılacak olan çalışmalarda önemli bir başvuru kaynağı olarak da kullanılabilir. Kitabın değerlendirilmesindeki amaç, ombudsmanlık kurumunun yalnızca kavramsal çerçevesini tanıtmak değil aynı zamanda uygulama biçimlerine dair de örneklerle ulaşılabilmektedir. Özel amaçlı ombudsmanlık sayılarının artırılması ve beraberinde ombudsmanlık alanlarına dair sorunların ve çözümlerin incelenmesi, kitabın yazılma amacı olduğu gibi aynı zamanda yapılan kitap değerlendirmesinin de amaçları arasında yer almaktadır (Erdoğan, 2020:10). Bunun yanı sıra yapılan kitap değerlendirmesi, ombudsmanlık kavramına ilişkin çalışma yapmak isteyenlerin, literatüre yeni kazandırılmış bu kitap ile tanışmalarını sağlamak amacıyla da hazırlanmıştır.

Karton kapak ile basılmış olan kitap, 512 sayfadan oluşmaktadır. Bölümlere ayrılarak incelenmiş olması, okuyucu açısından kolaylaştırıcı olmaktadır. Aynı zamanda kitap sayfalarında kullanılan basım özellikleri de gözü yormayan kolay okunabilir bir yapıya sahiptir. 29 Temmuz 2020 tarihinde yayımlandığı için literatür içerisinde yer alan en güncel kaynaklardan birisi olarak da değerlendirilebilmektedir. Henüz ilk basımı piyasada olan kitap, Oğuzhan Erdoğan tarafından derlenmiş olup, kitap içerisinde yer alan on dokuz bölümün her birisi alanında uzman olan isimler tarafından hazırlanmıştır.

Değerlendirmesi yapılan kitap, özel ombudsmanlık türlerine dair on yedi farklı alanı bir arada buluşturan önemli bir eserdir. Dünyada uygulanan ombudsmanlık türlerine ilişkin pek çok kaynağa ulaşılabilmek mümkün olmasına rağmen bu konuların her birinin tek bir kitapta toplanması, bu eseri diğer yayınlardan farklı kılmaktadır. Ombudsmanlık alanında çalışma yapmak isteyenlerin başvurmaları gereken önemli bir kaynak olmasının yanı sıra kamu yönetiminde denetim alanında çalışma yapan, uluslararası uygulamalara dair bilgi sahibi olmak isteyenlerin de kolaylıkla okuyup fikir edinebilecekleri geniş kapsamlı bir kaynak olarak önerilebilmektedir. Yalnızca kitap içerisinde her bölümün farklı bir kişi tarafından hazırlanması, kitapta bazı konuların aktarımına ilişkin tekrara düşülmesine neden olmuştur.

Ombudsmanlık, genel anlamda hak ve özgürlüklerin aranması adına çalışmakta olan bir denetim mekanizması olarak işlemektedir. Tarihsel süreçlere bakıldığında idarenin denetlenmesi, kamu ya da özel kurumlar ile vatandaş arasındaki anlaşmazlıkların çözülmesi için Ombudsmanlık kurumu farklı isimlerle hep var olmuştur. Yalnızca Türkiye tarihinde değil dünya tarihinde de önemli bir yeri olan Ombudsmanlık kurumu, ülkemizde

Kamu Denetçiliği Kurumu adıyla 2013 yılından bu yana faaliyet göstermektedir. Ülkemizde tek ve genel bir denetim mekanizması olarak çalışan bu kurum dünya ülkelerinde farklı birimlere ayrılarak; Sağlık Ombudsmanlığı, Eğitim Ombudsmanlığı, Konut Ombudsmanlığı gibi çalışma alanlarına göre özelleşmiştir. Bu kitap içerisinde de Ombudsmanlık kavramının tarihsel kökeninin yanı sıra özel çalışma alanları olan Yapay Zeka Ombudsmanlığı, Maden ve Enerji Ombudsmanlığı, Cezaevi Ombudsmanlığı, Sağlık Ombudsmanlığı, Askeri Ombudsmanlığı, Engelli Ombudsmanlığı, Yatırım Ombudsmanlığı, Konut Ombudsmanlığı, Kentsel Dönüşüm Ombudsmanlığı, Kadın/Çocuk ve Aile Ombudsmanlığı, Basın Ombudsmanlığı, Üniversite Ombudsmanlığı, İnsan Hakları Ombudsmanlığı, Yerel Yönetim Ombudsmanlığı, Tüketici Ombudsmanlığı, Adil İş Ombudsmanlığı, , Çevre Ombudsmanlığı başlıkları ayrıntılı olarak işlenmiştir. 19 bölümden oluşan bu derleme içerisinde farklı ülkelerdeki uygulamalara değinilmiş bunun yanı sıra Türkiye'deki uygulanabilirliğine yönelik öneriler de sunulmuştur. Kitabın son bölümü ise Oğuzhan Erdoğan tarafından hazırlanmış olup, Ombudsmanlık uygulamalarının ülkelere sağlayacağı katkılardan bahsedilmiştir.

Birinci bölüm Bayram Coşkun, Eyüp Şen ve Çiğdem Pan Yıldırım tarafından hazırlanmıştır. Ombudsmanlık kurumunun ortaya çıkışının tarihsel arka planının işlendiği çalışmada aynı zamanda günümüzdeki işleyiş mekanizmaları da ele alınmıştır. Bölüm içerisinde Ombudsmanlık kurumunun Türkiye tarihinde nerelerden esinlendiğine de değinilmiştir. Osmanlı Devleti Divanı Mezalim ve Divanı Hümayun uygulamalarının, bu kaynakların başında geldiği açıklanmıştır. Ombudsmanlık kurumunun tarihçesinin işlenmesinden sonra aynı amaçla hizmet eden yeni bir kurum olarak Kamu Denetçiliği Kurumu'nun işleyişinden söz edilmiştir. Çalışmada kurumun 2013-2018 yılları arasındaki işlemleri; Sonuçlandırılan Başvurular, Kabul Edilebilir Başvurular, Uzlaştırma Yoluyla Uyuşmazlıkların Çözümü/Dostane Çözüm ve Şikâyet Konuları gibi başlıklar kullanılarak değerlendirilmiştir. Kurumun 2017 sonrasında aldığı şikâyetleri hızlı bir biçimde çözüme ulaştırması sayesinde Avrupa'daki benzer kurumlara göre daha etkili sonuçlar sunduğu da belirlenmiştir. Çalışma kapsamında mevcut kurumun tanınırlığının artması ve başvuran sayısına dayanılarak; öncelikle kurumun tarafsızlığının korunması, liyakat ilkesine dayalı yapısının korunması, denetçi sayısının artırılması ve denetçilerin görev sürelerinin uzatılması gibi yapısal önerilerde bulunulmuştur. Bir diğer öneride kamu kurumlarının gerçekleştirdikleri idari işlem v eylemlerde iyi yönetim ilkelerine dikkat etme olgusunu arttırmak adına 6328 sayılı Kanuna dostane çözüm ilişkin mekanizma ve iyi yönetim ilkelerini sadeleştirerek ilave edilmesidir.

İkinci bölüm Murat Okçu, Çiğdem Akman, Elvettin Akman tarafından hazırlanmıştır. Bölüm içerisinde dijitalleşen dünyada kamu hizmetlerinin, örgütlerinin dönüşüm süreçleri ele alınmıştır. Büyük verilerinin de çok hızlı bir biçimde, kolaylıkla işlenebildiği bu çağda verilerin hammadde olarak kullanıldığı bir ortamın söz konusu olduğu açıklanmıştır. Dijital dönüşüm ele alınırken yapay zekâ merkezli değişimler üzerinden bir inceleme yapılmıştır. Kamu hizmetlerinin yapay zekâ kullanılarak örneğin akıllı telefon uygulamaları üzerinden daha geniş kitlelere ulaşması, bu hizmetlerin görünür olmasını sağlarken aynı zamanda Yapay Zekâ Ombudsmanlığı gibi yeni bir alanı da doğurabileceği Okçu ve Akman tarafından ortaya koyulmuştur. Bu alan sayesinde hem kamu hem de özel sektörde şahısların karşılaşacakları tehditler ya da risklerin çok daha etkili bir biçimde kontrol edilmesinin mümkün olacağı ele alınmıştır. Kontrol mekanizmasının özellikle kadınları ve çocukları ilgilendiren algoritmalar üzerinden etkili bir denetim sağlayabilmesi, yapay zekanın Ombudsmanlık kurumu için geliştirici bir çalışma alanı olmasını mümkün kılacaktır. Bunlara ek olarak, yapay zekâ algoritmalarının hem olumlu hem de olumsuz yönleri olduğunu ifade edilirken dijital dönüşümün yeni bir ayağı olan yapay zeka algoritmalarına karşı bir yok saymanın ya da görmezden gelmenin mümkün olmadığı, mevcut uygulamaların etkileri üzerine detaylı incelemelerin yapılması gerektiği ifade edilmiştir.

Üçüncü bölüm Adnan Kalkan tarafından hazırlanmıştır. Ombudsmanlık Kurumu, Maden ve Enerji Ombudsmanlığı çalışmaları bağlamında değerlendirilmiştir. Türkiye başta olmak üzere farklı ülkelerde yapılan çalışmaların verileri incelenmiş, bu doğrultuda Kalkan tarafından yeni çalışmalara yönelik öneriler de sunulmuştur. Türkiye'de madencilik sektörü içerisinde yaşanan sorunları ve bu sorunlara yönelik vatandaş tarafından gelen şikâyetleri ele alan Kalkan, bu şikâyetlerin çözüme ulaşması ve madencilik faaliyetlerinin etkili bir biçimde değerlendirilmesi için objektif bir kurumun gerekliliğine dikkat çekmiştir. Maden sektöründe yaşanan iş kazaları, meslek hastalıkları ya da çevresel sorunların yanı sıra enerji sektörü içerisindeki fiyat dalgalanmalarının da bir denetim boşluğunda olduğu ifade edilmiştir. Denetimi sağlayacak olan bu kurumun vatandaşın enerji alanındaki hak ve sorumluluklarını fark etmesini sağlarken bunun yanı sıra vatandaş ile enerji kuruluşları arasında da daha doğru bir iletişim kurulmasına destek olacağı ön görülmüştür. Vatandaşlardan enerji kuruluşlarına ulaşan şikâyetlerin, çözüm taleplerinin bu kurum aracılığıyla müzakere edilmesi de eksikliği hissedilen bu denetim mekanizmalarının avantajları arasında gösterilmiştir. Bu alanda denetimi sağlayacak olan Ombudsmanlık kurumu, oluşacak olan hak istismarlarını da önleyebilecektir. Mevcut enerji kuruluşlarının ülke içerisinde ya da ülkeler arası yürütmüş olduğu faaliyetlerde objektif bir şikâyet mekanizması olarak geliştirici bir kurum olması beklenmektedir.

Dördüncü bölüm, Selin Engin ve S. Mustafa Önen tarafından hazırlanmıştır. Cezaevi Ombudsmanlığı; Almanya, Kanada, İngiltere ve Galler örnekleri üzerinden inceleme yapılmıştır. Dünya ülkelerinde de yeni bir mekanizma olarak kurulmaya başlanan Cezaevi Ombudsmanlığının mahkûm şikayetlerine yönelik önemli bir denetim mekanizması olduğu ifade edilirken bunun yanı sıra cezaevi ortamlarının insan haklarına duyarlı bir biçimde düzenlenmesi ve hapisane içerisinde mahkûmların refah düzeyine ilişkin çalışmalar yapan, ceza sisteminden bağımsız oldukları ele alınmıştır. Çalışma içerisinde sadece güncel veriler paylaşılmamış aynı zamanda Cezaevi Ombudsmanlığı kurumlarına duyulan ihtiyaca yönelik tarihsel arka plan da ele alınmıştır. Almanya’da 2007’de, Kanada’da 1973’te, İngiltere’de ve Galler’de 1994 yıllarında kurulan bu kurum, farklı isimlerle adlandırılrsa da genel anlamda cezaevlerinden bilgi ve şikâyetin toplanması, cezaevi sistemlerinin geliştirilmesi ve ilgili kamu kurumlarına raporlandırmaların yapılması görevlerini üstlenen bir kurum olarak oluşmuştur. Bunlardan farklı olarak Kanada’da bulunan Cezaevi Ombudsmanlığı mekanizmaları içerisinde mahkûmların bireysel olarak şikayetlerinin alınması da bulunmaktadır. Yazarlar, Ombudsmanlık kurumlarının ülkelere göre kurulma süreçlerini işlerken bunların yanı sıra güncel işleyişlerine de değinmişlerdir. Cezaevi Ombudsmanlığı kurumuna yıllık olarak ortalama 5.000 ve 6.000 aralığında şikâyetin geldiği, bu şikâyetlerin içerisinde de çoğunlukla kayıp eşya, sağlık bakımı, transfer, idari ayırım, hapisane koşulları, personel davranışları gibi konuları içerdiği ifade edilmiştir. Tüm bu değerlendirmeler kapsamında Cezaevi Ombudsmanlığının yalnızca şikâyetleri çözmek değil aynı zamanda şikâyetlerin temellerinin de öğrenilmesi ile köklü sorunların ortadan kaldırılmasına yardımcı olacağı fikri, bölümün ana düşüncesini oluşturmuştur.

Beşinci bölüm, Harun Kırılmaz tarafından hazırlanmıştır. Türkiye’de bağımsız bir Sağlık Ombudsmanlığı kurumunun hayata geçirilmesine yönelik incelemeler ele alınmıştır. Sağlık Ombudsmanlığının, hasta şikâyetlerini temele alan ve sağlık hizmetlerinin iyileşmesine yönelik mekanizmaları değerlendiren bir kurum olarak farklı dünya ülkelerinde yaygınlaştığı söylenirken tarihsel süreçte bu kurma duyulan ihtiyaçlar da bölüm içerisinde işlenen konular arasında yer almıştır. Finlandiya, Avusturya, Brezilya, Peru, Güney Afrika, İsrail örnekleri incelenmiş, bu örnekler ışığında Türkiye için öneri tartışmaları sunulmuştur. Kırılmaz, Sağlık Ombudsmanlığının düzenleyici ve denetleyici bir kurum olarak var olabilmesi için bağımsız olması, yasal olarak hesap verebilir olması, finansman desteğinin sağlanması ve kamuoyuna raporlama zorunluluğunun bulunması gerektiğini savunmuştur. Bu kurumun, vatandaşların haklarını güvence altına alması ve sağlık politikalarının şekillendirilmesinde önemli bir potansiyel tanıdığını ifade etmiştir. Türkiye’de uygulanabilirliği açısından yapılan pek çok çalışmanın da sağlık hizmetleri anlayışının güçlendirilmesi, hasta memnuniyetinin artırılması, kaliteli bir sağlık hizmeti sunulması açısından Sağlık Ombudsmanlığını stratejik bir rol oynadığı sonucuna ulaştığı belirlenmiştir. Bu uygulamalar için farklı ül kelerde yapılan çalışmaların incelenmesi ve bu doğrultuda güncel bir kurum oluşturulmasının gerekliliği işlenirken, Türkiye Kamu Denetçiliği Kurumu bünyesinde iller düzeyinde Sağlık Ombudsmanlıklarının kurulabileceği öneri olarak getirilmiştir.

Altıncı bölüm, Ali Fuat Gökçe ve Seda Kutlu tarafından hazırlanmış, Askeri Ombudsmanlık başlığının incelendiği bir çalışmadır. Bölüm içerisinde silahlı kuvvetlerin, diğer kurumlardan farklı olarak katı bir hiyerarşiye sahip olan silahlı kuvvetlerdeki sorunların adli ve idari yargıdan farklı bir biçimde çözülmesini sağlayacak olan bir kurum olarak Askeri Ombudsmanlık sisteminin gerekliliği ele alınmıştır. Almanya, İrlanda, İsveç, Kanada ve İsrail gibi ülkelerde aktif olarak rol oynayan Askeri Ombudsmanlık, her ülkede farklı uygulama biçimleri ile görüldüğü belirlenmiştir. Genel olarak silahlı kuvvetler ile ilişkisi olan sivillerin ya da personellerin karşılaştıkları sorunların, teşkilatın iç işleyişinin bozulmadan adaletli bir biçimde çözülmesine kaynaklık eden bir mekanizma olduğu ifade edilmiştir. Yazarlar, Türkiye’de nasıl bir Askeri Ombudsmanlık kurumu kurulması gerektiğine de bir öneri getirmişleridir. Diğer ombudsmanların seçim sürecinde olduğu gibi, Millî Savunma Bakanlığı’ndan gelen bir üyenin katılımı ile adaylar arasından üç isim belirlenerek Meclis Genel Kurulu’na sunulması gerektiğini söylemiştir. Her kuvvet komutanlığı için birer ombudsmanın belirlenmesi ve Askeri Ombudsman seçiminin sivil kişilerden yapılması gerektiği ifade edilmiştir. Bu durumun, teşkilat içerisindeki askeri hiyerarşiye karşı bir tarafsızlık sağlayacağı ön görülmüştür. Askeri Ombudsman, hukuk veya iktisadi ve idari bilimler fakülteleri mezunu, 40 yaşını bitirmiş olmalıdır. İşleyiş içerisindeki mekanizmalara hâkim olması gerekliliği nedeniyle böyle bir şart olması önerilmiştir. Farklı bir fakülteden mezun olması durumunda ise 20 yıllık kamu görevi tecrübesinin zorunlu tutulması gerekli görülmüştür. Seçilen Ombudsman, yıllık olarak faaliyet raporlarını meclise sunmalı, sorunları ve beraberinde sebepleri de ifade edebilmelidir. Tüm bu uygulama biçimlerinin, hiyerarşik nedenlerle uygulaması zor olan Askeri Ombudsmanlığı, daha işlevsel bir hale getireceği düşünülmüştür.

Yedinci bölüm, Cenay Babaoğlu ve Pelin Babaoğlu tarafından hazırlanmış olan Engelli Ombudsmanlığının işlendiği bir bölümdür. İnsan hakları yaklaşımının bir sonucu olarak gelişen Engellilik Ombudsmanlığı, farklı ülkeler tarafından engellilerin haklarının korunmasına yönelik uygulanmıştır. Bu çalışma kapsamında da engellilik yaklaşımları göz önünde bulundurularak farklı ülkelerin Engelli Ombudsmanlığı uygulamaları ele

alınmıştır. İsveç örneğinde, engelli vatandaşların karşılaştığı sorunlar konu odaklı bölünmeler ile çözüme ulaştırılmaya çalışılmıştır. Engelli Ombudsmanlığı yerine, Sağlık Ombudsmanlığı, Konut Ombudsmanlığı, Eğitim Ombudsmanlığı gibi alanların kullanıldığı gözlemlenmiştir. Bunun aksine Avusturya’da, aktif olarak devam etmekte olan Engelli Ombudsmanlığı yer almıştır. Uygulamalar doğrudan engellilere özgü olmasa da sürecin takip edilmesindeki hassasiyete bağlı olarak pek çok örneğe ulaşılabilir. Türkiye’de ise henüz bir Engelli Ombudsmanlığı bulunmadığını işleyen çalışma, dezavantajlı gruplara yönelik denetçi bir mekanizmanın gerekliliğini ele almıştır.

Sekizinci bölüm, Tekin Avaner ve Alper Aslan tarafından hazırlanmıştır. Birçok ülkenin mevzuatında da yer alan Yatırım Ombudsmanlığını işleyen çalışma kapsamında, ülkelerin bu alanda kabul gören ilke ve özellikleri incelenmiştir. Bunun yanı sıra ülkelerde, Yatırım Ombudsmanlığına yönelik belirlenen ortak noktalar üzerinden Türkiye’deki uygulanabilir sistemlere ilişkin öneriler sunulmuştur. Güncel olarak Türkiye’de bir Yatırım Ombudsmanlığı sisteminin kurulacağı ön görülmüştür. Bu sistemin, yatırımlar ile ilgili anlaşmazlıklara yönelik çözümci bir nitelik taşıyacağı belirlenmiştir. Bu kurumun belirli ilkeler etrafında yapılacağını ifade eden yazarlar bu ilkelerin başında; hükümet veya kişilerden bağımsız ve tarafsız bir niteliğin geldiğini söylemişlerdir. Bunun yanı sıra hükümete ve meclise şeffaflık içinde raporlandırma yapabilmesi de temel ilkelerin arasında yer almaktadır. Bağımsız bir kurum olduğu için finansman ağı yalnızca, finans kuruluşlarından ödenen vergiler ve kendisine yapılan başvuru harçlarından karşılanmaktadır. Bağımsız bir yapılanma olması nedeniyle ombudsmanların halim ve savcılara benzer özlük hakları olması da gerekli ilkeler arasında yer almaktadır. Avaner ve Aslan bu ilkeler kapsamında belirli öneriler sunmuş ve mevcut ön görülen sistemin geliştirilmesine yönelik sistematik değerlendirmeler yapmışlardır. Bunların başında Yatırım Ombudsmanlığı raporlarının dikkate alınmasıdır. Ombudsmanlık faaliyetlerinin hükümete bağlı bir oluşumun tasarrufuna bırakılmasının bağımsızlık ilkesine zarar verebileceğini ele almışlardır. Bunun yanı sıra Yatırım Ombudsmanlığının Kamu Denetçiliği Kurumu bünyesinde çalışmalarını sürdürmesi gerektiğini de bir başka öneri olarak sunmuşlardır. Ombudsmanlığa ücretsiz olarak başvurunun yapılmasını, raporların kamuoyuna açık kılınmasını, herhangi bir talimat almayacak şekilde işleyebilmesini henüz geliştirilmekte olan Yatırım Ombudsmanlığı mekanizmalarının kuvvetlendirilmesi için gerekli değerlendirmeler olarak ifade etmişlerdir.

Dokuzuncu bölüm, Onur Kulaç tarafından İngiltere’de Konut Ombudsmanlığı hizmetlerinin işlendiği bir bölümdür. İnsanların en temel ihtiyaçlarından birisi olan barınma ihtiyacına yönelik bir denetim alanı olarak bilinen Konut Ombudsmanlığı, genel anlamda insanların konut problemlerine yönelik hizmet sunmaktadır. İngiltere, sosyal politikalar çerçevesinde değerlendirildiğinde konut problemlerine yönelik denetim mekanizmalarında başarı sağlamış ülkelerinde başında gelmektedir. 1996 yılında hayata geçirilen Konut Ombudsmanlığı; konut sahibi yerel idareler, konut birlikleri ve kiracılar arasında yaşanan anlaşmazlıkların çözümüne katkı sağlamıştır. Kolay erişilebilirlik ilkesi sayesinde vatandaşlar bu alanda şikayetlerini kolay bir biçimde iletebilmişler ve hızlı bir biçimde geri bildirim almışlardır. Bu nedenle İngiltere vatandaşları tarafından kamu denetçiliğine güven artış göstermiştir. Kulaç, İngiltere Konut Ombudsmanlığı değerlendirmesini yaparken aynı zamanda işleyen mekanizmaya yönelik geliştirici yeni öneriler de sunmuştur. Bunların başında üye sayılarının arttırılması gelmektedir. Konut politikaları programında yer almayan vatandaşlar için bilgilendirici çalışmalar yapılmasının yeni üyeler kazanılması noktasında katkı sağlayacağını belirtmiştir. Bunun yanı sıra yıllık olarak alınan şikayetlerin değerlendirilmesi ve en çok şikâyet alınan alanlara ilişkin özel bölümlerin açılmasını da sorunlara daha köklü çözümlerin getirilmesi açısından önemli görmüştür. Son olarak ise politika transferi aracılığıyla konut problemlerinin yüksek olduğu ülkeler ile kurumsal ilişkilerin oluşturulmasının hem diğer dünya ülkelerine esin kaynağı olabileceği hem de İngiltere Konut Ombudsmanlığı problemleri için geliştirici sonuçlar sunabileceği, Kulaç tarafından işlenen öneriler arasında yer almıştır.

Onuncu bölüm, Burçin Demirbilek tarafından hazırlanmıştır. Kentsel Dönüşüm Ombudsmanlığının, Türkiye’nin kentsel dönüşümde yaşadığı problemlerin çözüm mekanizması olarak nasıl kullanılabileceği üzerinde duran Demirbilek, daha katılımcı ve demokratik kentsel dönüşüm projelerinin gerçekleştirilmesinin bu yolla mümkün olacağını vurgulamıştır. Kentsel Dönüşüm Ombudsmanlığının merkezi ve yerel yönetimler ile halk arasında arabulucu rolü üstleneceğini düşünen Demirbilek, kentsel dönüşümlere yönelik şikayetlerin de bu şekilde azaltılmasının mümkün olacağını ifade etmiştir. Aynı zamanda her yıl artış gösteren şikayetlerin temel problemlerin keşfi ve kalıcı çözümlere ulaşılması açısından da önemli olduğunu ele almıştır. Kentlerin estetik dokusunun kaybolmadan, insanların sosyal açıdan güçlendirildiği, mekan aidiyetinin korunduğu bir kentsel dönüşüm için Kentsel Dönüşüm Ombudsmanlığının gerekli olduğunu belirtmiştir.

On birinci bölüm, Ceray Aldemir tarafından Kadın, Çocuk ve Aile Ombudsmanlığı alanında hazırlanmış bir çalışmadır. Avrupa’da daha kurumsal bir yapıda kamu ve özel sektörü de içine alan bir yapı olmasına rağmen Türkiye’de yalnızca Kamu Denetçiliği Kurumu özelinde yürütülen bir denetim mekanizması olduğunu ele alan

Aldemir, Avrupa ve Türkiye örneklerini karşılaştırmalı olarak incelemiştir. Kadın, Çocuk ve Aile Ombudsmanlığı çalışmalarının iki farklı şekilde yürütüldüğünü ifade eden Aldemir; birinci şeklinde kadın ve çocuğun aile kavramının dışında ele alındığını diğer şeklinde ise kadın ve çocuğun aile kavramıyla bütünleşik olarak değerlediğini ifade etmiştir. Avrupa örneklerinde çoğunlukla ortak olarak Çocuk Ombudsmanlığının çocukların karşı karşıya kaldıkları zorlukların giderilmesine yönelik hizmet verdiği görülmüştür. Bunun yanı sıra genel anlamda 18 yaş altında olan bireylerin haklarının korunması da ortak çalışma anlayışlarının başında gelmiştir. Kadın Ombudsmanlığı ize çoğunlukla, toplumsal cinsiyet algısı çerçevesinde, fırsat eşitliğine yönelik konularda görülen bir mekanizmadır. Aile Ombudsmanlığı kapsamında ise Avrupa örneklerinde farklı bir uygulamaya rastlanmadığı ailenin kadın ve çocuk temelli bir olgu olarak ele alındığı ifade edilmiştir. Kadın, çocuk ve aileyi ikinci yaklaşımla ele alan yani aileyi tek bir ombudsman kurumu olarak işleyen Türkiye’de ise kadın ve çocuk birlikte ele alınırken ailenin korunması gereken bir yapı olarak değerlendirilmesi söz konusu olmuştur. Türkiye’de yürütülen çalışmalar içerisinde Kadın Hakları ve Ombudsmanlık Çalıştay Raporu yayınlanmış olup bu rapor içerisinde kadın ve çocukların haklarının korunmasının yanı sıra ailenin korunması, engelliler, sığınmacılar gibi geniş bir faaliyet alanının bulunduğundan bahsedilmiştir. Bunun yanı sıra Türkiye Kadın Politikaları Eylem Planı kapsamında ise yeni bir Toplumsal Cinsiyet Eşitlik Kurulu oluşturması gerekliliği ifade edilmiştir. Oluşturulması planlanan bu kurulun Avrupa’da yürütülen çalışmalar ile eş güdüm sağlanması açısından önemli olduğu, Aldemir tarafından yapılan değerlendirmeler arasında yer almıştır.

On ikinci bölüm, Çağlar Ezikoğlu tarafından hazırlanmıştır. Dünya basınında denetim mekanizmasını Basın Ombudsmanlığı üzerinden incelediği çalışmada, tarihsel süreci göz önünde bulundurarak İsveç ve İrlanda örneklerini işlemiştir. Sunulan örneklerde, basın hak ve sorumlulukları bağlamında yaşanan anlaşmazlıkların ve şikayetlerin ne şekilde çözüldüğü değerlendirilmiştir. Tarihsel süreçte İsveç, basın alanında denetim mekanizmalarının ilk kez hayata geçirildiği örneklerin bulunduğu bir ülkedir. Basın Konseyi adıyla işlemeye başlayan bu mekanizma, 1960 yıllarında Basın Ombudsmanlığı olarak çalışmaya başlamıştır. İsveç’ten sonra ise bu mekanizma en etkili biçimde İrlanda’da işlemeye başlamıştır. Basın yayın organlarının, ülke vatandaşlarına yönelik sorumlulukları bu kurum aracılığıyla başarılı bir biçimde denetlenmiştir. Ezikoğlu, Türkiye ve ABD örneklerine de çalışması içerisinde yer vermiştir. Hem Türkiye’de hem de ABD’de diğer ülkelerden farklı olarak kurum içi denetim mekanizması yürütülmüştür. İrlanda ve İsveç örneğinde kurum dışı bir denetim olması bu noktada karşılaştırmalı bir değerlendirme yapılmasını gerektirmiştir. Yapılan karşılaştırma sonucunda, kurum içi denetim mekanizmalarının kurum dışı denetim mekanizmalarına göre daha yetersiz bir durumda kaldığı görüşünün hakim olduğu, çalışma içerisinde ifade edilmiştir. Bu algının dönüştürülmesi için ise kurum içi denetim mekanizması ile faaliyet gösteren Basın Ombudsmanlığının daha yaygın bir biçimde faaliyet göstermeleri gerektiği, çalışmanın temel görüşlerinden birisi olarak işlenmiştir.

On üçüncü bölüm, Metin Özkaral tarafından hazırlanan Üniversite Ombudsmanlığı çalışmasıdır. Bu çalışma kapsamında, üniversitelerde ombudsmanlık süreçlerinin hangi mekanizmalar ile işlediği değerlendirilmiştir. Yalnızca literatür çalışması ile sınırlı kalmayıp, alana dair pratik örneklerle de zenginleştiren çalışmada Üniversite Ombudsmanlığı detaylı olarak ele alınmıştır. Özkaral, Üniversite Ombudsmanlığını; kampüs içerisinde bulunan tüm paydaşların sorunların çözümüne ilişkin bir denetim mekanizması olarak tanımlamıştır. Sorun çözücü özelliğinin yanı sıra yönlendirici, bilgi verici, arabulucu ve problemleri önleyici niteliğinden de bahsetmiştir. Bu mekanizma sayesinde problemler çok kapsamlı prosedür ağlarına takılmadan doğrudan problemlerin çözümüne ulaşılacağını ifade ederken, mevcut problemlerin erken tespit edilmesine de katkı sağlayacağını belirtmiştir. Türkiye’de henüz böyle bir yapılanma olmadığını ele alırken daha genel olan Ombudsmanlık mekanizması içerisinde faaliyetlerin yürütüldüğünü açıklamıştır. Fakat Türkiye’de her geçen gün sayıları artan kamu ve vakıf üniversitelerinin güncel olarak özel bir denetim mekanizmasına ihtiyaç duyduğunu belirtmiştir. Türkiye’de böyle bir yapılanma oluşması durumunda hangi ilkeler ile çalışması gerektiğini de değerlendiren Özkaral, öncelikli olarak akademisyen ya da idari personelden olmayan bir ombudsman seçiminin yapılması gerektiğini ifade etmiştir. Bunun yanı sıra sadece sorun çözen bir yapılanma değil aynı zamanda bilgilendirici ve kurum aidiyetini artırıcı nitelikler de içermesi gerektiğini ayrıntılı bir biçimde açıklamıştır.

On dördüncü bölüm, Nurullah Güngör tarafından hazırlanmıştır. İnsan Hakları Ombudsmanlığı başlığı altında hazırlanmış olduğu bu çalışmada; yaşam, özgürlük, eğitim, sağlık, yiyecek, barınma, sosyal hayat, örgütlenme ve toplanma özgürlüğü, evlilik, mülkiyet, din ve vicdan özgürlüğü konularında yaşanan hak ihlallerini önleyecek bir denetim mekanizmasının gerekliliğinden bahsetmiştir. Bu mekanizmanın işleminin aynı zamanda demokratik unsurun gereği olan katılımcı anlayışın temellerini de sağlamlaştıracağını ifade etmiştir. Güngör, İnsan Hakları Ombudsmanlığının gerekliliğinden bahsederken aynı zamanda köklerimizden gelen kültürel kodları da dikkate almamız gerektiğinden bahsetmiştir. İslam Toplumsal Sözleşmesi, Medine Vesikası örnekleri ile bu gerekliliğin önemini ele almıştır. İnsan Hakları Ombudsmanlığını bireyin iki taraflı menfaati olarak

işleyen Güngör, bireyin hem kendi hakkını koruması hem de karşısındakinin hakkını koruması olarak inşa edilmesinin öneminden bahsetmiştir.

On beşinci bölüm, Emine Çeliksoy tarafından hazırlanmıştır. Yerel Yönetim Ombudsmanlığının işlendiği bu bölümde öncelikli olarak genel denetim mekanizmaları ele alınmıştır. Yerel yönetimlerde vatandaş ile kamu kurumları arasındaki uyumsuzlukları çözmek amacıyla kurulan bu denetim mekanizmasını Çeliksoy, dünya ülkelerindeki örnekler üzerinden incelemiştir. 1974 yılında İngiltere’de kurulan Yerel Yönetim Ombudsmanlığı, dünya ülkeleri içerisindeki ilk örneklerden birisidir. İngiltere’de vatandaşların Yerel Yönetim Ombudsmanlığından alamadığı sonuçlardan dolayı şikayetçi olmaları sonucunda Yerel Yönetim Ombudsmanı Gözcüleri, yeni bir mekanizma olarak kurulmuştur. ABD’de ise Yerel Yönetim Ombudsmanlığı federe birimlerde yerel, bölgesel, özel amaçlı olarak kurulmuş ve her birisinde özerk bir yapılanma söz konusu olmuştur. İspanya’da da benzer bir biçimde ulusal ve yerel boyutta farklı denetim mekanizmaları işlemektedir. Türkiye’de ise bu örneklerden farklı olarak ülke çapında genel bir denetim mekanizması söz konusu olduğu çalışma kapsamında karşılaştırmalı bir değerlendirme olarak sunulmuştur.

On altıncı bölüm, Sema Sarı tarafından Tüketici Ombudsmanlığı başlığı altında hazırlanmıştır. Tarihsel süreç göz önünde bulundurularak hazırlanan çalışmada, tüketicilerin maruz kaldığı haksızlıkların geçmiş dönemlerde hangi sonuçları doğurduğu işlenmiştir. Tüketiciler ve işletmeler arasındaki sorunların çözümüne yönelik faaliyet gösteren Tüketici Ombudsmanlığının aynı zamanda devlet üzerindeki maddi ve manevi yükü de azalttığı üzerinde durulmuştur. Türkiye’de Tüketici Ombudsmanlığı bulunmadığı, bu mekanizmanın Tüketicinin Korunması Hakkındaki Kanun ile güvence altına alındığını belirten Sarı, bunun yetersiz olduğunu ifade etmiştir. Tüketicilerin daha hızlı ve adil sonuçlar alabilmesi için Tüketici Ombudsmanlığının kurulmasının ve bu sayede tüketicinin adaletli bir sisteme dair inancının artmasının gerekliliğini çalışmasının ana düşüncesi olarak sunmuştur.

On yedinci bölüm, Fatma Dağlı Erdoğan tarafından hazırlanmıştır. Avustralya örneği üzerinden Adil İş Ombudsmanlığını ele alan Erdoğan, Avusturalya’nın etnik yapısını göz önünde bulundurarak bir değerlendirme sunmuştur. Adil İş Ombudsmanlığı Avustralya’da; uluslararası iş yükümlülüklerini dikkate alan iş yeri ilişkilerinin sağlanması, ulusal istihdam standartlarının belirlenmesi, çalışanların esnek çalışma düzenlemelerini sağlamak, iş ve aile sorumluluklarının dengelenmesini sağlamak, haksız muamele ve ayrımcılığı engellemek, şikayetlerin ve anlaşmazlıkların çözülmesi için kurulmuştur. Asgari ücrette uygun bir zemin oluşturmak da Adil İş Ombudsmanlığı aracılığıyla yapılmaktadır. Bağımsız ve ücretsiz bir kurum olması nedeniyle kolay erişilebilir bir kurum olan Adil İş Ombudsmanlığı, hükümete bağlı olarak faaliyetlerini sürdürdüğü için bağımsızlığı noktasında çelişkiler içerir. Erdoğan, Avusturalya’da işleyen bu mekanizmanın ülke vatandaşının güvenini arttırdığını da çalışması kapsamında değerlendirmektedir.

On sekizinci bölüm, Hakan Boyalı ve Serkan Gündoğdu tarafından hazırlanmıştır. Çevre Ombudsmanlığının Türkiye’de uygulanabilirliğini işleyen çalışma aynı zamanda çevre denetimine yönelik sorunların çözülmesine ve idarenin iyileştirilmesine nasıl katkı sağladığını da işlemiştir. Çevre Ombudsmanlığının uygulandığı ülkeler de göz önünde bulundurularak Türkiye’de nasıl bir yol izlenmesi gerektiğine ilişkin öneriler sunulmuştur. Türkiye’de vatandaş ile idare arasındaki çevre sorununa yönelik anlaşmazlıkların ya da oluşan mağduriyetlerin giderilmesine yönelik gerekli bir kurum olarak görülen Çevre Ombudsmanlığı, tüm dünyada önemli görülen bir denetim mekanizması olarak ele alınmıştır. Bunun yanı sıra çevre probleminin giderilmesi için sivil toplum kuruluşlarının da artırılması gerektiğinden bahseden çalışma, çevre sorunun küresel düzeyde bir sorun olduğunu değerlendirmiştir.

On dokuzuncu bölüm, kitap derlemesini de yapan Oğuz Erdoğan tarafından hazırlanmıştır. Ombudsmanlık kurumunun ülkelere sağladığı katkıların değerlendirildiği çalışma kapsamında; vatandaşların hak ve özgürlüğünün korunması, idarenin iyileştirilmesi, idareyle vatandaşlar arasındaki sürtüşmelerin azaltılması, yargı yükünün hafifletilmesi, katılımcı demokrasinin gerçekleşmesine yönelik katkılar ayrı ayrı ele alınmıştır. Bunların yanı sıra Ombudsmanlık kurumunun bireysel şikayetleri çözüme ulaştırırken bu kapsamda benzer şikayetleri olan diğer vatandaşlara da çözüm getirmesi sayesinde kapsayıcı olduğu değerlendirilmiştir. Ombudsmanlık kurumu, beraberinde bir hak arama kültürünü de getirmektedir. Vatandaşların haklarını araması ve bu bağlamda çözümci geri bildirimler alması sonucunda genel olarak hak ve özgürlüklerin yaygınlaşması sağlanabilmektedir. Ombudsmanlık, yıllık olarak faaliyet raporlarının hazırlanması sayesinde bireysel şikayetlerden bütünsel sorunların tespit edilmesini sağlamakta olup ülke genelinde ihtiyaca yönelik çalışmaların yapılmasına da kolaylık sunan bir mekanizma olarak karşımıza çıkar. Yalnızca vatandaşın şikayetlerinin çözüme ulaştırılması değil aynı zamanda idari kurumların yargı yoluna gitmeden bir düzenlemeye gitmesini de sağladığı için yargıdaki yükü hafifleten bir denetim sağlamaktadır. Tüm bunların yanı sıra genel hak ve özgürlüklerin aranması ve bunun yargı yoluna gitmeden karşılık bulması, demokratik iklimin de gelişmesine

katkı sağlamış olmaktadır. Tüm bu değerlendirmeleri yapan Erdoğan, Ombudsmanlık kurumunun temel hak ve özgürlüklerin hem korunması hem de geliştirilmesi yönünde en önemli mekanizma olduğunu ifade etmiştir.

On dokuz bölüm içerisinde Ombudsmanlık kavramının detaylı olarak incelendiği kitap içerisinde kurumun tarihsel kökeninden uygulama biçimlerine kadar pek çok bilgiye ulaşılması mümkündür. Derleme bir kitap olması nedeniyle her konunun ayrıntılı bir biçimde ele alınması sağlanmıştır. Bunun yanı sıra uygulama önerilerinin olması, farklı ülkelerin uygulama biçimlerinin örnek olarak sunulması, kitabın yalnızca teorik değil aynı zamanda pratiğe dayalı da bir kaynak olmasını sağlamıştır. Oldukça detaylı inceleme olanağı sunan kitaba yönelik yapılacak eleştiri ise kuramsal olarak çok fazla tekrar içermesidir. Bölümler farklı kişiler tarafından hazırlanırken, her bölümde Ombudsmanlık kavramının yeniden açıklanması, okuyucu için zaman kaybına neden olabilmektedir. Kavramın benzer kaynaklardan tekrar açıklanması, tarihsel sürecinin benzer şekilde işlenmesi, okuyucular için bazı bölümlerin gözden kaçırılmasına da neden olabilmektedir. Bunlara rağmen kitabın akışı, değerlendirmelerin açıklayıcı bir biçimde sunulmuş olması ve her bölümde kurumun farklı özelliğinin ele alınmış olması, literatür için önemli bir kaynak olmasını sağlamıştır.

KAYNAKÇA

Erdoğan O. (Der.) (2020). *Ombudsmanlık, Dünyada Uygulanan Özel Amaçlı Ombudsmanlık Türleri ve Uygulamaları*. Ankara: Nobel Yayıncılık.

İklim Değişikliği ile Mücadele Çerçevesinde Yenilenebilir Enerji ve Sürdürülebilir Yeşil İstihdam İlişkisi: Türkiye için Nitel Tercih Modeli

The Relationship between Renewable Energy and Sustainable Green Employment in the Framework of Combating Climate Change: A Qualitative Choice Model for Turkey

İlkay GÜLER

Dr. Öğr. Gör. Ankara Hacı Bayram Veli Üniversitesi
ilkay.guler@hbu.edu.tr
https://orcid.org/0000-0003-1289-6652

Makale Başvuru Tarihi / Received: 03.12.2021

Makale Kabul Tarihi / Accepted: 31.12.2021

Makale Türü / Article Type: Araştırma Makalesi

Emin Ahmet KAPLAN

Dr. Arş. Gör. Karamanoğlu Mehmetbey Üniversitesi
eminahmet@kmu.edu.tr
https://orcid.org/0000-0002-4808-8529

Anahtar Kelimeler:

Yeşil istihdam,
Yenilenebilir enerji,
İklim Değişikliği,
Patent,
Nitel Tercih modelleri

ÖZET

II. Dünya Savaşından sonra sanayileşmede meydana gelen hızlı gelişme ile kentleşme ve elektrik enerjisi kullanımı oldukça artmıştır. Elektrik üretimi amacıyla kullanılan kömür, petrol ve doğalgaz gibi fosil enerjinin bilinçsizce çok tüketilmesi ise en önemli sera gazı emisyonlarından CO₂ emisyonu arttırmıştır. Zincirleme bir etki ile CO₂ emisyonunun atmosferde birikmesi sonucunda küresel ısınma artmış biyolojik çeşit kayıpları ortaya çıkmış, okyanus seviyeleri yükselmiş, çevresel tahribatlar artmış ve insan aktivitelerinin doğada oluşturduğu karbondioksit miktarı ile ifade edilen karbon ayak izi artmış ve en önemlisi iklim değişiklikleri ortaya çıkmıştır. Bu bağlamda, sera gazı emisyonlarının çevre üzerindeki olumsuz etkilerinin azaltılması temelinde inşa edilen sürdürülebilir ekonomik büyüme her geçen gün daha önemli hale gelmiştir. Bu çalışma yenilenebilir enerji, nüfus ve patentin istihdam üzerindeki etkisini 1990q1:2020q4 çeyreklik dönemi için nitel tercih modelleri diikkate alınarak Türkiye açısından incelemektedir. Çalışma sonucunda ortaya çıkan önemli sonuçlardan biri patent başvurusundaki artışın istihdamı artırma olasılığını arttırdığı şeklindedir. Ayrıca yenilenebilir enerji tüketimi ve nüfustaki artış da istihdamı arttırmaktadır. Gerçekleştirdiğimiz makalede, literatürde yer alan çalışmalardan farklı olarak nüfus ve patent başvuru verileri kullanılmıştır.

Keywords:

Green employment,
Renewable energy,
Climate Change,
Patent,
Qualitative choice models

ABSTRACT

II. With the rapid development in industrialization after World War II, urbanization and the use of electrical energy have increased considerably. The unconscious consumption of fossil energy such as coal, oil and natural gas used for electricity generation has increased CO₂ emissions, one of the most important greenhouse gas emissions. As a result of the accumulation of CO₂ emissions in the atmosphere with a chain effect, global warming has increased, biodiversity losses have arisen, ocean levels have increased, environmental destructions have increased, and the carbon footprint, which is expressed by the amount of carbon dioxide created by human activities in nature, has increased, and most importantly, climate changes have occurred. In this context, sustainable economic growth, built on the basis of reducing the negative effects of greenhouse gas emissions on the environment, has become more important day by day. This study examines the impact of renewable energy, population and patent on employment in terms of Turkey, considering the qualitative preference models for the 1990q1:2020q4 quarter. One of the important results of the study is that the increase in patent applications increases the probability of increasing employment. In addition, the increase in renewable energy consumption and the increase in population also increase employment. In our article, unlike the studies in the literature, population and patent application data were used.

1. GİRİŞ

Günümüzde, elektrik üretimi amacıyla kullanılan kömür, petrol ve doğalgaz gibi fosil enerjinin bilinçsizce çok tüketilmesi ile sera gazı¹ emisyonları artmıştır. Gerekinden fazla miktarda sera gazının atmosferde bulunması, sera gazı dengesinin bozulmasına neden olmaktadır. Sera gazı emisyonlarındaki artışın neden olduğu iklim değişikliğinin önemli ve en belirgin sonuçlarından biri, küresel ısınmadır (Kaçmaz ve Özyayın, 2019).

Zincirleme bir etki ile en önemli sera gazı emisyonlarından olan CO₂ emisyonunun atmosferde birikmesi küresel ısınma artmış biyolojik çeşit kayıpları ortaya çıkmış, okyanus seviyeleri yükselmiş, çevresel tahribatlar artmış ve insan aktivitelerinin doğada oluşturduğu karbondioksit miktarı ile ifade edilen karbon ayak izi artmış ve en önemlisi iklim değişiklikleri ortaya çıkmıştır. Her geçen gün insan kaynaklı iklim değişikliği daha tehditkar hale gelmektedir. Bu bağlamda, sera gazı emisyonlarının çevre üzerindeki olumsuz etkilerinin azaltılması temelinde inşa edilen sürdürülebilir ekonomik büyüme ve kalkınma her geçen gün daha fazla önem arz etmektedir.

Sürdürülebilirlik; varlığını korumak, devamlılığını sağlamak, anlamlarında kullanılmakta olup ekolojik, sosyal ve ekonomik olmak üzere üç açıdan değerlendirilmektedir. Bu çerçevede, ekolojik sınırlar çerçevesi ile ekonomik kalkınmanın ve büyümenin karşılıklı olarak sağlanıp korunacağı bir disiplindir (Gladwin vd., 1995; Özçağ ve Hotunluoğlu, 2015; Ruckelshaus, 1989). Neo-Klasik iktisat teorisinde, sürdürülebilirlik, temel ihtiyaçlar olan yeme, giyinme, sağlık ve eğitim faktörlerini kapsamaktadır (Tıraş, 2012: 59). Dasgupta ve Heal (1974), Solow (1974) ve Stiglitz (1974)'in sürdürülebilir ekonomik büyüme teorisine, önemli katkıları olmuştur. Refahın maksimizasyonunu esas almış, sınırlı bir doğal kaynak düzeyi ile elde edilebilecek maksimum fayda düzeyine ulaşılması gerektiğini belirtmişlerdir. Solow (1974) ayrıca, belirli koşullar altında refahın sağlanabilmesi için, toplam sermaye stokunun korunması ilkesini ön plana almıştır (Markulev ve Long, 2013, s. 2-4).

1970'lerde petrol fiyatlarındaki artışlar nedeniyle, gelişmekte olan ülkelerin ekonomisi olumsuz etkilendiği için, 1970'lerin sonunda ekonomik büyüme ve enerji tüketimi arasındaki ilişki önem kazanmıştır. Ortaya çıkan çevre sorunları, ekonomik büyümenin sonuçları olarak görülmeye başlamış, böylece 1987 yılında sürdürülebilir kalkınma kavramı gündeme getirilmiştir (Tutulmaz, 2012). Sürdürülebilir kalkınma "çevre değerlerinin ve doğal kaynakların akılcı bir şekilde, bugünkü ve gelecek kuşakların hak ve yararları gözetilerek kullanılması ve özveride bulunmaksızın ekonomik gelişmenin sağlanması" olarak tanımlanmaktadır (Tıraş, 2012; Carvalho, 2001). Brundtland Raporu'nda ise "Bugünün gereksinimlerini, gelecek kuşakların gereksinimlerini karşılama yeteneğinden ödün vermeden karşılayan kalkınma" olarak ifade edilmiştir (Keeble, 1988). 2030 yılı Sürdürülebilir Kalkınma Hedefleri ile sürdürülebilir şehirler, iklim değişikliği, kuraklıkla mücadele, biyo çeşitliliğin korunması gibi çevre konuları sürdürülebilir kalkınma kapsamına alınmıştır.

1997 tarihli Kyoto Protokolü, iklim değişikliğiyle mücadelenin ilk küresel dönüm noktası olup sera gazı emisyonlarını azaltmayı hedefleyen ilk anlaşmadır. Anlaşmaya Çin, Hindistan dâhil olmayıp, ABD imzalamamıştır. Bu sebeple iklim değişikliği ile ilgili en önemli anlaşma 2015 yılında kabul edilen Paris İklim Anlaşması olarak kabul edilmektedir. Paris Anlaşmasının temel hedefi, 2020 yılı sonrasında, iklim değişikliği tehlikesine karşı küresel sosyo/ekonomik dayanıklılığın artırılmasıdır. Anlaşmanın uzun dönemli hedefi, endüstriyelleşme öncesindeki zamanla kıyaslandığında küresel sıcaklık artışının 2°C'nin mümkün olduğunca altına düşürülmesidir. Bu hedefin gerçekleşmesi için yenilenebilir enerji kullanımının artırılması gerekmektedir (T.C. Dışişleri Bakanlığı, 2021).

Türkiye Büyük Millet Meclisi tarafından "Paris Anlaşmasının Onaylanmasının Uygun Bulunduğuna Dair Kanun" 7 Ekim 2021 tarihli ve 31621 sayılı Resmi Gazete'de yayımlanarak yürürlüğe girmiştir. Bu çerçevede Türkiye'nin ulusal katkı beyanına göre, sera gazı emisyonlarının 2030 yılında referans senaryoya (BAU) göre artıştan %21 oranına kadar azaltılması öngörülmektedir (T.C. Çevre ve Şehircilik Bakanlığı, 2021). Günümüz dünyasında yenilenebilir enerji olmadan sürdürülebilir kalkınma mümkün görülmemektedir (Güler, 2020). Yenilenebilir enerji, yeşil bir dünya için gereklilik iken istihdam yaratması açısından da ayrı bir öneme sahiptir (Uçan ve Koçak, 2021). Paris iklim anlaşmasının belirlemiş olduğu sera gazı emisyonlarını azaltma hedefi doğrultusunda, yatırım, üretim ve istihdam politikalarında köklü değişikliklerin olacağı öngörülmektedir. Yenilenebilir enerji kaynaklarının artırılması ile yeşil is² imkânları artacak, insanların sahip olduğu yeteneklere uygun istihdam alanları oluşacaktır. Kısacası yeşil ekonomi³, yeşil istihdama yansyacaktır.

Uluslararası Yenilenebilir Enerji Ajansı (IRENA) ve Uluslararası Çalışma Örgütü (ILO)'nun hazırlamış olduğu rapora göre, küresel yenilenebilir enerji sektöründeki istihdam 2012 yılından beri artış göstermekte olup 2020

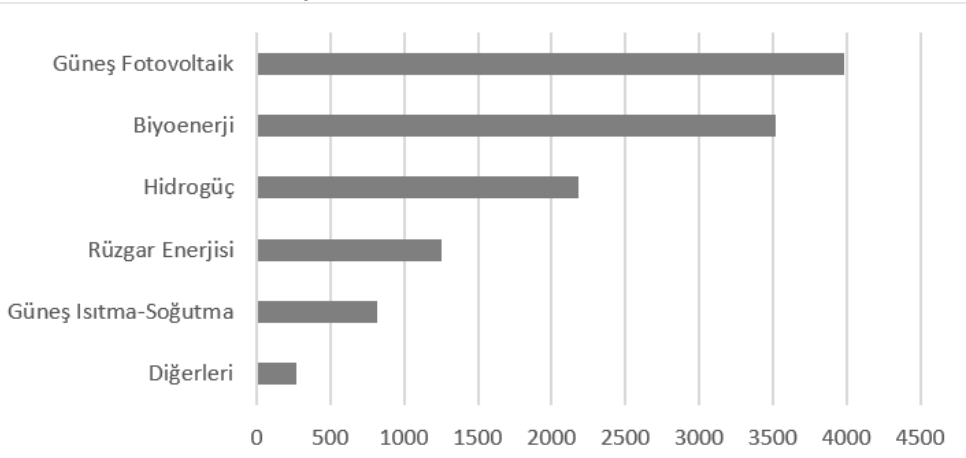
¹ Yerküre/atmosfer sisteminin yapısı içerisinde belirli miktarlarda ve doğal olarak bulunan su buharı dışında, karbondioksit (CO₂), metan (CH₄), nitroz oksit (N₂O) ve ozon (O₃) vb. gibi oluşmaktadır (Kaçmaz ve Özyayın, 2019)

² Hem çevresel sürdürülebilirlik taşıyan ekonomik faaliyetleri içeren, hem de insana yakışır standartta çalışma koşulları sunan işler (ILO, 2011)

³ Tüm ekonomi politikaları ve sürdürülebilir kalkınma ile ilgili ekonomi analizlerini tek çatıda toplayan, çevresel risk ve kısıtlıları büyük ölçüde azaltırken, refah ve sosyal eşitlik seviyesinin artmasını sağlayan ekonomi (United Nations, 2010)

yılı itibari ile 12 milyona ulaşmıştır. İklim değişikliği ile birlikte daha temiz ve güvenilir enerji arzı ve iklim dostu işler ön plana çıkmıştır. 2020 yılı için Dünyada yenilenebilir enerji türlerine göre yeşil istihdam şekil 1’de gösterilmektedir.

Şekil 1. Yenilenebilir Enerji ile Yeşil İstihdam

Kaynak: IRENA ve ILO, 2021 verileri ile yazarlar tarafından oluşturulmuştur.

2050 yılında küresel sıcaklık artışı 1,5 dereceyle sınırlı kalması hedeflenirken, yenilenebilir enerji kapsamında, en büyük pay 20 milyon ile güneş fotovoltaiklerinde, peşi sıra biyoenerji, rüzgâr ve hidroelektrik sektörlerinde, toplamda 122 milyon yeni iş kolunun ortaya çıkması ön görülmektedir.

Yenilenebilir enerjinin kurulması, kullanıma hazırlanması gibi faaliyetlerin, istihdamı arttıracak, yenilenebilir enerji yatırımlarındaki artışın, gelecekte daha çok iş yaratılmasını sağlayacağı, böylece emeğin verimliliğin de artacağı beklenmektedir (IRENA ve ILO, 2021).

2. LİTERATÜR

Literatür taramasında yenilenebilir enerji ve istihdam arasındaki ilişkiyi ekonometrik yöntemlerle inceleyen çalışmalar yer almaktadır.

Hillebrand, Buttermann, Behringer, ve Bleuel, (2006). Almanya’da 2010 yılına kadar yenilenebilir enerjinin payının %5’ten %12’ye çıkarılması hedefi doğrultusunda ekonometrik analiz gerçekleştirmişlerdir. Yenilenebilir enerji yatırımlarının ilk yılda 33.000 yeni istihdam sağlayacağı ancak daralma etkisi ile 2010 yılına kadar negatif istihdam dengesine yol açacağı sonucuna ulaşmışlardır.

Moreno, ve Lopea, (2008). 2006-2010 yılları arasında İspanya için yenilenebilir enerjinin istihdam yaratma potansiyelini senaryo analizi ile incelemişlerdir. Bu senaryolar yenilenebilir enerjinin etkisinin nötr, pozitif ve negatif olması üzerine kurulmuştur. Sonuçta, yenilenebilir enerjinin istihdam etkisinin bölgelere göre farklılık gösterdiği ortaya çıkmıştır.

Ohler ve Fetters (2014), 1990-2008 yılları arasında 20 OECD ülkesi için panel hata düzeltme modeli uygulamışlardır. Temel olarak, yenilenebilir enerji tüketimiyle ekonomik büyüme arasındaki nedensellik ilişkisini incelemekle beraber kontrol değişkenlerinden biri istihdamdır. Sonuçta yenilenebilir enerji ile istihdam arasında çift yönlü nedensellik saptamışlardır.

Apergis ve Salim (2015), 1990-2013 yılları arasında 80 ülkeyi kapsayan doğrusal olmayan panel veri analizi gerçekleştirmişlerdir. Sonuçta yenilenebilir enerji tüketimi ile işsizlik oranı arasında coğrafi bölgelere göre ayrılaştırılmış panellerde çelişen sonuçlar elde etmişlerdir. Avrupa Birliği ülkelerinde ve Afrika’da pozitif ilişki tespit edilirken, Asya ve Latin Amerika’da negatif ilişki tespit edilmiştir.

Hartley vd. (2015), 2001-2011 yılları arasında ABD’nin Teksas eyaleti için panel veri analizi uygulamışlardır. Sonuçta, kaya gazı enerji kaynağı ile istihdam arasında pozitif ilişki bulunduğunu belirlemişlerdir. Ancak rüzgâr enerjisi ile istihdam arasında istatistiki olarak anlamlı bir ilişki ortaya çıkmamıştır.

Jaraite, J., Karimu, A., Kazukauskas, A., & Kazukauskas, P. (2015). 1990-2012 yılları arasında, 15 Avrupa Birliği üyesi ülke için panel veri ve zaman serisi analizi uygulamışlardır. Sonuçta, yenilenebilir enerji politikalarının, özellikle rüzgâr kapasiteleri için, kısa vadede büyümeyi ve istihdamı desteklediği ancak uzun dönemde desteklemediği, güneş enerjisinde kullanılan makinelerden ise istihdama doğru nedensellik ilişkisi olduğunu belirlemişlerdir.

Ağpak ve Özççek (2018), 1991-2014 yılları arasında 59 ülkeyi kapsayan panel analizi gerçekleştirmişlerdir. Sonuçta yenilenebilir enerji kullanımı ile istihdam arasında negatif ilişki saptamışlardır. Ancak yenilenebilir

enerji tüketimine geçiş sürecinde genç istihdamının, genel istihdama göre daha olumsuz etkilendiği belirlenmiştir.

Mbarek, Abdelkafi, ve Feki (2018). 1980-2012 yılları arasında, Tunus için doğrusal olmayan bir otoregresif (NARX) modeli uygulamışlardır. Sonuçta, yenilenebilir enerji üretimi ve işsizlik arasında çift yönlü ilişki olduğunu saptamışlardır. GSYİH'daki % 1'lik artışın Tunus işgücü piyasasında yaklaşık 16.000 kişi istihdam yaratacağını ortaya koymuşlardır.

Khobai, Kolisi, Moyo, Anyikwa, ve Dingela, (2020). 1990-2014 yılları arasında, Güney Afrika için korelasyon analizi, birim kök testi ve otoregresif dağıtılmış gecikme modeli (ARDL) kullanılmıştır. Kısa dönemde yenilenebilir enerji tüketimi ile işsizlik arasındaki ilişki olumlu iken istatistiki açıdan anlamsız, uzun dönemde ise negatif bir ilişki tespit etmişlerdir.

Özsoy ve Özpolat (2020). 1991-2014 yılları arasında, yüksek gelirli gelişmekte olan BRICS ve MIST ülkelerinde için, nedensellik ilişkisini Bootstrap Granger Nedensellik analiz ile test etmişlerdir. Yenilenebilir enerji ve istihdam ile yenilenemeyen enerji ve istihdam arasındaki nedensellik ilişkisini araştıran iki model oluşturmuşlardır. Sonuçta, yenilenebilir enerji ve istihdam arasında, Rusya, Hindistan ve Endonezya'da çift yönlü nedensellik ilişkisi tespit edilirken; yenilenebilir enerjiden istihdama doğru Güney Afrika, Rusya ve Türkiye'de bir nedensellik ilişkisi saptanmıştır. Yenilenebilir enerji ve istihdam arasında nedensellik ilişkisi tespit edilemeyen ülkeler ise, Çin, Meksika ve Güney Kore'dir. Yenilenemeyen enerji ve istihdam arasında ise Hindistan, Çin, Türkiye ve Endonezya'da çift yönlü, Brezilya'da tek yönlü nedensellik ilişkisi olduğu görülmektedir; Rusya, Güney Afrika, Meksika ve Güney Kore'de nedensellik ilişkisine rastlanmamıştır.

Uçan ve Koçak (2021). 1991-2015 yılları arasında Çin, ABD, Hindistan, Rusya ve Japonya için panel veri analizi uygulanmıştır. Sonuçta yenilenebilir enerji ile istihdam arasında anlamlı ve pozitif bir ilişki olduğu sonucuna ulaşılmıştır.

Literatür taramasından da görüldüğü üzere, seçilen ülke ve seçilen yıllardaki farklılık nedeni ile yenilenebilir enerji tüketiminin istihdam üzerine etkisi farklılık göstermektedir. Bazı çalışmalarda yenilenebilir enerji ve istihdam arasında pozitif ilişki saptanırken, bazı çalışmalarda negatif ilişkiye rastlanmıştır.

3. METODOLOJİ

Logit terimi ilk olarak 1944'te Joseph Berkson tarafından daha önce Chester Bliss tarafından 1934'te kullanılan "probit" terimine paralel olarak kullanılmıştır. Her iki yazar da normal dağılım kullanılarak analiz edilebilmeleri için $[0,1]$ ile $]-\infty, \infty[$ aralığıyla sınırlı olan değişkenlerin geliştirilmesiyle ilgilenmiştir (Turner, 2021:171).

y_i , $\{0,1\}$ 'nin katı bir alt kümesinde değerler alıyorsa sınırlı bir bağımlı değişkendir. Bu durumda y_i 'nin aldığı değerler bakımından en çok tercih edilen değerleri $y_i \in \{0,1\}$ şeklindedir. Sınırlı bağımlı değişken modellerinin tahminine yönelik geleneksel yaklaşım, parametrik maksimum olabilirliktir. Bu durumda olabilirlik fonksiyonunun oluşturulmasına izin veren bir parametrik model oluşturulur. Daha modern bir yaklaşım yarı parametrik ve parametrik dağılım varsayımına olan bağımlılığı ortadan kaldırır (Hansen, 2020:756-757).

Bağımlı değişkenin alabileceği değerlerin aralığı $y_i \in \{0,1\}$ şeklindedir. Bazı açıklayıcı değişkenler x_i verildiğinde, amaç $P[y_i = 1|x_i]$ 'yi tanımlamaktır, çünkü bu tam koşullu dağılımı sağlar.

Doğrusal olasılık modeli;

$$P[y_i = 1|x_i] = x_i' \beta \quad (1)$$

$P[y_i = 1|x_i] = E[y_i|x_i]$ olduğunda, bu durum $y_i = x_i' \beta + e_i$ regresyonunu verir ki bu regresyon en küçük kareler yöntemi ile tahmin edilebilir. Ancak doğrusal olasılık modeli, $0 \leq P[y_i|x_i] \leq 1$ kısıtını dikkate almaz.

Standart alternatif bir yaklaşım, formun bir fonksiyonunu kullanmaktır:

$$P[y_i = 1|x_i] = F(x_i' \beta) \quad (2)$$

Burada $F(\cdot)$, kümülatif dağılım fonksiyonu olarak bilinir ve tipik olarak sıfır etrafında simetriktir. Bu nedenle $F(u) = 1 - F(-u)$ şeklindedir. F için iki standart tercih aşağıdaki gibidir:

- Lojistik: $F(u) = (1 + e^{-u})^{-1}$. (3)

- Normal: $F(u) = \Phi(u)$. (4)

F lojistik ise buna logit model, F normal ise buna probit model denilmektedir.

Bu model, gizli değişken modeliyle aynıdır;

$$\begin{aligned} y_i^* &= x_i' \beta + e_i \\ e_i &\sim F(e) \\ y_i &= \begin{cases} 1 & \text{eğer } y_i^* > 0 \\ 0 & \text{diğer durumlarda} \end{cases} \end{aligned} \quad (5)$$

Böylece;

$$\begin{aligned} P[y_i = 1 | x_i] &= P[y_i^* > 0 | x_i] \\ &= P[x_i' \beta + e_i > 0 | x_i] \\ &= P[e_i > -x_i' \beta | x_i] \\ &= 1 - F(-x_i' \beta) \\ &= F(x_i' \beta). \end{aligned} \quad (6)$$

Tahmin maksimum olabilirliğe göre yapılır. Olabilirliği inşa etmek için, bireysel bir gözlemin koşullu dağılımına ihtiyaç vardır. Eğer y , $P[y=1]=p$ ve $P[y=0]=1-p$ gibi Bernoulli dağılımına sahip ise, y 'nin dağılımını aşağıdaki gibi yazabiliriz:

$$f(y) = p^y (1-p)^{1-y}, \quad y=0,1. \quad (7)$$

İkili tercih modellerinde y_i , $P[y_i = 1 | x_i] = p_i = F(x_i' \beta)$ ile koşullu Bernoulli dağılıma sahiptir. Bu nedenle koşullu yoğunluk;

$$\begin{aligned} f(y_i | x_i) &= p_i^{y_i} (1-p_i)^{1-y_i} \\ &= F(x_i' \beta)^{y_i} (1-F(x_i' \beta))^{1-y_i}. \end{aligned} \quad (8)$$

Sonuç olarak log-likelihood fonksiyonu ise;

$$\begin{aligned} \log L_n(\beta) &= \sum_{i=1}^n \log f(y_i | x_i) \\ &= \sum_{i=1}^n \log \left(F(x_i' \beta)^{y_i} (1-F(x_i' \beta))^{1-y_i} \right) \\ &= \sum_{i=1}^n \left[y_i \log F(x_i' \beta) + (1-y_i) \log (1-F(x_i' \beta)) \right] \\ &= \sum_{y_i=1} \log F(x_i' \beta) + \sum_{y_i=0} \log (1-F(x_i' \beta)). \end{aligned} \quad (9)$$

$\log L(\beta)$ 'yı maksimize eden β , $\hat{\beta}$ tahmincisini verir. Standart hatalar ve test istatistikleri asimptotik yaklaşımlarla hesaplanır (Hansen, 2020:756-758).

4. BULGULAR

Türkiye için 1990Q1:2020Q4 çeyreklik zaman dilimi için istihdamdaki artış olasılığını etkileyen faktörler belirlenmeye çalışılacaktır. Bu çerçevede aşağıdaki istihdam modeli tahmin edilecektir:

$$\dot{I}S_t = \beta_0 + \beta_1 YE_t + \beta_2 N\dot{U}_t + \beta_3 PA_t + u_t \quad (10)$$

Bu modelde $\dot{I}S$; bir sonraki dönem için işgücüne katılım oranında artış olduğunda 1, azalış olduğunda 0 değerini alan ikili bir değişken, YE ; yenilenebilir enerji tüketimini (toplam enerji tüketimi içindeki yüzdesi), $N\dot{U}$; nüfustaki artış hızını (%), PA ülkede yerleşik olarak bulunan kişilerin patent başvuru sayılarını ve u ise hata terimini ifade etmektedir. Veriler Dünya Bankası veri tabanından⁴ elde edilmiştir. Model çerçevesinde iktisadi

⁴ İlgili veriler interpolasyon yöntemi ile aylık veriye dönüştürülmüştür. M. Friedman (1962), zaman serisi verilerinin, son seriyi elde etmek için şekillendirilmesi ve yeniden düzenlenmesi gereken birçok parça ve parçadan oluşan yüksek oranda üretilmiş ürünler olduğunu ifade etmektedir. Bu süreçte gerçekleştirilen en yaygın işlemlerden biri enterpolasyondur.

beklentiler ise yenilenebilir enerji tüketiminin, nüfusun ve patent başvuru sayısındaki artışın istihdam üzerinde pozitif bir etkisi olduğu şeklindedir.

Modelde yer alan değişkenlere ilişkin tanımlayıcı istatistikler tablo 1’de yer almaktadır.

Tablo 1. Modelde Yer Alan Değişkenlere İlişkin Tanımlayıcı İstatistikler

	IS	YE	NU	PA
Ortalama	0.58	17.02	1.50	2295.26
Medyan	1.00	16.57	1.55	982.00
Maksimum	1.00	24.51	1.74	8175.00
Minimum	0.00	11.40	1.08	138.00
Std. Sap.	0.50	4.25	0.16	2486.10
Basıklık	-0.33	0.47	-0.71	0.93
Çarpıklık	1.11	1.82	2.47	2.55
Jarque-Bera	20.73	11.73	11.81	18.83
Probability	0.00	0.00	0.00	0.00
Toplam	72.00	2109.97	186.17	284612.80
Hata Kare. Topl.	30.19	2222.18	3.10	760000000.00
Gözlem Sayısı	124	124	124	124

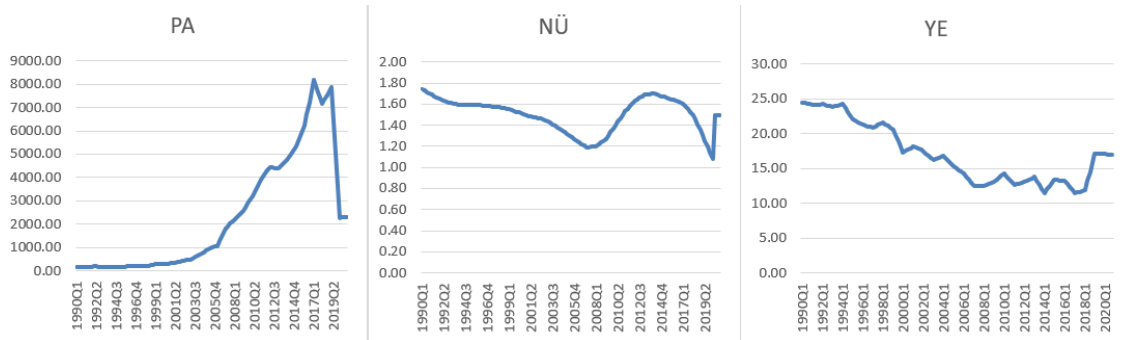
Tablo 1’de yer alan tanımlayıcı istatistikler incelendiğinde yenilenebilir enerji tüketimine ilişkin ortalama değer 17.02, standart sapma 4.25, nüfus artış hızına ait ortalama değer 1.50, standart sapma 0.16, patent başvuru sayısındaki ortalama değer 2295.26 ve standart sapma değeri 2486.10’dur.

Modelde yer alan değişkenler arası korelasyon matrisi değerleri tablo 2’de yer almaktadır.

Tablo 2. Değişkenler Arası Korelasyon Matrisi

Korelasyon	IS	YE	NU	PA
IS	1.00			
YE	-0.50	1.00		
NU	0.04	0.36	1.00	
PA	0.48	-0.71	0.02	1.00

Tablo 2’de yer alan korelasyon değerleri incelendiğinde istihdam ile yenilenebilir enerji tüketimi arasında ter yönlü ve orta derecede, istihdam ile nüfus artış hızı arasında pozitif yönlü ve düşük derecede, istihdam ile patent başvurusu arasında pozitif yönlü ve orta derecede, yenilenebilir enerji tüketimi ve nüfus hızı arasında pozitif yönlü ve orta derecede, yenilenebilir enerji ve patent başvurusu arasında negative ve yüksek derecede bir ilişki söz konusudur.

Enterpolasyon, diğer tarihler için o bileşenin bilinen değerlerinden doğrudan elde edilemeyen tarihler için bazı bileşenlerin tahmini olarak tanımlanabilir (Friedman, 1962: 729).

Şekil 1. Modelde Yer Alan PA, NÜ ve YE değişkenlerine İlişkin Zaman Serisi Grafikleri

Modelde yer alan PA, NÜ ve YE değişkenlerine ilişkin grafikler ise şekil 1’de yer almaktadır. Grafiklerden de anlaşılacağı üzere PA serisinin belli bir artış trendine sahip olup daha sonra azalışa geçtiği, NÜ serisinin ise durağan olmayan bir yapıya sahip olduğu ve YE serisinin ise azalış trendine sahip olup son zamanlarda artış trendine geçtiği söylenebilir ancak durağanlık testlerinin yapılması gerekmektedir. Eğer bir zaman serisinin ortalaması, varyansı ve kovaryansı zaman boyunca sabit kalıyorsa, serinin durağan olduğu söylenebilir. Phillips-Perron (PP) test istatistiğine ilişkin bulgular tablo 3’te yer almaktadır.

Tablo 3. YE, NÜ ve PE Değişkenlerine İlişkin Durağanlık Test Sonuçları

YE Değişkeni İçin				
		Sabit	Sabit, Trend	-
Phillips-Perron Test İstatistiği		-1.79 (0.38)	0.61 (1.00)	-1.52 (0.12)
Test Kritik Değerleri:	%1	-3.48	-4.02	-2.58
	%5	-2.88	-3.44	-1.94
	%10	-2.58	-3.14	-1.62
NÜ Değişkeni için				
		Sabit	Sabit, Trend	-
Phillips-Perron Test İstatistiği		1.94 (0.31)	-1.76 (0.72)	-0.68 (0.42)
Test Kritik Değerleri:	%1	-3.47	-4.02	-2.58
	%5	-2.88	-3.44	-1.94
	%10	-2.58	-3.14	-1.62
PA Değişkeni için				
		Sabit	Sabit, Trend	-
Phillips-Perron Test İstatistiği		-1.37 (0.599)	-1.72 (0.74)	-0.79 (0.37)
Test Kritik Değerleri:	%1	-3.47	-4.02	-2.58
	%5	-2.88	-3.44	-1.94
	%10	-2.58	-3.14	-1.62

Not: YE değişkeni için Bant genişliği sabitli modelde 12.1, sabit ve trendli modelde 11.2, - modelde 12.2, NÜ değişkeni için Bant genişliği sabitli modelde 1.76, sabit ve trendli modelde 1.71, - modelde 1.54, PA değişkeni için Bant genişliği sabitli modelde 12.1, sabit ve trendli modelde 12, - modelde 12.2 Barlett kernel kullanılmıştır.

H_0 : ilgili değişken birim köke sahiptir, H_1 : ilgili değişken birim köke sahip değildir şeklindedir.

Tablo 3’te yer alan PP test istatistikleri incelendiğinde YE, NÜ ve PA değişkenleri için sabit, sabit, trend ve – modellerinde “ilgili seri birim köke sabittir” olarak kurulan sıfır hipotez reddedilememektedir. Sonuç olarak bu üç değişken durağan değildir. Bu nedenle serilerin birinci farkı alınarak P test sonuçları incelenecektir. Bu duruma ait PP test sonuçları tablo 4’te yer almaktadır.

Tablo 4. YE, NÜ ve PE Değişkenlerine İlişkin Birinci Farkı Alınmış Durağanlık Test Sonuçları

D(YE) Değişkeni İçin				
		Sabit	Sabit, Trend	-
Phillips-Perron Test İstatistiği		-4.60*** (0.00)	-4.83*** (0.00)	-4.55*** (0.00)
Test Kritik Değerleri:	%1	-3.48	-4.02	-2.58
	%5	-2.88	-3.44	-1.94
	%10	-2.58	-3.14	-1.62
D(NÜ) Değişkeni için				
		Sabit	Sabit, Trend	-

Tablo 4. YE, NÜ ve PE Değişkenlerine İlişkin Birinci Farkı Alınmış Durağanlık Test Sonuçları

Phillips-Perron Test İstatistiği		-10.21 ^{***} (0.00)	-10.22 ^{***} (0.00)	-10.23 ^{***} (0.00)
Test Kritik Değerleri:	%1	-3.47	-4.02	-2.58
	%5	-2.88	-3.44	-1.94
	%10	-2.58	-3.14	-1.62
D(PA) Değişkeni için				
		Sabit	Sabit, Trend	-
Phillips-Perron Test İstatistiği		-4.64 ^{***} (0.00)	-4.66 (0.00)	-4.65 ^{***} (0.00)
Test Kritik Değerleri:	%1	-3.47	-4.02	-2.58
	%5	-2.88	-3.44	-1.94
	%10	-2.58	-3.14	-1.62

Not: ^{***}, %1 düzeyinde istatistiksel olarak anlamlılığı ifade etmektedir. D(YE) değişkeni için Bant genişliği sabitli modelde 2.11, sabit ve trendli modelde 2.2, - modelde 2.08, D(NÜ) değişkeni için Bant genişliği sabitli modelde 0.236, sabit ve trendli modelde 0.201, - modelde 0.249, D(PA) değişkeni için Bant genişliği sabitli modelde 2.06, sabit ve trendli modelde 2.08, - modelde 2.06 Barlett kernel kullanılmıştır.

H₀: farkı alınmış seri birim köke sahiptir, H₁: farkı alınmış seri birim köke sahip değildir şeklindedir.

Tablo 4'te yer alan PP test istatistikleri incelendiğinde D(YE), D(NÜ) ve D(PA) değişkenleri için sabit, sabit, trend ve – modellerinde “ilgili seri birim köke sabittir” olarak kurulan sıfır hipotez reddedilerek alternatif hipotez kabul edilmiştir. Sonuç olarak bu üç değişken birinci farkı alınarak durağan hale getirilmiştir. Bu nedenle serilerin birinci farkı alınarak analize dahil edilecektir.

Tablo 5'te ise Doğrusal Olasılık Modeli (DOM), logit ve probit model sonuçları yer almaktadır.

Tablo 5. DOM, Logit ve Probit Model Sonuçları

Doğrusal Olasılık Modeli Sonuçları						
Bağımlı Değ.:İS	1.Model		2.Model		3.Model	
	Katsa.	Robust Std. Ha.	Katsa.	Robust Std. Ha.	Katsa.	Robust Std. Ha.
Sabit	0.59 ^{***}	0.04	0.59 ^{***}	0.04	0.58 ^{***}	0.04
D(YE)	0.14	0.11	0.14	0.11	0.14	0.11
D(NÜ)			0.44	1.54	-0.45	0.87
D(PA)					0.0005 ^{***}	0.00
R²	0.01		0.01		0.12	
F	1.52		0.80		17.47 ^{***}	
Logit Model Sonuçları						
Bağımlı Değ.:İS	1.Model		2.Model		3.Model	
	Katsa.	Robust Std. Ha.	Katsa.	Robust Std. Ha.	Katsa.	Robust Std. Ha.
Sabit	0.37 ^{**}	0.19	0.37 ^{**}	0.19	0.04	0.32
D(YE)	0.59	0.51	0.60	0.50	0.69	0.74
D(NÜ)			1.91	7.71	-1.91	3.69
D(PA)					0.01 ^{**}	0.003
Pseudo R²	0.0008		0.0009		0.14	
Wald Test	1.35					
Odds Oranı	1.Model		2.Model		3.Model	
	Katsa.	Robust Std. Ha.	Katsa.	Robust Std. Ha.	Katsa.	Robust Std. Ha.
Sabit	1.44 ^{**}	0.27	1.45 ^{**}	0.27	1.04	0.33
D(YE)	1.80	0.91	1.83	0.92	1.99	1.47

Tablo 5. DOM, Logit ve Probit Model Sonuçları

D(NÜ)	6.83	52.74	0.15	0.55
D(PA)			1.01**	0.003
1. model için Goodnes-of-fit test sonucu 76.85 (0.00), 2. model için Goodnes-of-fit test sonucu 99.82 (0.00), 1. model için Goodnes-of-fit test sonucu 97.59 (0.00)				
Probit Model Sonuçları				
1.Model		2.Model		3.Model
Bağımlı Değ.:İS	Coef.	Robust Std. Err.	Coef.	Robust Std. Err.
Sabit	0.23**	0.12	0.23**	0.12
D(YE)	0.37	0.31	0.38	0.31
D(NÜ)			1.00	3.40
D(PA)				-1.10
				0.004***
Pseudo R²	0.008		0.009	0.14
Wald Test	1.39		1.51	9.16

1. model için Goodnes-of-fit test sonucu 76.84 (0.00), 2. model için Goodnes-of-fit test sonucu 99.68 (0.00), 1. model için Goodnes-of-fit test sonucu 94.61 (0.03)

Tablo 5'te yer alan logit model için odds oranı sonuçları incelendiğinde 1. model için yenilenebilir enerji tüketiminde meydana gelen artışın işgücüne katılım oranındaki artış olasılığını 1.80 kat arttırdığı, 2.model için sonuçlar incelendiğinde yenilenebilir enerji tüketiminde meydana gelen artışın işgücüne katılım oranındaki artış olasılığını 1.83 kat, nüfusta meydana gelen artışın işgücüne katılım oranındaki artış olasılığını 6.83 kat arttırdığını, 3.model için sonuçlar incelendiğinde ise yenilenebilir enerji tüketiminde meydana gelen artışın işgücüne katılım oranındaki artış olasılığını 1.99 kat, nüfusta meydana gelen artışın işgücüne katılım oranındaki artış olasılığını 0.15 kat ve patente başvuran kişi sayısındaki artışın işgücüne katılım oranındaki artış olasılığını ise yaklaşık 1 kat arttırdığını söyleyebiliriz. İlgili modelde patente başvuran kişi sayısını ifade eden patent değişkeni istatistiksel olarak anlamlıdır.

SONUÇ

Dünya'da sanayileşmenin artması ile birlikte elektrik enerjisi talebi artmış, elektrik arzı için kullanılan kömür, petrol ve doğalgaz gibi fosil enerji tüketimindeki artış sonucunda ise CO2 emisyonu arttırmıştır. Bilindiği gibi, iklim değişikliğinin başlıca sebebi ise CO2 emisyonlarıdır. İklim değişiklikleri tüm Dünya'da gözlemlenmekte olup; atmosfer ve okyanuslar ısınmakta, kar ve buz hacmi ile kapsamı azalmakta, deniz seviyeleri yükselmekte ve hava durumu desenleri farklılaşmaktadır. Küresel ısınma ile insan aktivitelerinin doğada oluşturduğu karbondioksit miktarı ile ifade edilen karbon ayak izi artmıştır. Bu nedenle sürdürülebilir ekonomik büyüme ve kalkınma her geçen gün daha önemli hale gelmektedir. Paris iklim anlaşmasının belirlemiş olduğu sera gazı emisyonlarını azaltma hedefi doğrultusunda, yatırım, üretim ve istihdam politikalarında köklü değişikliklerin olacağı öngörülmektedir. İklim değişikliği mücadelesi çerçevesinde yeşil iş imkanları doğması, üretim çarpanı etkisi ile küresel istihdam haritasının tekrar oluşturulması gündemdedir. Emisyonları azaltmaya yönelik önlemler enerji tasarrufu, yenilenebilir enerji, nükleer enerji ve orman yönetimi gibi sektörlerin istihdam oranının arttıracağı beklenmektedir (Scott, 2014).

Çalışma, son yıllarda iklim değişikliği problemiyle hızla artan çevre kirliliğini önlemek için ortaya konulan ve özellikle gelişmiş ülkelerin uyguladıkları çevresel düzenlemelerin ve daha fazlası çevresel düzenlemelerin gitgide daha katı bir şekilde uygulanmaya başlanması Türkiye'nin istihdam durumunu, yenilenebilir enerji tüketimi, nüfus ve patent başvuru sayısı açısından oluşabilecek etkileri anlayabilmek amacıyla oluşturulmuştur. Gerçekleştirdiğimiz makalede, literatürde yer alan çalışmalardan farklı olarak nüfus ve patent başvuru verileri kullanılmıştır. Bu yönü ile makalemizin literatüre katkı sunması beklenmektedir. Bu çalışma yenilenebilir enerji, nüfus ve patentin istihdam üzerindeki etkisini 1990q1:2020q4 çeyreklik dönemi için nitel tercih modelleri dikate alınarak Türkiye açısından incelemektedir. Model sonuçlarına göre yenilenebilir enerji tüketiminde meydana gelen artışın işgücüne katılım oranındaki artış olasılığını arttırdığı, yenilenebilir enerji tüketiminde meydana gelen artışın işgücüne katılım oranındaki artış olasılığını ve nüfusta meydana gelen artışın işgücüne katılım oranındaki artış olasılığını arttırdığını, yenilenebilir enerji tüketiminde meydana gelen artışın işgücüne katılım oranındaki artış olasılığını, nüfusta meydana gelen artışın işgücüne katılım oranındaki artış olasılığını ve patente başvuran kişi sayısındaki artışın işgücüne katılım oranındaki artış olasılığını arttırdığını

söyleyebiliriz. İlgili modelde patente başvuran kişi sayısını ifade eden patent değişkeni ise hem logit modeli hem de odds oranı açısından istatistiksel olarak anlamlıdır.

Gerçekleştirdiğimiz makalede, literatürde benzer çalışmalarda kullanılan değişkenlerden farklı olarak makro verilerin yanında, mikro ekonometri verisi olarak nüfus ve patent başvurusu verileri de kullanılmıştır. Bu yönü ile nitel tercih modeli uyguladığımız makalemizde, makro ekonometri uygulamasının yanında mikro ekonometrik sonuca da ulaşılmıştır. Çalışmamızın literatüre katkı sunması beklenmektedir. Ayrıca literatür incelendiğinde yenilenebilir enerji ve istihdam arasındaki ilişki ile ilgili çalışmaların bir bölümünde ekonometrik analizler diğer bölümünde girdi-çıkı yöntemi uygulandığı görülmektedir. Bu bağlamda, yenilenebilir enerji ve istihdam arasındaki ilişkiyi, girdi-çıkı analizi ile inceleyen başka bir çalışmanın yapılması planlanmakta ve önerilmektedir.

KAYNAKÇA

- Ağpak, F., ve Özçiçek, Ö. (2018). Bir istihdam politikası aracı olarak yenilenebilir enerji. Ömer Halisdemir Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi, 11(2), 112-128.
- Akyıldız, N. A. (2020). Evaluation of Sustainable Traditional Buildings in The Context of Energy Efficiency and Conservation, International Journal of Research-Granthaalayah IJRG, 8 (4), 200-215.
- Akyıldız N. A. ve Olğun, T. N. (2020). Evaluation of Sustainable Anatolian History and Traditional Residential Areas in the Context of Vitalization of Tangible Cultural Heritage with Tourism, Journal of Applied Tourism Research, 1 (1), 1-16.
- Apergis, N. ve Salim, R. (2015). Renewable energy consumption and unemployment: Evidence from a sample of 80 countries and nonlinear estimates. Applied Economics, 47 (52), 5614- 5633.
- Carvalho, G. O. (2001). Sustainable Development: Is It Achievable within the Existing International Political Economy Context? Sustainable Development, 9, 61-73.
- Dasgupta, P. ve Heal, G. (1974). The optimal depletion of exhaustible resources. Review of Economic Studies, 41, 3-28.
- Gladwin, T. N. ve Kennelly, J.J. & Krause, T. (1995). Shifting Paradigms for Sustainable Development: Implications for Management Theory and Research. The Academy of Management Review, 20(4), 874-907.
- Güler, İ. (2020). Post-pandemi süreci için ekonomik kalkınma arayışı: Türkiye örneği. Adam Akademi Sosyal Bilimler Dergisi, 10(1), 19-50.
- Hansen, B.E. (2020). Econometrics. University of Wisconsin Department of Economics.
- Hartley, P.R., Kenneth, B., Temzelides, T., ve Zhang, X. (2015). Local employment impact from competing energy sources: Shale gas versus wind generation in Texas. Energy Economics, 49, 610-619.
- Hillebrand, B. Buttermann, H. G. Behringer, J. M. ve Bleuel, M. (2006). The Expansion of Renewable Energies and Employment Effects in Germany. Energy Policy, 34, 3484-3494
- ILO (2011); Assessing Green Jobs Potential In Developing Countries: A Practitioner's Guide, Geneva, s. 10
- IRENA ve ILO (2021), Renewable Energy and Jobs – Annual Review 2021, International Renewable Energy Agency, International Labour Organization, Abu Dhabi, Geneva.
- Jaraite, J., Karimu, A., Kažukauskas, A., ve Kazukauskas, P. (2015). Renewable energy policy, economic growth and employment in EU countries: gain without pain?. Economic Growth and Employment in EU Countries: Gain Without Pain.
- Kaçmaz, F. K., ve Özaydın, M. (2019). Sosyal Politika Disiplini Bağlamında Küresel İklim Değişikliği. Çalışma İlişkileri Dergisi, 10(2), 96-128.
- Keeble, B. R. (1988). The Brundtland report: 'Our common future'. Medicine and war, 4(1), 17-25.
- Khobai, H., Kolisi, N., Moyo, C., Anyikwa, I., ve Dingela, S. (2020). Renewable energy consumption and unemployment in South Africa. International Journal of Energy Economics and Policy, 10(2), 170.

- Markulev, A. ve Long, A. (2013). On sustainability: an economic approach. Australian Government Productivity Commission Staf Research Note May 2013.
- Mbarek, M. B., Abdelkafi, I., ve Feki, R. (2018). Nonlinear causality between renewable energy, economic growth, and unemployment: evidence from Tunisia. *Journal of the Knowledge Economy*, 9(2), 694-702.
- Moreno, B. ve Lopea, A. J. (2008). The Effect of Renewable Energy on Employment. The Case of Asturias (Spain). *Renewable and Sustainable Energy Reviews*, 12, 732-751.
- Ohler, A., & Fetters, I. (2014). The causal relationship between renewable electricity generation and GDP growth: A study of energy sources. *Energy economics*, 43, 125-139.
- Özçağ, M., ve Hotunluoğlu, H. (2015). Kalkınma Anlayışında Yeni Bir Boyut: Yeşil Ekonomi. *Celal Bayar Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 13 (2), 307.
- Özsoy, F. N., ve Özpolat, A. (2020). Yenilenebilir Enerji Ve İstihdam İlişkisi: Bootstrap Granger Nedensellik Analizi, *Uluslararası Ekonomi İşletme ve Politika Dergisi*, 4(2), 263-280.
- Ruckelshaus, W. D. (1989). Toward a sustainable world. *Scientific American*, 261(3), 166-175.
- Scott, M. (2014). İklim Değişikliği: İstihdama İlişkin Sonuçlar. ETUI (European Trade Union Institute), University Of Cambridge Institute For Sustainability Leadership, Erişim Tarihi: 01.09.2021
- Solow, R. (1974). Intergenerational equity and exhaustible resources. *Review of Economic Studies*, 41, 29-45.
- Stiglitz, J., (1974). Growth with exhaustible natural resources: efficient and optimal growth paths. *Review of Economic Studies*, 41, 123-137.
- T.C. Dışişleri Bakanlığı (2021). Sürdürülebilir Kalkınma. <https://www.mfa.gov.tr/surdurulebilir-kalkinma.tr.mfa>, (Erişim Tarihi: 28.11.2021)
- T.C. Çevre ve Şehircilik Bakanlığı, (2021). Paris İklim Anlaşması, <https://iklim.csb.gov.tr/paris-anlasmasi-i-98587>, (Erişim Tarihi: 28.11.2021)
- Tıraş, H. H. (2012). Sürdürülebilir Kalkınma ve Çevre: Teorik Bir İnceleme. *Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 2, 57-73.
- Turner, P. (2021). *Econometrics in Practice*. Mercury Learning and Information LLC, ISBN: 978-1-68392-660-3.
- Tutulmaz, O. (2012). Sürdürülebilir Kalkınma: Sürdürülebilirlik için Bir Çözüm Vizyonu. *Gaziantep University Journal of Social Sciences*, 11(3).
- Uçan, O. ve Koçak, E., (2021), Yenilenebilir Enerji İle İstihdam Arasındaki İlişki. *Niğde Ömer Halisdemir Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 3(1), 99-112.
- United Nations, Preparatory Committee for the United Nations Conference on Sustainable Development. (2010). Report of the Secretary-General: Progress to date and remaining gaps in the implementation of the outcomes of the major summits in the area of sustainable development, as well as an analysis of the themes of the Conference. A/CONF.216/PC/2. New York: United Nations.

ABD’de Başkanlık Sistemini Başarılı Kılan Etkenler¹

Factors That Make the Presidential System Successful in the USA

Kamil GÖKSEL

Uluslararası İlişkiler Uzmanı

kmlgksl@gmail.com

<https://orcid.org/0000-0001-6591-555X>

Makale Başvuru Tarihi / Received: 07.12.2021

Makale Kabul Tarihi / Accepted: 31.12.2021

Makale Türü / Article Type: Araştırma Makalesi

Doç. Dr. Ahmet TUNÇ

Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi Öğretim Üyesi

ahmetmalatyatunc@gmail.com

<https://orcid.org/0000-0003-0106-2599>

Anahtar Kelimeler:

ABD

Siyasal Sistem

Başkanlık Sistemi

ÖZET

Başkanlık sisteminin ortaya çıktığı ABD’de sistemin başarılı işleyişi diğer ülkelerin de dikkatini çekmiş ve ülkeler sisteme karşı ilgilerini ona geçiş yapmakla neticelendirmiştir. Neticede başkanlık sistemi uygulanan ülkelerde farklı uygulamalar ile karşımıza çıkmıştır. İyi işleyen ve demokrasinin uygulanmasına yani kuvvetler ayrılığı ilkesinin hakim olmasına olanak sağlayan bu sistem çeşitli ülkelerde de uygulanmıştır. Birçok farklı uygulaması olmasına karşın aralarındaki en başarılı örnek olma ünvanını ABD elinde bulundurmaktadır.

Bunu etkileyen unsurlar bu çalışmada işlenmeye çalışılmıştır. Söz konusu sistemi diğerlerinden ayıran birçok özelliği olsa da ABD’de federalizm uygulaması önemli bir farklılık olarak karşımıza çıkmaktadır. Federe birimlerden federal bir devletin oluşma sürecini adeta kuruluşundaki koloni döneminin modern hali olarak yorumlanabilir.

ABD ülke yapısı, seçim sistemi, siyasi partiler, kuvvetler ayrılığı ilkesinin sert uygulaması sistemi öne çıkaran başlıklar olarak ele alınıp incelenmiştir.

Keywords:

USA

Political System

Presidential System

ABSTRACT

The successful functioning of the system in the USA, where the presidential system emerged, attracted the attention of other countries and countries ended their interest in the system by switching to this system. As a result, we encountered different practices in countries where the presidential system is implemented. This system, which works well and ensures the implementation of democracy, that is, the principle of separation of powers, is also applied in various countries. Although it has many different applications, the USA holds the title of being the most successful example among the.

The factors affecting this were tried to be processed in this study. Although the system in question has many features that distinguish it from others, the practice of federalism in the USA is an important difference. The process of forming a federal state from federated units can be interpreted as the modern version of the colonial period in its foundation.

The structure of the USA, the electoral system, political parties and the harsh application of the separation of powers principle are discussed and analyzed as issues that highlight the system.

¹ Bu Çalışma Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsünde 2020 yılında kabul edilen “ABD’de Lobcilik Faaliyetleri ve Türkiye’de Uygulanabilirliği” adlı yüksek lisans tezinden üretilmiştir.

1. GİRİŞ

İlk dönemlerinde İngiltere Krallığının sömürgesi ve 13 koloni biçiminde olan kıtada kolonilerin başlattığı bağımsızlık mücadelesinin sonunda, ABD 4 Temmuz 1776 tarihinde resmen kurulmuş oldu. Bağımsızlık mücadelesi 1775-1783 yılları arasında devam etti. Bu bağımsızlık mücadelesinin başlamasına sömürgeci İngiltere Kraliyet yönetiminin uyguladığı ağır vergiler neden olmuştur. Daha sonradan ilk Amerikan Başkanı olan George Washington liderliğinde bağımsızlık mücadelesi verilmeye başlanmış ve bağımsızlığın elde edilmesi ile birlikte ABD resmen kurulmuştur. Bu durumu 30 Eylül 1783 tarihinde koloniler ile İngiltere hükümeti arasında imzalanan Paris Antlaşması ile birlikte İngiltere kolonilerinin bağımsızlığını resmen tanımış oldu (Koçak, 2017: 25).

ABD’de 1787 tarihinde hazırlanan anayasa halen yürürlüktedir. Anayasasına göre yönetim biçimi Federal Cumhuriyettir. Başkenti Washington D.C, resmi dili İngilizce, para birimi ise Amerikan Dolarıdır. Yüzölçümü 9,8 milyon kilometrekare, nüfus 313.847.465’dir. Etnik yapı olarak %62 beyaz, %13 Afro-Amerikan, %5 Asyalı, %17 Hispanik/Latin ve diğerlerinden oluşmaktadır. GSYİH 20,8 trilyon dolardır (T.C. Dışişleri Bakanlığı ABD Künyesi, 08.05.2019, www.mfa.gov.tr).

ABD’nin etnik yapısının bu şekilde olmasında etkili olan göçmen toplumu olmasından kaynaklanmaktadır. Dini bakımdan ise Protestanlar tüm nüfusun %50’sini, Katolikler ise %25’ini, Yahudiler %2, Hinduizm %1, Müslüman %0,5 düzeylerindedir. Anglo-Sakson olan protestanlar ülke kuruluşunda en etkili rolü oynamış, önemli yer ve görevleri de ellerinde tutmuş olmalarına karşın dini veya fikri aidyetlerin kamu görevlerinde yer almak için bir engel oluşturmayacağı düşüncesi hakim olduğundan eşitlik ilkesi gereği bu durum hiçbir grup veya zümreyi azınlık durumuna düşürmemiştir (Kireççi, 2011:13).

1787’de hazırlanan anayasa ile kuvvetler ayrılığının sert şekilde uygulandığı ülke olan ABD bunu korumaya devam etmektedir. ABD anayasası federe birimler arasındaki bir anlaşma niteliğindedir, tekrar değiştirilmesi için federe birimlerden yüksek bir katılım ve onay olması gerekmektedir. Federal sistem kurulduğu günden bugüne varlığını devam ettirmektedir.

Amerika kıtasına yer alan ABD Doğusunda Atlas, batısında Büyük Okyanusa kadar uzanır. Yüzölçümü ile dünyanın en büyük ülkeleri arasında yer alır. Kuzeyinde Kanada, Güneyinde ise Meksika ile kara komşusudur. Ülke doğu ve batı kıyılarında yer alan sıradağlar ve okyanuslar ile iç bölgesine adeta tampon olmasından dolayı kıyı hariç iç kısımların tamamında karasal iklim hakimdir (ABD Ülke Profili, 08.05.2019, www.aa.com.tr). Yüzölçümü ve nüfusu ile birlikte dünyanın 3. büyük ülkesi konumundadır.

Coğrafi konumunun avantajları sayesinde savaşa karşı daha güvenli olan bu coğrafyada gelişme daha fazla gözlemlenmektedir. Kıt’a ülkesi olan ABD özellikle soğuk savaş döneminde sıcak çatışmaya girilmemesi konusunda coğrafi özelliklerinin etkisini görmüştür. 50 federe birimin bir araya gelmesi ile birlikte bir federal devlet olan ABD ortaya çıkmıştır.

Elli eyaletten oluşan ABD federal bir idari sisteme sahiptir. Her eyaletin başında bir vali bulunmakta bu valiler eyaletler tarafından seçilmektedir. Dünyanın en önemli askeri, ekonomik ve siyasal aktörlerinden birisi olan ABD 1945’ten bu yana süper güç sıfatıyla anılmaya devam ediyor (Kıssinger, 2014: 11). Bu durumunda şüphesiz coğrafi konumundan dolayı işgalden uzak kalması ve kıta ülkesi olmasının avantajından da söz etmek gerekir (Davutoğlu, 2014: 341). Yazılı verilen bilgilerin tablosu;

Tablo 1. ABD Ülke Profili (TİM, www.tim.org.tr).

Resmi Adı	Amerika Birleşik Devletleri
Nüfus	324 Milyon
Yüzölçümü	9.629.091 kilometrekare
Dil	İngilizce, İspanyolca
Başkent	Washington, DC
Para Birimi	ABD Doları
Başlıca Şehirleri	New York, Los Angeles, Chicago, Houston
Yönetim Şekli	Federal Cumhuriyet
Zaman Ayarı	GMT-7 (Türkiye ile saat farkı: -10 saat)
Devlet Başkanı	Donald Trump
Başkan Yardımcısı	Mike Pence
GSYİH (Nominal)	19,4 Trilyon \$ (2018)
Kişi Başına GSYİH	53.129 \$ (2018)
GSYİH Büyüme Hızı (Reel)	% 4,1 (2018)
Enflasyon Oranı	% 2,9 (2018)

İşsizlik oranı	% 4 (2018)
----------------	------------

ABD 1783 tarihinde imzalanan Paris Barış Anlaşması ile birlikte resmen almış olduğu bağımsızlığından sonra kabul ettiği ve halen yürürlükte olan 1778 tarihli anayasası ile yönetilmektedir. 13 koloninin de kabul ederek yürürlüğe giren anayasası federal devletler arasındaki bir anlaşma niteliğindedir, değiştirilmesi zor olduğu için katı-sert olarak kabul edilir. Yasama organı olan meclis iki kanatlıdır bunlar; senato ve temsilciler meclisinin bir araya gelmesi ile birlikte senatoyu oluşturur. Yürütme organının başı başkandır. Başkan kendi kabinesini oluşturarak yürütme işlerini yürütür. Düzenli yapılan seçimlerle iktidarın el değiştirmesi mümkündür. Yargı organı ise federal düzeyde yüksek mahkemedir. Kuvvetler ayrılığının sert uygulanmasından dolayı erkler arasında birbirlerinin işleyişlerine karşı müdahale söz konusu değildir. Yazılı verilerin tablosu ise:

Tablo 2. ABD Siyasal Sistemi ve Organları²

Anayasası	1778’den günümüze- Katı-Sert
Yasama Organı	Kongre (Temsilciler Meclisi ve Senato olmak üzere çift kanatlı)
Yargı Organı	Eyaletlerde Federal Mahkeme- Federal olarak ABD Yüce Mahkemesi
Yürütme Organı	Başkan- Başkanlık Ofisleri- Başkan Yardımcısı
Kuvvetler Ayrılığı İlkesinin Uygulanışı	Katı-Sert Kuvvetler Ayrılığı Hakim
Siyasal Sistem	Başkanlık Sistemi (Demokratik Sistem)
Seçimler	Halk Tarafından Düzenli Aralıklarla (Doğrudan ve Dolaylı)
Üye Olunan Uluslararası Kuruluşlar	NATO, BM, OECD, KEİ, Amerikan Devletleri Örgütü, Doğu Asya Zirvesi, BM Güvenlik Konseyi Daimi Üyeliği

2. FEDERALİZM

13 koloninin bir araya gelmesi sonucunda konfederasyon oluşturarak kurulan ABD’nin kurucuları merkezi otoritenin zayıflığı sonucunda kazandıkları bağımsızlıklarının kaybedilmesi endişesine karşı daha etkin bir yönetim şeklini oluşturmak için uğraştılar (Aydemir, 2013:60). Federal ve federe otoritelerin güçlerinin kaynağının anayasa ile belirlenecek biçimde olmasına karar kıldılar. Kurucuların bir diğer endişesi ise merkezin aşırı güçlü olması sonucunda gücün tek elde toplanması ve bunun getireceği olası zararların ortadan kaldırılmasının gerekliliği idi. Sistemin kuvvetler ayrılığı ilkesi etrafında şekillenmesine karşın bu tehdit monarşiden ayrılarak kurulan bir Cumhuriyet için endişe vericiydi. Çözüm olarak federal sistemin ortaya atılması ve buna bağlı olarak merkezi idarenin dikey biçimde kısıtlanmasının bir sonucu olarak ortaya çıkmıştır (Tunç, 2019:105). Federalizm birçok birim arasında otoritenin paylaştırılması yani; Federal devlet ile federe birimler arasında otoritenin pay edilmesi olarak izah edilebilir.

Federasyonlar genellikle yönetsel ve hukuksal alanlarda bağımsızlığa yani özerkliğe sahip devlet benzeri hatta devletler topluluğu olarak nitelendirilebilecek birleşik devletleri açıklayan kavramdır. Bu devlet benzeri yapılar cumhuriyet, kanton, eyalet biçiminde yapılardan oluşmaktadır, bu yapılar iç ve dış işlerinde tam bağımsızlığa sahip değildir (Demir, 2003:42). Bu yapılara federal devlet denilmesi ise federalizm kavramından türetilmiş olduğunu göstermektedir. Ayrıca ABD’de birleşik federe birimlerin birleşmesi ise oluşan federal devleti göstermektedir.

Devletlerde ulusal farklılıkları ölçütlendirebilmek için yönetim paylaştırılır, bunlardan birisi yönetimin merkezde paylaştırılması, diğeri ise yönetimin merkez ve bölgeler arasında pay edilmesidir. İlk duruma eş toplumsalcılık denilmekle birlikte, toplumun dini inanış ve etnik köken gibi etkenlere bağlı olarak yatay biçimde ayrıştırarak otoritenin pay edilmesidir. İkinci durumda ise otorite merkez ve yerel yönetimler arasında dikey veya bölgesel olarak paylaştırılması sonucu ortaya çıkan federalizmdir. İkinci durumda yani yönetimler arasındaki dikey bölünmede, hükümet iki farklı düzeyde temsil edilmektedir, bunlar yerel ve merkezi hükümettir. Federalizm’i tanımlamak kısaca gerekirse farklı unsurların bu farklılıklarını koruyarak kendisi dışında bir merkeze karşı belirlenen oran nispetinde tabi olmasıdır. Bu durumda söz konusu merkeze karşı muhalefet edebilme sürecinin sistematikleştirilmesi ve düzenlenmesidir (Demir, 2014:36).

Federalizm anayasal olarak gücün paylaşılması sonucunda, yetkilerin belirlenerek iki hükümet arasında paylaştırılmasını ifade eder. Ancak bu iki devlet birbirlerinin anayasal olarak belirlenen yönetim alanlarına karşı müdahalede bulunamaz. Çünkü bu iki hükümeti de bağlayan ve yönetsel yetkilerinin kaynağı olan anayasaya

² Bu tablo araştırmacı tarafından geliştirilmiştir.

karşı bağıllık şartı bulunmaktadır. Federe birimler anayasanın kendilerine verdiği yetkiyi kullanırlar (İşyar, 2013:102).

Federal devletlerde biri merkezi olmak üzere birden fazla federe birim yani devlet bulunur, Egemenlik ilkesi bu birimler arasında paylaştırılır başka bir deyişle Federal devlet federe birimlerin yetkilerini gasp edemez (Yayla, 2017: 135). Federal devleti oluşturan federe birimler bölünemez sınırlarını değiştiremez ve bu gibi eylemlerde bulunamazlar çünkü anayasaya bağıllık şartı esastır. Federal devlete uluslararası savunma, uluslararası ticaret, diplomasi, politika v.b gibi yetkiler verilirken federe birimlere eğitim, yol kontrolleri, polis teşkilatı gibi yetkiler verilir. Federal olarak nitelendirilen bir yönetim sisteminde devlet yapılanması alt birimleri oluşturan devletler topluluğunu ikiye ayırması sonucunda ortaya çıkan devlet biçimine Birleşik Devlet denilir (Gözler, 2011:55). Federal sistem esnekliği ve partikülarizme uygunluğu avantaj olarak gözüken yanıdır (Roskin, 2016: 219). Yani bir federe birimde yaşayan insanların eğitim konusu ile ilgili yeni bir formül denemek ve finanse etmek isterlerse onu uygulamaya geçirebilirler ve bu durumda o birimin içerisinde yaşayanlara karşı kendilerinin özel olduğunu hissettirir. Bu durumda sorunlara daha hızlı çözüm üretme odaklı anlayışı beraberinde getirir.

Amerikan başkanlık sisteminin temeli niteliğinde olan federalizm bu düşüncenin öncülerinden olan Jefferson ve Madison'ın düşüncelerinden ortaya çıkmıştır, bu düşünceler siyasi bakımdan özerklikleri olan federe birimler ile kontrol ve denge sistemi sağlanmış yönetim anlayışından oluşmaktadır. ABD'de ki siyasal sistem bu fikir etrafında toplanmıştır. Sistemi ortaya atanların temel endişesi güçlü merkezi yönetimin yani federal devletin ortaya çıkarması muhtemel sorunlar olmuştur. Bunun önlenbilmesi için kuvvetlerin yatay ve dikey biçimde birbirinden ayırmak gerekliliği ortaya çıkmıştır ve güçler ayrılığı ilkesinin sıkı şekilde uygulanmasında karar kılınmıştır. (Hekimoğlu, 2013: 589).

1787 federal anayasa sert bir anayasa olma özelliği taşımaktadır. Federal devlet ile federe birimler arasındaki yetki sorunu 1791 yılında yapılan değişiklik ile düzenlenmiş ve mevcut halini almıştır. Bu değişikliğe göre anayasanın merkeze bırakmadığı ve federe birimlere de yasaklamadığı yetkiler eyaletlerin kontrolünde sayılmıştır (Göze, 2011: 523).

ABD'de eyaletlerde yürütmenin başı olarak vali görev alır. Vali seçimle o federe birimin doğrudan halkoyu ile dört yıllığına seçilir. Yasama organını Nebraska dışındaki diğer federe birimlerde ikili meclis oluşturur. Federal yapıyla aynı şekilde yasama üyelerinden temsilciler meclisi iki yıl, senato ise dört yılda bir seçilir. Her federe birimin federal anayasaya aykırı olmaması şartı ile anayasası bulunur, bu anayasa eyaletlere göre farklılık gösterebilir (Öztekin, 2011: 376). Bir federe birimde yani eyalette suç olarak kabul edilen bir eylem, diğer bir eyalette suç olarak kabul edilmeyebilir.

Federe birimlerin sahip olduğu yetkiler; Seçmen koşullarını belirlemek, seçimleri organize etmek, yasaların uygulayıcısı olmak, kamu güvenliğini korumak olarak sayılabilir. Federal devletin sahip olduğu yetkiler; Uluslararası ilişkileri yönetmek, savunmayı sağlamak, para basmak, federe anayasaların federal anayasaya uygunluğunu kontrol etmek olarak sayılabilir. Yerel yönetimlerin yani federe birimlerin federal devletin işlerine müdahale etmesi, ya da söz sahibi olmak istemesi durumunda işleyişte önemli bozukluklar yaşanabilir. Örneğin dış politika konusunda yerel yönetimlerin söz hakkı olması, ya da bunu talep etmesi durumunda uluslararası ortamın işleyişinde ciddi karışıklıklar meydana gelebilir. Uluslararası ortamın anarşik yapısına birde federe devlet ile onun federal devleti arasında yaşanacak görüş ayrılıklarının eklenmesi zaten anarşik olan uluslararası ortamı daha da karmaşık hale getirebilir (Kissinger, 2013:121).

Federal yapıda; Başkan ve yasama üyelerinin ayrı seçimlerle iş başına gelmesi, meclisin iki kanatlı yani çift meclis olması, başkanın ise ikincil seçmenler tarafından seçilmesi ABD'nin federalizm ilkesiyle yönetilmesinin bir sonucu olarak karşımıza çıkmaktadır. Sistem kuvvetler arasındaki ilişkilerin iyi olması esası ile işlemeye odaklı kurulmuş olup, kuvvetler arasındaki çatışma halinde sistemde tikanıklıklar meydana geldiği gibi, işleyemez hale gelmesi yani sistemin kilitlenmesi sorunu da karşımıza çıkmaktadır (Fendoğlu, 2012:42). ABD'de elli eyaletin tamamı içişlerinde serbesttir ve buna bağlı olarak kendi yasama, yürütme ve yargı organlarına sahiptir.

ABD anayasasının federal hükümetlerin aralarındaki anlaşma niteliğinde olmasına, federalizm ile birlikte başkanlık sistemini kurulduğundan beri sürdürmesine, özerk yerel yönetimlerin en başarılısı olarak gösterilmesine karşın anayasada federalizm veya yerel yönetimler kavramı zikredilmez (Kamalak ve Gül, 2015:141). Ancak federe birimlerin birleşmesi ile ortaya çıkan ABD federalizmden ayrı anılamaz durumdadır.

Amerikan Siyasal sistemi gücün tek elde toplanmasına ve bunun bir diktatörlüğe evrilmesinden duyulan endişe ile güç ve siyasal otorite değişik kurumlar arasında paylaştırılmış, bu paylaşım esnasında yetkiler net olarak belirlenmiştir. Ayrıca her bir federal birimin de sahip olduğu yetkilerin sınırları belirlenmiş ve güç aşımaları

engellenmiştir (Efe ve Kotan, 2015:70). Bunun temelini kontrol ve denge sistemi oluşturmuştur. Tüm erkler hem birbirinden ayrılmış hem de federal ve eyalet bazında ayırımları yapılmıştır. Her federe birimin federal düzeyde temsili ile ilgili de düzenleme yapılmış, bunun sonucunda ise senatoda her federe birim iki senatör ile, temsilciler meclisinde nüfusa oranla temsilci bulundurma hakkı verilmiştir.

Federal sistemin zorluklarından bahsetmek gerekirse bunlar; merkezi idareye ait kurumların dar bir çerçevede olayı veya olayları değerlendirmesi sonucu büyük sorunları göremeyerek çözüm üretememesi, federal kurumların federe kurumlara karşı müdahalede bulunarak görev alanlarını genişletmesi sonucu iş akışının yavaşlaması, söz konusu durumları düzenleme yetkisine sahip kurumların ise kendilerini denetçi olarak görmesi ve hiyerarşik bir küçümseme içerisine girmesi ile birlikte federe birimlerdeki kurumların federal hükümet tarafından etkisiz birer uydu haline gelmesi durumunu ortaya çıkarabilir. Ayrıca federal hükümetin büyük olaylar karşısında daha etkin rol oynamak istemesi felaket durumlarında federal birimlerin işleyişini zorlaştırmakta ve durumu istenmeyen süreçlere sürükleyebilmektedir (Atatüre, 2017: 172).

Önceliğin merkezde olduğu yönetim biçimi aşırı merkeziyetçi bir örgütlenmeyi artırması olasıdır. Bunun sonucunda artan bürokrasiye karşı birimlerde yaşayan kişilerin yönetime karşı ilgisinin azalması ortaya çıkmaktadır. Dolayısıyla birimlerin özerkliğinin sağlanması ile birlikte merkezden yönetimin sakıncaları giderilip yönetimde istikrarın ve temsilde adaletin yani demokrasinin varlığını garanti etmesi ile birlikte söz konusu olan bürokratik engeller ve halkta olan ilgisizlik durumlarını aşılabılır kılmaktadır (Demir, 2014:36).

ABD anayasasında Federalizm’in bir ilke olarak zikredilmemesine karşın kolonilerin birleşmesi ile ABD’nin ortaya çıkması federal bir yapının oluşmasını sağlamıştır. 1776 yılında yayımlanan Bağımsızlık Bildirgesi 13 eyalet tarafından kabul edilmiş, ardından 1787 yılında Anayasa’nın da 13 eyalet tarafından kabul edilerek yürürlüğe girmesine bağlı olarak gücün merkez ve eyaletler arasında pay edilmesi ile birlikte ABD’nin siyasal sistemi Federal Cumhuriyet görünümüne kavuşmuştur (Erkul v.d, 2016:34). Federal sistemde genelde görülen ikili meclis yapısından başkanlık sisteminin ortaya çıktığı yer olan ABD’de de mevcuttur. Bu meclislerden birisi vatandaşları, diğeri ise federe devletleri temsil eder. Federal devletler arasında bir rekabet görmek mümkündür, Amerikan federe birimlerinde bu rekabet beraberinde gelişmeyi getirmiştir (Yayla, 2017:135).

Özetlemek gerekirse; gücün yatay ve dikey biçimde pay edilmesi ve kuvvetler ayrılığı ilkesinin sert uygulanması sonucunda federal hükümet ile federe devletler arasında anayasanın belirlediği biçimde yetkiler bölüştürülmüştür. İçişlerinde bağımsız olan federe devletler, seçimleri düzeltmek, federal anayasaya aykırı olmamak şartı ile yasa yapmak, yerel mahkemeleri idare etmek, seçimleri organize etmek, polis teşkilatları kurarak huzur ve güven ortamını tesis etmek, yol yapmak, eğitim sisteminde değişiklikler yapabilmek gibi yetkileri bulunmaktadır. Federal yani merkezi yönetimin ise uluslararası ilişkileri idare etmek, eyaletlerde yürürlüğe giren kanun ve düzenlemelerin anayasaya uygunluğunu denetlemek, ekonomi politikalarını yürütmek gibi başlıklar başta olmak üzere eyaletlerin bir kısmını veya tamamını ilgilendiren konuları sevk ve idare etmek gibi yetkilere sahiptir.

3. SEÇİM SİSTEMİ

Başkanlık sisteminin önemli etkenlerinden birisi seçim sistemidir. Seçim sistemleri siyasal sistemin de faaliyetlerine yön veren, partilerin kendi içlerinde ve diğer partilere karşı olan ilişkilerini de belirtir. Partilerin sayısı, adayların nitelikleri, parti programları, aldıkları oy oranları, hükümeti şekillendiren asli unsur olarak karşımıza çıkmaktadır.

İyi olarak nitelendirebilecek bir seçim sistemi temsilde adalet ile birlikte yönetimde de istikrarın sağlanmasını doğrudan belirleyen etkidir (Yayla, 2015: 208). Seçimlerin nasıl ve hangi görev için yapılması gerektiği anayasası ve hükümet sistemlerine göre farklılıklar gösterir. Başkanlık sisteminin uygulandığı ülkelerde farklı seçim sistemleri karşımıza çıkmaktadır. Seçim sistemleri ülkenin coğrafi, kültürel, toplumsal durumları ile birleştiğinde farklılık gösterebilen bir etkidir (Bezci, 2005: 82).

Seçimler siyasal karar alıcıları ve yöneticileri belirleme işidir, yani yönetilenlerin kendilerini yönetenleri ve iradelerini temsil etme yetkisi ile donattıkları kişileri yönetim organında görevlendirme işidir. Seçimler demokrasinin şölenu olarak nitelendirilir, çünkü demokrasinin varlığı düzenli yapılan, katılım olan ve halkın düşüncesini sandığa yansıtabildiği durumların tamamına bağlıdır. Dolayısıyla seçimler demokratik sistemlerde düzenli yapılır, otoriter sistemlerde de seçimler yapılsa da tek bir aday ve tek parti bulunduğundan bunun bir seçim değil dayatma olduğu gözlemlenmektedir. Eşit oy hakkı ile oy kullanan seçmenler yöneticileri ve iradelerini temsil yetkisi verdikleri kişileri seçerler (Tosun ve Tepeciklioğlu, 2012:373).

Amerikan Başkanlık sisteminde yaşamada olduğu gibi, yürütme de doğrudan seçmenler tarafından göreve getirilmektedir. Ancak seçimlere katılmak anayasal bir zorunluk değildir, oy kullanmak isteyen seçmenler seçim öncesinde kayıtlarını bulundukları eyalette oluşturarak oylarını kullanabilirler (Aydemir, 2013: 66). Seçim sistemleri nispi temsil ve çoğunluklu sistem olmak üzere ikiye ayrılır. Nispi temsil; Siyasi partilerin seçimde aldıkları oylarla doğru orantılı olarak yasama organında temsilidir (Tunç, 2019: 52). Çoğunlukçu sistem; seçim bölgeleri esaslı olarak her bölgeden bir temsilci meclise gelebilir, gelecek olan temsilci ise oyların çoğunluğunu alandır, bu seçim sistemi temsil açığı nedeniyle temsilde adalet ilkesine uygun değildir (Akyıldız, 2016: 132). Bunlara ek olarak Türkiye’de 1965 seçimlerinde de uygulanmış olan milli bakiye sistemi de bulunmaktadır, bu sistemde oylar boşa gitmez, alınan oy oranlarına göre yasama organında tüm siyasi partilerin temsil edilmesini sağlayan bir sistemdir.

ABD seçimlerinde belirli kısıtlamalar haricinde, seçmenlerde 50 eyaletin tamamında oy kullanabilmek için 18 yaşını doldurmuş olmak ve Amerikan vatandaşı olmak esas şart olarak kabul edilir. Anayasal güvence ile oy hakkı koruma altına alınmıştır (Amerika’nın Sesi, 01.05.2020, www.voa.com).

Amerikan anayasasında siyasal partilerden söz edilmemektedir. Partiler ise 1790’lı yıllardan itibaren ABD siyasetinde ulusal düzeyde görülmeye başlanmıştır. Diğer başkanlık sistemi uygulaması olan ülkelerin aksine ABD’de siyasal partilerin kongre bazında ikiden fazla olamaması sadece kendisine özgü bir durum olarak karşımıza çıkmaktadır, İngilizce konuşan uluslarda daha az ideolojik eğilimin görülmesi buna neden olarak gösterilebilir. (Arı, 2015: 24). Bu partiler merkez parti konumundadır.

ABD’de seçmenler oylarının boşa gitmesini istemediği için büyük partileri tercih etmektedir. Sanıldığı gibi aksine ülkede sadece iki parti bulunmamaktadır, halkçılar, sosyalistler ve yeşiller gibi partiler mevcut olmakla birlikte seçimlerde aldıkları ciddi oylar bulunmaktadır. Seçim sisteminin iki parti etrafında şekillenmesinde Amerika toplumunun çok partili sistemden duyduğu endişe ve bu endişenin sebebi olarak ise istikrarsızlık korkusu yatmaktadır (Arı, 2015: 24). Amerikan seçim sistemi eyalet düzeyinde dar bölge çoğunluk sistemi olarak adlandırılmaktadır. Seçim sistemleri bir seçim bölgesinden kaç milletvekili seçileceğine bağlı olarak dar veya geniş olarak ayrılır. Dar bölge seçim sisteminde o bölgeden bir milletvekili seçilirken, geniş bölge seçim sisteminde ise o bölgeden seçilebilecek milletvekili sayısı iki veya daha fazladır (Gönenç: 2017: 2).

Kongre seçimleri tek turlu basit çoğunluk esasına bağlı olarak seçilirken, senato seçimleri her federe birimin yani eyaletlerin sınırları dahilinde olmak üzere her birinin sınırları bir seçim bölgesi sayılarak altı yıl görev yapmak üzere iki senatör seçilmektedir (Kuzu, 2017: 31).

Dar bölge seçim sisteminin avantajı bölgeden çıkan adayların siyasi partilerinden çok kişiliklerinin ön plana çıkmasıdır, yani seçmen adayın partili veya partisiz olduğuna değil kişisel özelliklerine göre kararını vermektedir. Seçim sonrasında ise seçilen kişinin sorumluluğu da seçim bölgesine ait olduğundan bölgesiyle ilgili sorunları dile getirmekte, seçmen ile iletişimini koparmamakta görev süresi boyunca yaptığı eylemlerden seçim bölgesine karşı sorumlu olmaktadır. Bu durumda parti bağımlılığını azaltmakta adayların kişisel özellikleri ön plana çıkararak seçmenin karar vermesini sağlamaktadır (Yılmaz, 2013: 6). Dezavantaj olarak küçük partilerin temsili noktasında daha zorlandığı, buna bağlı olarak seçim olmasına karşın bu tercihin seçmene iki parti şansı sunduğu ve birçok seçmenin oyunun iradesini yansıtamadığı görülmektedir.

Amerikan seçim sisteminde en önemli eleştiri başkanın ikincil seçmen tarafından seçilmesi olarak gözlemlenmekte, bu durumun elitizm içerdiği görülmektedir. İkincil seçmenler federe birimlerden gelen delegelerden meydana gelir. Federe birimlerin delegeleri temsilciler meclisini oluşturan üyelerden olduğu için, temsilciler meclisinde çoğunluğu sağlayan partinin adayı başkan seçilir. Buda doğrudan halk iradesinin gaspı olarak nitelendirilebilir, çünkü seçmenin yasama ve yürütme tercihlerinin kısıtlandığı görülmektedir (Yayla, 2015: 281). ABD’de başkanını ve başkan yardımcısını belirlemek için her dört yılda bir düzenli olarak seçmenler tarafından öncelikle seçici kurul belirlenir. Seçici kurul 435 temsilciler meclisi ve 100 senato üyesine ek olarak Washington DC’den gelen 3 üyenin toplamından oluşur (Aydemir, 2013: 67). Yani yasama organı üyeleri yürütmenin başını belirler dolayısıyla kongrede çoğunluğu sağlayan partinin adayı başkan olma konusunda çok ciddi avantaj yakalar. Bu seçici kurulu belirlemek için her ABD vatandaşı seçim yerlerine giderek günümüz teknolojisinin de desteği ile sandıklarda değil elektronik ortamda oylarını verirler. Seçici kurul 538 üyeden oluşur. Seçici kurulda başkan ve başkan yardımcısını belirlemek üzere ülkenin her yerinden gelen 538 üyeli seçiciler kurulu seçim zamanı aralık ayının üçüncü haftası başkan ve başkan yardımcısını belirlemek üzere oy kullanarak yürütmeyi belirlerler (Parlak, 2013: 773). Seçici kurulu oluşturan 538 üyelerden toplamda 270 ve üzeri oy alan aday ABD başkanı olarak seçilmiş olur (Aydemir, 2013: 67).

ABD’de seçmenler başkan ve onunla birlikte seçime giren başkan yardımcısını seçmek üzere, her dört yılda bir kasım ayının ilk haftası oy vererek belirlerler. Ancak seçimlere giren başkan adaylarını seçmenlerden önce siyasi partiler oylayarak kendi adaylarını belirlerler. Bu belirleme ön seçimler yoluyla olmaktadır. Bu ön seçimler eyaletlerde partinin organizasyonu ile yapılır. Buna Primary denilir ve her ABD seçmenine açık olan seçimlerdir. Bunun bir ileri aşaması olarak nitelendirilebilecek sistem ise Caucus yönetimidir, bu yöntem ise sadece partinin kayıtlı üyelerine karşı açık olan seçimlerdir. Ön seçimlerin eyaletlerde tarihleri farklılıklar gösterebilir. Başkanlık seçimleri yasama organında olduğu gibi değil, bir seçiciler kurulunun seçilmesi ardından olmaktadır. Bu seçiciler kuruluna gönderilen üye sayısı her eyalete göre farklılıklar göstermektedir, nüfus önemli etken olarak karşımıza çıkmaktadır (Aydemir, 2013:36). Seçim sistemini özetlemek gerekirse;

- Tek adaylı basit çoğunluk sistemine göre ülke seçim bölgelerine ayrılır.
- Seçmenler pusula üzerinde tek bir adayı tercih eder oy verirler
- Kazananın herşeye kazandığı, kaybedenin ise herşeyi kaybettiği seçim sistemidir, yani sıfır toplamıdır.
- Adayların kazanması için oyların çoğunluğuna sahip olması gereklidir
- İktidar için seçmenlere iki parti seçimi sunulur, bu durum sınırlı tercih sunması sebebi ile oyların ziyan olması, katılımın düşük olması, azınlıkların temsilde sorun yaşamasına neden olabilir.
- Mevcut seçim sistemi seçmenlerin hesap sormadıkları hükümetlerin ortaya çıkmasına neden olabilir
- Seçici kurulun kongre tam üye sayısına ek olarak başkent Washington DC’den gelen üç kişinin başkanı belirlemesi kuvvetler ayrılığı ilkesinin tartışılmasına olanak tanır
- Başkanın direk halk tarafından değil seçici kurul tarafından seçilmesi, seçmen iradesinin dolaylı olarak yürütmeye yansması durumu ortaya çıkar.

4. SİYASAL PARTİLER

Siyaset farklılıkları uzlaştırarak bundan istifade edebilme sanatına verilen genel addır (Tunç, 2019:50). Bu farklılıkların en fazla giderildiği ya da arttığı dönem seçim dönemleridir. Bireylerden oluşan toplumun nasıl ve ne şekilde yönetileceğine yön veren siyasi partilerin plan ve programlarıdır. Siyasete katılım belirli amaçlar çevresinde ve plan program dahilinde toplanılmış olması halinde oluşan mekanizmaya siyasi parti denilir. Her siyasi parti iktidarı ele geçirerek yönetmek isteği ile kurulur. Ülkede bulunan toplumun ideolojik düşüncesi, yaşam tarzı, coğrafi şartları, ekonomisi, ulusal hedefleri gibi birçok etmen siyasi partilerin oluşumuna yön veren başlıca etkenlerdir.

Siyasal partileri sınıflandırmak gerekirse bulundukları siyasi sistem içerisinde rekabetçi ve rekabetçi olmayan olarak ikiye ayırabilmek mümkündür. Rekabetçi parti sistemlerinde partilerin sayısı iki veya daha fazladır ve iktidarın partiler arasında el değiştirmesi mümkündür. Ancak rekabetçi olmayan parti sistemlerinin hakim olduğu yerde tek parti vardır, yönetim onun elindedir. Yani rekabetçi sistem demokrasinin uygulanmasına olanak tanır ve demokratik ülkelerde görülür, ancak rekabetçi olmayan sistemde tek partinin hakim olması, muhalefetin varlığından söz edilememesi, yeni bir parti kurulmasının önünde ciddi engeller bulunması anti-demokratik yani otoriter veya totaliter sistemlerde yaygın olarak görülür (Tosun ve Tepeciklioğlu, 2012:372).

Anayasalarda ve kanunlarda siyasi partilerden genel olarak söz edilmemesi siyasi partilerin kurulması ve işlemesi gibi durumlar kanun, tüzük ve yönetmeliklerle mümkün olmaktadır. Bunun en belirgin örneği ise ABD olarak gösterilebilir. ABD anayasasında siyasi partilere ilişkin bir hüküm ve açıklama bulunmamasına karşın sadece bir kanun ile siyasi partilerin harcamalarını ve yürütecekleri seçim kampanyalarını düzenlemektedir. Söz konusu kanun ise (Federal Election Campaign Laws) ayrıntılı olarak düzenlenmiş değildir (Karakoç, 161: 2017). Söz konusu durum siyasi partilerin ABD’de etkinliğini ve siyasi süreçlerde olan etkinliğini azaltmamış aksine rolünü etkin kılmıştır.

ABD’de siyasi partilerinin ortaya çıkışı bağımsızlık savaşı yıllarına kadar dayanmaktadır. Bunlar milliyetçiler ve anti-federalistler olarak ikiye ayrılır. Milliyetçiler federal ulusal devletten yanadır, anti-federalistler ise federasyona karşı bağımsız devletin geniş otonomiye sahip olması gerektiği fikrini savunur (Göze, 2011: 532). Bu düşünceler zamanla değişerek yerini yeni fikirlere bırakmıştır.

ABD’de siyasette etkin görününler Cumhuriyetçi ve Demokrat partilerdir. İki parti arasında keskin görüş ayrılıkları olmadığı görülmektedir. Demokrat partinin seçmen kitlesi alt gelir grubu ve işçi sınıfından oluşmakta, Cumhuriyetçi partinin ise yüksek gelir düzeyi ve işveren sınıfından oluştuğu görülmektedir. Buna bağlı olarak Demokrat Parti sosyal politikaları merkezine alırken, Cumhuriyetçi Parti ise piyasa ekonomisine yönelik politikalar üretir (Arı, 2015: 24).

Demokrat ve Cumhuriyetçi Partiler, Amerikan siyasal sisteminin en etkili partileri durumundadır. İki partinin simgeleri aslında sahip oldukları fikirlerle ilgili bizleri aydınlatabilir. Demokrat Parti’nin figürü olarak kullandığı eşek; mütevazı, çalışkan, sevimli, cesur ve akıllı olmayı sembolize ettiği gibi inatçılığında bahsetmek mümkündür. Cumhuriyetçi partinin figürü olan fil ise zeka, güç, büyüklük, vakarlı duruşu simgelemektedir.

Partilerin mahalle birimleri en alt kademesini oluşturmaktadır. Mahalle birimleri nüfusa göre 200-600 kişiden meydana gelmektedir. Mahalle birimlerinde o mahallenin sorunlarıyla etkin ve aktif biçimde ilgilenebilecek birisi temsilci olarak seçilir. Birçok mahallenin bir araya gelmesi ile belediye oluşur, bunlar partinin ikinci teşkilatlanma aşamasıdır. Belediye içerisinde bulunan mahalle temsilcileri bir araya gelerek belediye komitesi oluşturur ve kendi komite başkanlarını seçerler. Belediyelerden meydana gelen kent teşkilatı ise teşkilatlanmanın üçüncü aşamasıdır, belediye komitesi temsilcileri de bir araya gelerek kent komitesi temsilcisini seçerler. Yerel örgütler Amerikan Başkanlık Sisteminde daha güçlü ve ön plandadır (Öztekin, 2011: 382).

Başkanlık sisteminde partiler ile adaylar hatta partisi ile başkan arasında dahi görüş ayrılıklarına sıkça rastlamak mümkündür. Parti aidiyetinin olmadığı ABD siyasal sisteminde disiplinsiz veya gevşek çift parti sisteminden söz etmek mümkündür (Arı, 2015:25). Ayrıca hem başkanlık sisteminin hem de demokrasinin uygulanmasına olanak tanıyan diğer sistemlerin uygulandığı ülkelerde her baskı ve çıkar grubunun neredeyse bir partisinin varlığından söz etmek mümkündür. Ancak ABD’de çift partili sistemin hem hakim olması hem de bunun varlığının devam ettirilmesinin en büyük etkenlerinden birisi olarak lobilerin varlığına bağlamak mümkündür. Baskı ve çıkar gruplarının yasal serbestlik ile çıkarları doğrultusunda kendisini ifade edebilme imkanına sahip olması çift parti sisteminin korunması noktasında en büyük etken olarak gösterilebilir.

Adayların belirlenmesi sürecinde Amerikan Başkanlık sisteminde partilerin oldukça sınırlı etkilerinin olduğundan söz edebilmek mümkündür, 1968 Demokrat Parti Konvansiyonunu takip eden reformların neticesinde önseçimlerin etkisi artmış, parti liderlerinin etkisi sınırlandırılmış olsa da daha sonrasında parti yöneticilerinin süper delege diye nitelendirilip sürece katılması sağlanarak da denge korunmaya devam etmiştir. Söz konusu sistem ile partilerin etkisi sınırlandırılmış ve kendisini siyasete dahil etmek isteyen grupların bulunduğu bir platform haline gelmiştir, dolayısıyla söz konusu durum sonucunda parti yöneticilerinin adayları reddetme ve kendi kriterlerine uymadığı için adaylığını veto edebilmek gibi bir yetkileri yoktur. Ön seçimleri kazanan adayların parti yöneticilerinin desteğine ihtiyacı olmaksızın başkan seçilebilmesinin önünden hiçbir engel bulunmamaktadır. Partilerin seçim sürecinde etkilerinin azalması ile seçilenlerin bireysel davranışlarının ön plana çıkmasına neden olmaktadır. Bu durumda yasamaya seçilen parti mensuplarının da yürütme organının başı olan başkanında partinin sınırları ile tamamen çevrelenmiş olduğundan bahsetmek mümkün değildir (Yegin, 2012:10).

ABD’de siyasal partilerin en önemli kuruluşu olarak karşımıza çıkan yapı National Convention yani Ulusal Kongre’dir. Eyaletlerin tamamından gelen delegelerin katılımıyla oluşan Ulusal Kongre partinin başkan ve başkan yardımcısı adayını belirlemede en yetkili organdır. Bu organ seçim yarışında adayların kampanyalarını ve parti prosedürlerini belirleyen düzenleme ve kuralları yapmak ve uygulama ile görevlidir Ulusal komiteye üyeler dört yıllığına parti içi seçimlerle yapılır (Serdar, 2019:47).

ABD siyasal sisteminde bulunan Demokrat ve Cumhuriyetçi Partiler keskin ideolojik ayrılıklara sahip değildir. Görüş ayrılıklarını ve siyasal duruşlarını şu şekilde ayırt edebilmek mümkündür;

Tablo 3. ABD Siyasal Partilerinin Görüş Ayrılıkları (Yeğin, 2012:9).

Konu	Demokrat Parti	Cumhuriyetçi Parti
İdeoloji	Liberal Çizgi, Sol	Muhafazakar
Devlet Anlayışı	Sosyal Devlet	Minimal ve Müdahaleci Olmayan Devlet
Vergiler	Dar Gelirlilere Yönelik Vergilerin Azaltılması Taraftarı	İş Dünyasına Yönelik Vergiler Azaltılmalı
Toplumsal Tabanı (Karşılığı)	Azınlıklar, Siyahiler, Homoseksüeller, Alt Gelir Grubu	Beyaz Protestanlar, Dindarlar, Üst Gelir Grubu
Kürtaj	Seçme Hakkı Anneye Verilmelidir	Bebeğin Yaşama Hakkı Korunmalı
Dış Politika ve Söylemsel Dış Politika Araçları	Daha Barışçıl, Diplomasi Ağırlıklı	Daha Şahin, Askeri Güç Kullanımı Ağırlıklı
Sağlık Reformu	Destekliyor, Hatta Yetersiz Buluyor	Karşı Çıkıyor, Herkesin Kendi İmkanlarına Göre Sağlık Güvencesi Olması Taraftarı
Eşcinsel Evlilik	Destekliyor	Şiddetle Karşı Çıkıyor

Tablo 3’te gösterildiği gibi çift partili sisteme sahip olan ABD siyasal partileri çok keskin ayrımlar olmamasına karşın, ağırlıklı olarak oy alınan yani temsil edilen seçmen kitlesinin isteklerine göre şekillenmiş birçok başlık hakkında politik duruşlarını görmekteyiz. Çift partili sistemin öne çıkan en büyük özelliği keskin ideolojik görüş ayrılıklarından bahsetmek mümkün değildir. Çift parti dışında başka partilerin de varlığı bulunmasına karşın alınan ciddi oy oranları bulunmamaktadır. Bunun sebebi ise Amerikan halkının yönetimde istikrara karşı verdiği önemden kaynaklanmaktadır. Bu partilerin 2012 yılına göre aldıkları oy oranları;

Tablo 4. 2012 Başkanlık Seçimlerinde Üçüncü Partilerin Oy Durumu (Atatüre, 2017:226).

Adaylar	Parti	Aldıkları Oy Sayıları	Alınan Oy (%)
Garry Johson	Liberteryan Parti	1.218.570	0.98
Jill Stein	Yeşiller Partisi	434.725	0.35
Virgil Goode	Anayasa	118.551	0.09
Roseanne Barr	Barış ve Özgürlük Partisi	56.349	0.04
Rocky Anderson	Adalet Partisi	38.889	0.03
Tom Hoefling	Amerika’nın Partisi	33.509	0.03

5. BAŞKANLIK SİSTEMİNİN UNSURLARI VE İŞLEYİŞİ

Başkanlık sistemini bu denli başarılı kılan en önemli özelliği kuvvetler arasında olan ilişkilerdir. Kuvvetler check-balance (kontrol-denge) sistemi içerisinde hareket ederken yargı yasama ve yürütmeyi kontrol ve denetim altında tutar. Yasama ile yürütme de birbirini belirli bir denge içerisinde sistemin uzlaşma ortamında devamlılığını sağlar.

Seçimlerle yasama ve yürütme organını belirli bir görev için yetkilendiren seçmenler yönetimin kaynağının halk olduğunun da kanıtı niteliğindedir. Ancak bu organlar arasındaki ilişki ve işleyiş ise anayasal düzenlemelerle belirlenmiş olduğundan erkler arasında işleyiş farklılıkları yada birbirlerine karşı müdahale söz konusu olmamaktadır. Yani erkler halkın verdiği iradeyi sadece alanlarında kullanma yetkisine sahiptirler.

Söz konusu olan kuvvetlerin işleyişleri, görev ve sorumlulukları bu başlık altında ele alınmış olup, önceki başlıklarda anlatılan bilgiler ışığında incelenmiştir. Alt başlıklarda erklerin işleyişleri ile ilgili konular detaylı biçimde ele alınmıştır.

5.1. Yasama

Başkanlık sistemleriyle ilgili tanımlamada iki temel faktör karşımıza çıkmaktadır. Bu faktörlerden ilki yürütme gücünü elinde bulunduran bir başkanın varlığı, ikincisi ise tek veya çift yapı bir meclisin yani yasama organının varlığıdır. Bu yasama organının meşruiyet kaynağı ise halktır, çünkü halk tarafından seçilerek oluşturulur, aynı şekilde yürütmenin başı olan başkan da seçimle göreve geldiğinden başkanında meşruiyet

kaynağı halktır (Miş v.d., 2017:155). Yasama ve yürütme organları ayrı ayrı seçimlerle işe gelir, ancak birbirlerinin varlıklarını sonlandırma hakkına sahip değildirler, yasama ve yürütme organlarının anayasal düzen içerisinde güçleri dengelenmiş durumdadır (Eren ve Akıncı, 2018: 42; Yaman, 2014: 85).

ABD'nin kurucuları yasama organına ciddi önem vermişlerdir, bunu anayasada yasama organına ait kısmın detaylı biçimde anlatıldığı 4,5 sayfalık bölümden anlamaktayız. Kurucular yürütme organından anayasada sadece 1,5 sayfa bahsetmişlerdir. Anayasanın I. Madde I. bölümü yasama yetkisini tamamen kongreye bırakmışlar, kongrenin de bu gücü iki alt meclisi olan temsilciler meclisi ve senato tarafından birlikte kullanılmasında karar kılmışlardır (Serdar, 2019:10).

Yasama organını oluşturan yapıya meclis denilir. Meclisler güç ve işlevsellik açısından ele alındığında birçok farklı yasama türü olduğu ortaya çıkar. Ülkenin siyasi yapısı, tarihsel gelişimi, siyasi kültürü meclis yapısını da etkilemektedir. Her sistemde meclisler yasa yapma görevi için yetkilendirilen seçilmiş üyelerden meydana gelir. Halkın talep ve isteklerini yasama organı üyeleri görüşür, gerekli düzenlemeyi yapmak için harekete geçerler. Kısacası yasama organı yönetilenle yönetilen arasında ki köprü görevini oluşturarak, yönetilenlerden gelen talep doğrultusunda yönetenlerin bu taleplere cevap vermesini, yani sistem içerisinde bir geri bildirimi sağlamaktır (Kutlu ve Göksel, 2014: 215).

ABD'de yasama organı kongreden oluşur, kongre çift meclisli bir yapıdır. Bunlar; Temsilciler Meclisi ve Senatodur. Amerikan parlamentosu olan kongre toplamda 535 üyeden oluşur. Amerikan anayasasının I. Ve II. Maddelerine göre yasama yetkisi tamamen kongreye aittir (Arı, 2015:37). Keskin bir alt üst ilişkisinden bahsetmek mümkün olmasa da senatonun yetkileri daha üstün görünümündedir. Senatoda her federe birimden seçimle gelen iki kişiden meydana gelir toplamda 100 üyesi vardır. Temsilciler meclisinde ise nüfus oranlarına bağlı olarak federe birimlerden seçimle gelen 435 üyeden meydana gelir. Senatörler altı yıl, Temsilciler Meclisi üyeleri ise iki yıl görevde kalırlar, bu kadar kısa seçim süresinden dolayı temsilciler meclisi üyeleri halk ile daha yakın ilişkiler yürütmektedir. Yasama organının yani kongrenin seçimlerinde genel çoğunluk sistemi kullanılır.

Kongre iki meclisin bir araya gelmesiyle oluşan yasama organının tamamına verilen isimdir ancak bu iki meclisi sınıflandırmak gerekirse Senato üst meclis durumundadır. Bunun sebebi ise tüm eyaletlerden ikişer temsilcinin bir araya gelmesiyle halk iradesini tamamen temsil etmesinden kaynaklıdır. Senatonun bir diğer önemini ise şuradan anlamaktayız Amerikan Başkan Yardımcısı Senatoya başkanlık eder, ancak sadece eşitlik durumlarında oy kullanır. Ayrıca senato yüksek mahkeme üyelerine ya da başkana karşı açılan suç davalarında duruşmanın yürütülüp karara bağlandığı yerdir. (Aydemir, 2013:61). Bu suç davalarında yargılama makamı senato iken, iddia makamı temsilciler meclisidir. Ayrıca temsilciler meclisinin diğer bir özelliği ise başkanın seçicilerin oyu ile seçilememesi durumunda başkanı belirleme hakkına da sahiptir.

İki kanatlı olan meclis genelde yılda bir kere olacak şekilde bir araya gelerek oturum düzenler. Bu yılda bir kere olan toplantı haricindeki çalışmaları ayrı yürütülür. Yasama kuvveti her iki meclis tarafından da kullanılır. Vergilendirme konusu ile ilgili yetki temsilciler meclisindedir, bu konu Temsilciler Meclisinde görüşülür bunun dışında kongre üyelerinin tamamı yasa yapma yetkisine haizdir (Göze, 2011: 531).

İki meclisli bir yapının olması fikrinin ortaya çıkışı; farklı seçmen kitlelerine ve bölgelerde yaşayan tüm yurttaşlara Kongrenin hitap edebilmesidir. İki yılda bir olmak üzere seçimle yenilenen temsilciler meclisi dolayısıyla halkla daha fazla iç içe olacak, altı yılda bir seçimle yenilenen senato ise toplumun daha seçkin kesimini temsil edeceğinden toplumun tamamından kopuk bir kongre oluşmasının önüne geçilmek istenmiştir (Serdar, 2019:13)

Bir yasa çalışması hangi mecliste yapılırsa önce o mecliste görüşülür karara varılır, sonra diğer meclise gider, bu meclis kararı reddedebilir, değiştirebilir ya da kabul edebilir. Kabul aşamasından sonra karar kongrenin kararı olarak yürürlüğe girer. Her iki mecliste bir veya bir dizi yasa tasarısı üzerinde anlaşmaya varamaz ise Senato ve Temsilciler meclisi üyelerinden oluşan bir komisyon ile uzlaşma yoluna gidilmeye çalışılır. Bu şekilde sistem tıkanıklıkların önüne de geçilmiş olur. Kongreye sunulan yasa tasarısının kaynaklığı durumunda olan ise kongre üyeleridir. Kongre üyesi herhangi bir talimat, rica, istek olmadan kongreye yasa tasarısı sunarak harekete geçebilir, teklif bir üye ile yapılabileceği gibi birde çok üye ile de yapılabilir. Kongrede asıl çalışmaları yapan komite ve alt komitelerdir. Olası bir aksaklığın giderilmesi için komite, alt komite başkanlarına yasa teklifi vererek harekete geçebilir (Gülbaş, 2007: 91).

Başkanlık sisteminde asıl etkili organ yasamadır, bütçenin belirlenmesinden, yürütmenin denetlenmesine, kanun yapmaya varana kadar geniş bir yetki yelpazesini elinde bulundurur (Yayman, 2016: 302). Amerikan yasama organı olan kongrenin iki kanadında da daimi komiteler ve onların alt komiteleri bulunur, bu komitelerin asıl görevleri meclisin iş yükünün hafiflemesi ile birlikte belirli konu alanında uzman, bilgi sahibi veya araştırma

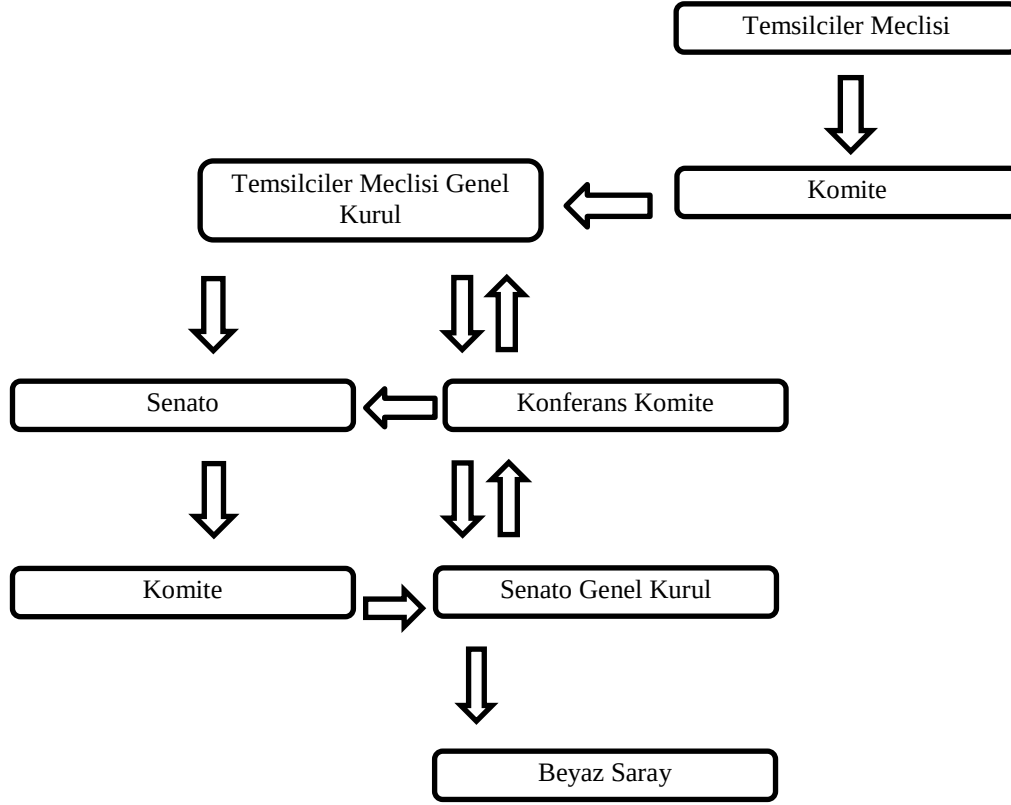
kabiliyetine sahip üyelerin çalışmalarını yaptığı ve sorunların çözüme kavuşturulduğu birimlerdir (Kutlu ve Göksel, 2014: 217). Kongreye sunulan yasa tasarıları görüşülmek ve incelenmek üzere ilgili daimi komiteye gönderilir, daimi komite ise kendisine gelen yasa teklifini alt komitelere göndermektedir, bu süreç sonucunda komite kararına bağlı olarak yasa üretilmektedir. Kongrenin asıl mutfağı olarak nitelendirilebilecek olan kurumları komitelerdir (Arı, 2015, 50).

Kongrenin alt birimleri olan Senato ve Temsilciler Meclisinin de alt birimleri olan komiteler bulunur. Bunlar daimi, geçici, birleşik ve konferans komiteleri olarak kendi içlerinde ayrılır. Ancak komitelerden en önemli olanı daimi komitelerdir. Daimi Komite üyeleri partilerin gösterdikleri adaylar arasından meclislerde yapılan oylama ile belirlenir. Daimi komiteler yasa tasarılarının son haline getirildiği birimler olduğundan yasama sistemi içerisinde ciddi önem arz etmektedir. Daimi komitelerde lobiciler, uzmanlar ve davet üzerine gelen konuşmacılar dinlenilebilir (Kantarci, 2011: 169).

ABD Anayasası’nın I. maddesi VII bölümüne göre, yasa haline gelecek teklif başkana sunulmalıdır, başkanın tasarımı kabul etmesi durumunda 10 gün içerisinde imzalayarak meclise gönderir, Congressional Record’da yayınlandığından itibaren yasa haline gelir ve yürürlüğe girmiş olur. Başkanın veto yetkisi de bulunmaktadır, başkan yasa teklifini reddederek meclise geri gönderebilir, veto edilen yasa tasarısı kongrenin hangi kanadından çıktıysa orada tekrar oylanır, 3/2 çoğunluk sağlarsa diğer meclise gönderilir orada da 3/2 çoğunluk sağlanabilirse veto geçersiz kılınarak teklif yasa halini alır (Gülbaş, 2007 :96). Bu durumdan yola çıkarak Amerikan Başkanlık sisteminde yasamanın rasyonelleşmiş olduğuna yani kendi yetkisi dahilinde maksimum yetkiye sahip olduğunu görmekteyiz (Can, 2013: 178). Amerikan anayasasının I. Maddesinin VIII. Bölümüne göre kongrenin yetkileri şu şekilde sıralanabilir (ABD Anayasası,03.05.2020, tr.usembassy.gov);

- Yasa yapma yetkisinin tamamı kongreye ve kongre üyelerine aittir.
- Federal devlet adına borç almak
- Vergi miktarlarını belirlemek ve toplamak, belirlenen vergi miktarları ülkenin tamamını bağlayıcıdır. Gelen vergilerle kamu borçlarını ödemek.
- Federal parayı basmak ve ölçü standartlarını belirlemek
- Yüksek mahkemelerden daha az yetkili mahkemeler kurmak
- Deniz suçlarını ve devletler hukukuna aykırı işlemleri cezalandırmak, bu davranışlara karşı yaptırım kararı alarak uygulamak
- Savaş ilan etmek, herhangi bir saldırgan davranışa karşı karşılık vermek
- Silah ticaretine onay vermek
- Bütçe ve Mali konuların belirlenmesi
- Ülkenin ortak savunmasını sağlamak
- Ülkelerle Amerikan Eyaletleri arasında yapılan ticari anlaşmaları denetlemek
- Para basmak, ağırlık ve ölçü birimlerini düzenlemek, sahte para basımını engellemek veya bu eylemi gerçekleştirenlerin cezalandırılmasını sağlamak
- Postane hizmetlerini organize etmek
- Bilim ve sanatın gelişimini desteklemek adına; yazar, bilim adamı ve sanatçıların kendi icatları veya çalışmaları ile ilgili özel hak ve izinler sağlamak
- ABD doları dışındaki paraların değerlerinin belirlenmesini sağlamak
- Donanma kuvvetini oluşturarak devamlılığını tesis etmek, silahlı kuvvetlerin yönetimlerine dair kuralları oluşturmak ve düzenlemek
- Yasaların uygulayıcısı olmak, yasalara karşı başkaldırıların önüne geçmek. Yasalara karşı bir tutum olması dahilinde milis güçlerini oluşturup silahlandırarak kongrenin belirlediği şartların sağlanması için milis kuvvetlerin eğitim programını eyaletlere bırakmak ve birleşik devlere hizmet etmek üzere oluşturduğu milis kuvvetlerini otoriteyi sağlamak üzere komutasına almak

- Kongrenin onay vermesi ve eyaletlerin haklarından vazgeçmeleri durumunda birleşik devletlerle ilgili her konuda özel yasama yetkisini kullanabilmek
- Anayasanın korunması ile ilgili olarak tüm organların ve bireylerin görev ve sorumluluklarını yerine getirmeleri noktasında gerekli yasal düzenlemeleri yürürlüğe sokmak
- Yüksek yargı mensupları ve Bakanların atanması konusunda Senatonun onay vermesi gereklidir.

Şekil 1. Yasama Süreci (Arı, 2015: 72).

Şekil 1. de belirtildiği üzere yukarıda detaylı bilgisi verilen yasa yapma süreci görülmektedir. Temsilciler meclisinden çıkan bir yasa tasarısı önce komitelerde görüşülmekte, ardından bir şablon almış olan taslak temsilciler meclisine geri gelerek görüşülür, temsilciler meclisi bunu hem konferans komiteye ve senatoya göndererek teklif sunar. Gelen yasa teklifi ve konferans komitesinin raporu ile birlikte senatonun ilgili komitesine görüşülmek üzere gönderilir. Senatonun ilgili komitesinden gelen rapor doğrultusunda senato genel kurulunda oylama yapılarak kabul edilir. Ardından başkan yardımcısının (Senato Başkanı) ve temsilciler meclisi başkanının (Speaker) imzalarıyla başkana gönderilir. Başkan gönderilen yasa teklifini onaylayarak yürürlüğe sokabilir. Başkan aksi bir tutum sergiler ise on gün içerisinde yasayı geri göndererek veto edebilir.

5.2. Yürütme

ABD'nin kurucuları anayasada ulusal birliğin sağlam esaslarla ve güçlü bir yürütme organı ile sağlanmasını öngörerek yürütmenin başı olarak başkanı belirlemişlerdir (Gidersoy, 2017:503). Kurucular kuvvetli bir yürütmenin yanında bunun bir diktatörlüğe dönüşmesini önlemek içinde bir dizi önlemler alınması gerektiği görüşündeydiler. Sisteme adını veren başkan yürütme kuvvetini tamamen elinde bulunduran kişidir. ABD Başkanı aynı zamanda devlet başkanıdır dolayısıyla Amerikan ulusunun birlik beraberlik ve dayanışmasının simgesi konumundadır (Atatüre, 2017:163)

ABD anayasasının ilk üç maddesi, devletin üç ana organı olan yasama, yürütme ve yargının yetkilerini belirler. Yasama gücünü kongre, yürütme gücünü başkan, yargı gücünü ise yüksek mahkeme elinde bulundurur. Dört yıllığına seçilen başkan yürütmenin tek temsilcisi durumundadır (Tunç, 2019:61). Yürütme kuvvetinin elinde bulunduran başkan federal hükümetin en yetkili kişisi konumundadır. (Aydemir, 2013: 63). ABD başkanlık sisteminde yasama ve yürütme işlevsel ve organik olarak ayrılmıştır. İşlevsel kısmını yasama yani yasa yapma yetkisi ile yürütme yani hükmetme yetkisini elinde bulunduran organların birbirlerinden farklı olmasından

anlamaktayız. Organik ise yasama ve yürütme görevlerinin farklı organlar tarafından yerine getirilmesidir. Dolayısıyla yürütme yetkisi anayasal olarak Başkana, yasama yetkisi Kongreye aittir (Akıncı, 2019: 2017-2124; Atatüre, 2017:152).

Amerikan başkanlık sisteminde yürütmenin başı başkandır, kabine üyeleri yani bakanlar başkanın o konuyla ilgili sekreterleri durumundadır (Kuzu, 2013: 34). Başkanlık sisteminde yürütme tek başlıdır, yürütme yetkisini seçimle devralan başkan kullanır. Başkan yardımcısı da başkan ile birlikte seçimlere girer. Yürütme üyesi olan birinin yasama organı ile ilişkisi bulunamaz var ise kesilmek zorundadır. Başkan yardımcısı ve bakanlar kongreye karşı siyasi açıdan sorumlu değildir, doğrudan başkana bağlı ve ona karşı sorumludur. (Teziç, 2013: 368).

Yürütme yetkisi Amerikan Anayasasının II. Maddesinin I. Bölümüne göre başkana verilmiştir (ABD Anayasası, 03.05.2020. tr.usembassy.gov), bu göreve başkan dört yıllığına yardımcısı ile birlikte şu şekilde seçilecektir: eyaletler kendi yasama organlarının belirleyeceği şekilde Senato ve Temsilciler Meclisine eşit sayıda seçici belirleyecek, fakat seçiciler kongre üyesi sıfatı ile ABD adına resmî bir göreve sahip olmayacaklardır (ABD Anayasası II. Madde, 03.05.2020, tr.usembassy.gov). Eyaletler düzeyinde yapılan bu seçimlerde ikinci seçmenlerin çoğunluğunu kazananın başkan ve yardımcısı seçilmiş olur. Bu kişiler sadece başkanı seçen ikincil seçmenlerdir. İkincil seçmenlerin belirlediği başkan Anayasanın II maddenin I. Bölümüne göre başkan şu yemini ederek göreve başlayacaktır; Birleşik devletler başkanlığı görevini sadakatle yerine getireceğime ve birleşik devletler anayasasını gözeticeğime, koruyacağıma ve savunacağıma onurum üzerine ant içerim (Akbaş, 1950: 453).

Başkan en az 35 yaşında, doğuştan Amerikan vatandaşı, aralıksız 14 yıldır ülke içerisinde ikamet gibi şartları vardır. 1951 yılında yürürlüğe giren değişikliğe kadar üst üste iki dönem şartı olmaksızın aday olmak konusunda sınırlama bulunmamaktaydı. Bu değişiklikte birlikte başkanın görev süresinde sınırlama söz konusu olmuştur. Temsilciler meclisinin üye tam sayısı (435), senatonun üye tam sayısı (100) ve 203 ikinci seçmenin yani toplamda 738 seçmenin kullandığı oy ile başkan her dört yıllık sürenin sonunda kasım ayının ilk salı günü yapılır, 270 oyu bulan aday başkan olarak göreve başlar (Arı: 2015: 91). Amerikan başkanının tüm yetkileri anayasasının II. Maddesinde belirtildiğine göre şu şekilde sıralanabilir (ABD Anayasası, 23.05.2020, tr.usembassy.gov).

- Senato’nun toplam üye sayısının 3/2 onayı olması şartı ile uluslararası anlaşmalar yapmak
- Senato onayı ile bakanlar, büyükelçiler, konsoloslar v.b. gibi üst düzey bürokratları atamak
- Yabancı devlet başkanlarını, büyükelçilerini kabul etmek, ülkesini temsilen davetlere katılmak
- Yürütmenin yetkisi dahilinde olan konular ile ilgili anlaşmalar yapmak
- Başkomutan sıfatı ile kara, hava ve deniz kuvvetlerin sevk ve idaresini yürütmek
- Savaş ilan etmek (kongreye 60 gün içerisinde rapor vermek zorunda, ancak askeri hareket ilanı için bu söz konusu değil)
- Kongreden gelen tasarıları onaylamak veya veto etmek
- Bakanlar kurulunu kongre onayı ile oluşturmak veya değiştirmek
- Yürütme ile ilgili konularda kararname çıkarmak
- Yürütmede yer alan üst düzey yetkililerden kendi alanları ile ilgili yazılı görüş isteyebilir
- Yetkisini kötüye kullanma haricindeki ülkeye karşı işlenen suçlara karşı af çıkarmak ya da suç ile ilgili kesinleşmiş hükmü yani infazı ertelemek (ancak bu durum başkanın görevden azledilmesini kapsamamaktadır) (Aydemir, 2019:63). Buna Pardon Yetkisi de denilmektedir (Atatüre, 2017:162).
- Kongreye karşı yılda en az bir kere hitap etmek. Bu durum genellikle kongreyi bilgilendirmek yada belirli konular hakkında destek istemek amaçlıdır.
- Başkan yardımcılığı makamının herhangi bir sebepten dolayı boşalması durumunda kongrenin çoğunluğunun onayı ile yeni bir başkan yardımcısı Başkan tarafından atanabilir.
- Federal görevlilerin tatil zamanlarını belirlemek
- Kongrenin kabul ettiği yasaların uygulanmasına yönelik politikalar oluşturmak

- Siyasi gündemin desteklenmesine ve yürütülmesine yönelik yeni komisyonlar oluşturmak ve yürürlüğe sokmak
- Senato tarafından da onay verilen Yargı organı mensuplarını yani Yüksek Mahkeme hakimlerini ve federal alt mahkeme hakimlerinin atamalarını yapmak.

Başkanın yasama organını fesih yetkisi bulunmamaktadır. Ancak kongre belirli durumlarda başkanı görevden azledebilir, bu azil süreci de kolay uygulanabilir bir durum değildir. Devlet başkanının cezai sorumluluğu olduğundan yargılama yolu açıktır ve böyle bir gerekliliğin olması halinde iddia makamını temsilciler meclisi yargılama mercisini ise senato oluşturur, olası bir mahkumiyet durumunda başkan görevden azledilerek uzaklaştırılır ve gelecek seçimlere kadar başkan yardımcısı yürütmenin başı olarak devam eder.

Başkan yürütme gücünü elinde bulunduran tek kişidir, yani yürütme tek başlıdır. Başkanın dışında bir devlet başkanlığı makamı bulunmamaktadır. Parlamenter sistemde olduğu gibi kolektif bir kabinenden söz etmek mümkün değildir. Bakanlar başkanın sekreterleri konumundadır. Bakanlar başkanın direktifleri yönünde çalışır, aksi bir tutum sergileyemezler, çünkü başkan tarafından atanarak göreve gelirler. Bundan dolayı sorumlulukları başkana karşıdır. Bakanlar toplanıp yürütme ile ilgili kararlar alamaz, sadece konularında istişare ederek başkana brifing verebilirler (Gözler, 2011:572). Bir kişi hem yasama hem yürütme organında görev yapamaz, yürütmeye görev alacak bir yasama üyesi istifa etmek zorundadır. Dolayısıyla kuvvetler ayrılığı ilkesinin sert uygulandığı görülmektedir.

ABD başkanlık sisteminde başkan ve başkan yardımcısı seçicilerin oyu ile seçilir ve göreve gelir. Başkanla birlikte görev süresi başlayan başkan yardımcısının başkanla birlikte görev süresi biter. Başkan yardımcısı seçimlerde başkandan sonra en çok oyu alan ikinci kişi olarak belirlenir, ancak bu kişilerin eşit oy alması durumunda senato gizli oylama ile başkan yardımcısını belirler. Başkan yardımcısının etkin bir rolü olmamakla birlikte, yürütmenin daha fazla kesime hitap edebilmesi için başkan ülkenin kuzey kesiminden ise başkan yardımcısı güney kesiminden belirlenir (Kuzu, 1996:18). Başkan Yardımcısının en bilinen görevi ise Senatoya başkanlık etmektir. Nadiren yerine getirdiği Senato başkanlığı görevini kıdemli ve tecrübeli bir senatör icra eder. Senatoda yapılan oylamalardan eşitlik sonucunun çıkması durumunda kararın verilmesini sağlar. Başkan yardımcısının en önemli yetkisi ise başkanın herhangi bir nedenle (vefat, azil, hastalık vb.) görevden ayrılması durumunda başkan yardımcısı başkan olarak görevi devralır (Atatüre, 2017:167).

Yürütme gücünü elinde bulunduran başkana bağlı bir dizi kurum bulunmaktadır. Bunlar 15 bakanlık başta olmak üzere, Sermaye Piyasası ve Borsa Komisyonu, Federal Ticaret Komisyonu, Gıda ve İlaç İdaresi, Federal İletişim Komisyonu, Çevre Koruma Dairesi, Nükleer Düzenleme Komisyonu, istihdamda Fırsat Eşitliği Komisyonu, İş Sağlığı ve Güvenliği Dairesi, FED, v.d. gibi idari kurumların başkan ve üyeleri senato onayı ile başkan tarafından atanmaktadır. Bu idari kurumların kararları kanun hükmünde olup mahkeme tarafından iptali mümkündür (Çilliler, 2019:67). FED yürütme organı içerisinde en etkin ve belirleyici kurum olarak öne çıkmaktadır. FED yani Amerikan Merkez Bankası finansal konularda en yetkili ve belirleyici kurumdur.

Başkanlar yıllık veya özel durumlarda kongreye karşı konuşmalar yapabilir. Bu konuşmalarında yürürlüğe girmesinin önemli olduğunu düşündüğü konularda fikir beyan edebilir, bu beyanı sadece bir konu hakkında yasama organını teşvik etmekten ibarettir, herhangi bir yaptırım söz konusu değildir. Ancak aynı zamanda parti lideri de olan başkan kamuoyu oluşturarak kongredeki yasama çalışmalarının akışını etkileyebilir. Bu durumu takip edebilmek için başkanlık sarayı olan Beyaz Saray'da Kongre ile Bağlantı Bürosu kurulmuş, bu büro başkanın yasama çalışmalarını takibi ve iki partinin de hükümet politikalarına karşı hem tavırlarını araştırmak hemde politikaların desteklenmesi sağlamak için ikna çalışmalarını yürütmektedir (Koçak, 2015:49).

5.3. Yargı

Federal hükümetin erklerinden üçüncüsü ise yargıdır. Yargının başında ise ABD Yüce Mahkemesi (Supreme Court) yer alır. Ülkenin ekseri olarak her tarafına yayılmış mahkeme ağlarından oluşmaktadır. Ülke kongre tarafından belirlenen esaslara göre bölgelere ayrılarak bu bölgelerde gene kongrenin anayasal hak olarak kuracağı alt mahkemelerle yargı ağı oluşturulmuştur. Kongrenin anayasal hakları arasında federal mahkemeleri kapatmak, yargıç sayıları ile ilgili belirleyici rol oynamak gibi yetkileri olmasına karşın Yüce Mahkemeyi kapatması gibi bir durum söz konusu değildir (Koçak, 2017:53).

ABD anayasasının yürürlüğe girmesinin ardından erklere verdiği görev ve sorumluklar haricinde yetki alanlarını da belirlemiştir. Kongreye Yüce Mahkeme dışında alt mahkemelerin kurulması ile ilgili yetki anayasal olarak verilmiştir. 1789 yılında kabul edilerek yürürlüğe giren yargı yasası ile birlikte söz konusu durum yargı ve yasama arasındaki ilişkiyi belirlemiş oldu. İlk kurulduğunda Adalet Bakanlığı'na sahip olmayan ABD, yargı

organı olan Yüce Mahkemenin her bir erke gerekli durumlarda görüş bildirmek üzere gönderdiği temsilcilerin iş yüklerinin artması ile birlikte bu durumu hafifletecek bir organa ihtiyaç duyularak Adalet Bakanlığı 1870 yılında kurulmuş oldu (Atatüre, 2017:189).

ABD’de yargı ağı federal ve yerel olmak üzere iki şekilde oluşmaktadır. Yerel mahkeme üyeleri olan yargıçlar halk tarafından seçimle belirlenmekte (Fendoğlu, 2012 :55), bu mahkemeler federal mahkemelerin alanlarına girmeyen davalara bakmaktadır. Federal Mahkemeler ise Yüce Mahkemenin kontrolünde olup, federal anayasadan doğan uyuşmazlıkları giderir (Gidersoy, 2017 :509).

ABD’de yargının yasama ve yürütme kadar güçlü olduğunu söylemek mümkündür. Başkanlık sisteminin uygulandığı ABD’de karşılıklı olarak, birbirlerinin yetki alanlarında girmeden denetim yapan yasama ve yürütmenin aralarındaki bu kontrol mekanizmasının denetimini yani hakemliğini yargı yapmaktadır. Yani birbirlerinden bağımsız olan Kongre ve Başkanın her ikisinden de bağımsız olan yargı aralarındaki ilişkide hakem görünümündedir (Becerren ve Kalağan, 2007 :166).

Federal mahkeme yani Yüce Mahkeme temyiz mahkemesi niteliğinde çalışmaktadır (Aydemir, 2013: 64). Aynı zamanda federal mahkeme olan Yüce Mahkeme; anayasa mahkemesi, yüksek seçim kurulu, danıştay ve yargıtay görevlerini de yerine yetirir. Bu görevlerine ek olarak yasama ve yürütmenin faaliyetlerinin anayasaya uygunluğunu denetler (Kuzu, 2017: 35).

ABD’de yargı organı üst ve alt mahkemelerden meydana gelir. Üst mahkeme olan yüce mahkeme 1789 tarihli yasa ile kurulmuş, yargıç belirleme kararı kongreye bırakılmıştır. 1869’ da son halini olan yüce mahkeme üye sayısı 9 olarak belirlenmiştir. Mahkeme üyeleri hayatları boyunca görevde kalmak üzere atanırlar, emekli olma kararı kendilerine aittir. Alt mahkemeleri kurma kararı ise kongreye ait olmak şartı ile her bölge için federal mahkemeler oluşturulmuştur. Federal seviyede 12 temyiz mahkemesi, 94 bölge mahkemesi ve özel mahkemeler bulunur. Yüce mahkeme üyelerinin tam sayısı başkan tarafından kongre onayı ile atanır (Koçak, 2017: 54). Amerikan anayasasının III. Maddesinin II. Bölümünde yargı organının yetkileri;

- Anayasadan doğan tüm hukuki ve adli davalar
- Yasama ve yürütme organlarının faaliyetlerinin anayasaya uygunluğunu denetlemek
- Vatandaşlar ile yabancı uyruklular arasındaki uyuşmazlıklar
- ABD’nin taraf olduğu anlaşmazlıklar
- ABD’nin anlaşmalarının, kongrenin veya başkanın çıkardığı kanun veya kanun hükmündeki metinlerin anayasaya uygunluğunun denetlenmesi
- Yabancı ülke temsilciliklerinde bulunan dış misyon temsilcilerini ilgilendiren duruşmaların görülmesi
- Deniz hukuku alanında olan davalara bakmak
- Federe birimler ile federal hükümet arasında olan uyuşmazlıkları çözmek

Amerikan başkanlık sisteminde yargının ciddi şekilde ön planda ve bağımsız olması ortaya ABD’de demokrasiyi yargıçlar kurmuşlardır kanısına ulaştırmaktadır (Özok, 2005:8). Bu kanının en büyük etkisi yasama ve yürütme arasındaki denge durumunu korumak, vatandaşların temel hak ve özgürlüklerini güvence altına almaktır. Yüce mahkeme diğer adıyla federal anayasa mahkemesi yargı yetkisini kendisinde barındırır (Yaman, 2014: 92).

Yüksek yargı organına senato onayı ile atama yapan başkan, atama yetkisini senato ile uzlaşarak kullanmak durumundadır, aksi takdirde atama gerçekleşemez. 16 mart 2016 tarihinde dönemin başkanı Barack Obama tarafından yüksek mahkeme üyesi olarak atanmak istenen Merrick Garland başkanın atama kararına karşın senato onayının gelmemesi ile birlikte söz konusu atama düşmüştür (Gözler, 2017 :12).

ABD yargı sisteminde mahkemelerde yargıçlar haricinde jüri heyeti bulunur, Fransızca kökenli olan sözcük yeminli kişiler anlamında kullanılır. Yerel bölgelerden seçilmiş, on sekiz yaşını doldurmuş, bir yıl aralıksız ülkede ikamet eden, bir yıldan daha uzun bir süre mahkumiyet almamış olan her ABD vatandaşı bölge mahkemelerinde jüri heyetlerinde görev alabilir, bu durum önemli bir hizmet olarak görülmektedir. Altı aydan daha uzun süre ile yargılanan her sanığın jüri talep etme hakkı vardır. Jüriler her iki tarafı da dinleyerek kanıtları inceler ve sonucunda yargıca fikrini beyan eder. Bu karar jüri üyelerinin oy çoğunluğu ile sağlanabildiği gibi oybirliği ile de sağlanabilir. Görüş bildirebilecek oy çoğunluğu sağlanamamış ise karar hakime bırakılır (Atatüre, 2017: 209).

Yüksek mahkeme üyeleri devlet protokolüne göre başkanın ardından gelir, yani ikinci durumundadır. Buna bağlı olarak toplumsal saygınlıklarının yüksek olduğu anlaşılmaktadır (Çilliler, 2019: 73).

SONUÇ

Devletin üç ana kuvveti bulunur bunlar; yasama, yürütme ve yargıdır. Yasama kanun yapma, yürütme kanunların uygulayıcısı olmak, yargı ise kanunlara aykırı durumların takipçisi olarak ihtilafların çözüme kavuşturulmasını sağlamaktır. Bu üç kuvvet tek elde toplanması ile ortaya çıkacak muazzam güç durdurulması imkansız bir hal alır (Yayla, 2017: 154). Bu duruma düşmek istemeyenlerin kurduğu her sistem söz konusu kuvvetleri birbirinden ayırarak kullanımını uygun görmüştür.

Amerikan Başkanlık Sisteminde kuvvetler ayrılığı ilkesinin benimsenmesi kuruluş döneminden itibaren esas olarak alınmıştır. Başkanlık Sisteminin düşünürleri monarşiden ayrılmışken yeni bir diktatörlük ortamının oluşmaması için yürütmenin gücünü dengelemeye karar vermişlerdir, bu durum ise sadece kuvvetler ayrılığının keskin uygulanması ile mümkün olmuştur (Demirkaya, 2017:12).

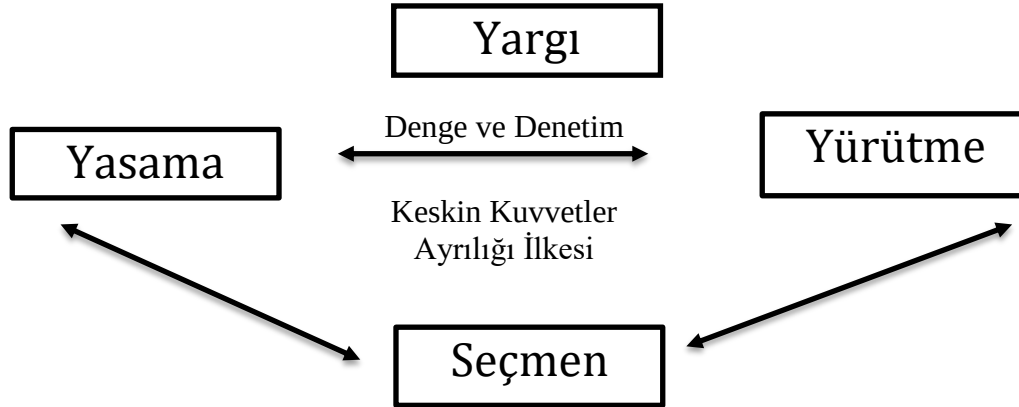
Hükümet sistemleri kuvvetler birliği ve kuvvetler ayrılığı olarak sınıflandırmak mümkündür. Amerikan Başkanlık Sistemi kuvvetler ayrılığına dayanan ve bunu da sert biçimde uygulayan sistemdir. Yani yasama ve yürütme ayrı ayrı seçimle iş başına gelir ve birbirlerinin varlıklarına son veremezler (Gözler, 2011:569). Amerikan Başkanlık Sistemini başarılı kılan unsur kuvvetler ayrılığına olan bağlılık ve kuvvetler ayrılığı ilkesinin keskin biçimde uygulanmasıdır. Yasama ile yürütme aynı seçmenden ayrı oylarla görev başına gelir, yasama ile yürütme üyeleri birbirlerinden ayırdır, yürütme yasamaya karşı hesap vermez, yasama da yürütmeye karşı hesap vermez, iki erk de birbirini fesih edemez ancak yasama organı belirli şartlar ve durumlar altında başkanı azledebilir (Heywood, 2015:220).

Yargı organı ise yasamanın ve yürütmenin üzerinde ve onlardan bağımsızdır. Yüksek yargı üyeleri her ne kadar başkan tarafından atansa da yasama organının onayı olmadan göreve başlayamaz ve yasama organının hakkında soruşturma başlatması ile mevcut bir yüksek yargı mensubunu görevden alabilir. Dolayısıyla yargı mensuplarının tarafsızlığı iki erkin güvencesi altına alınmış durumdadır. Sistem adeta örümcek ağlarıyla örülmüş gibi erklerin tek başına diğerine müdahale etmesine izin vermemekte, iş birliği içerisinde çalışmalarını mecbur kılmaktadır. Her birinin görev ve sorumluluk çizgileri anayasa ile belirli olup o çizgi dışına çıkmamakta, keskin kuvvetler ayrılığı ilkesinin gereği olarak çatışmacı değil uzlaşmacı bir yönetim ve idare modeli ortaya çıkmasını sağlamaktadır (Gidersoy, 2017 :507).

Başkanlık sisteminde yasama ve yürütme organlarının işlevleri organik olarak ayrılmış olması teorik açıdan ele alındığında özgürlükleri güvence altına alan ve çürümelerini engelleyen bir durum olarak karşımıza çıksa da modern siyasal sistemler için belirli dezavantajlarını da beraberinde getirir. Bunlardan ayrı seçimlerle işbaşına gelen erkler farklı partilerin çoğunlukta ya da yönetimde olmaları durumunda organlar arasında çatışma ortamına yönelik bir eğilim gözlemlenmektedir, bu durum da yasama organının tıkanıklığına ve sonucunda tamamen işlemez hale gelerek sistemin kilitlenmesine yol açmaktadır (Boyunsuz, 2013:420). Verilen bilgiler özetlenecek olursa;

- Yürütmenin başı hükümetin de başı olan başkandır
- Başkan kabinesini kongre onayı ile atar
- Yasama ve Yürütme erkleri arasında kuvvetler ayrılığı ilkesi gereği organik bir bağ olamaz, yani bir kişi hem yasamada hem yürütmeye görev alamaz.
- Yürütme yasamanın güvenoyuna tabi değildir, aynı şekilde yasama da yürütmenin onay ve güvenine tabi değildir. Karşılıklı fesih yetkileri yoktur.
- Yasama gücünü elinde bulunduran meclis erkler arasındaki en önemli ve en üst güç olarak karşımıza çıkmaktadır.
- Yasama ve yürütme ayrı seçimlerle işbaşına gelir, her birinin işleyişi anayasal olarak düzenlenmiştir.
- Yürütme anayasal olarak yasamaya karşı sorumlu olmadığından fesih edilemez, aynı şekilde yasama da yürütmeye karşı sorumlu olmadığından fesih edilemez.

- Devlet başkanı aynı zamanda hükümetin başıdır, sadece yürütme alanındaki yetkilerle donatılmıştır, yasama ve yargıya müdahale edemez, onların görev alanlarına giremez. Bunun güvencesi ise anayasadır.

Şekil 2. Erkler’in Belirlenmesi ve Aralarındaki İlişki (Heywood, 2015: 219).

Şekil 2’de gösterildiği gibi seçmenin belirlediği yasama ve yürütme anayasal düzen içerisinde görevlerini yerine getirir. Bu iki erk üzerinde ise her ikisini de denetlemek ve anayasal düzeni garanti etmek üzere yargı bulunur. Yasama ve yürütme ise birbirlerine karşılıklı denetim yaparak denge içerisinde işleyişe devam eder. Sistem erkler arasında uzlaşma ve iş birliği öngördüğünden çatışmacı bir biçimde işleyiş mümkün değildir. Şekilde görüldüğü üzere seçmen yasama ve yürütme ile geri dönüşüm ilişkisi içerisinde. Bu durum ise yönetimin değişebilirliğini ve seçmenin hesap sorabilirliğini simgelemektedir. Yani seçmen kongrenin çalışmalarından memnun olmaz ise gelecek seçimde azınlık olan partiyi çoğunluğu sağlayarak kongrede faaliyet göstermesini sağlayabilir. Seçmen yürütmenin politikalarından rahatsız olur ise ağırlıklı olarak kongre üyesi olan seçiciler kurulu üyelerini de değiştirerek yürütmeyi cezalandırabilir. Dolayısıyla sistem içerisinde ciddi bir denge unsuru oluşmakta iş birliği içerisinde çalışmaya zorunlu bırakılmaktadır.

KAYNAKÇA

- ABD Anayasası, ABD Türkiye Büyükelçiliği, <https://tr.usembassy.gov/tr/education-culture-tr/life-in-america-tr/>
- ABD Ülke Profili, <https://www.aa.com.tr/tr/ulke-profilleri/abd/901860>
- AKBAY, M., 1950. ‘‘Amerika Birleşik Devletleri Anayasa Metinleri’’, **Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi**, 7 (1), ss. 446- 493.
- AKINCI, B., 2019. The contribution of the presidential government system of the republic with specific design to Turkey to rationalize the presidential system, *OPUS–International Journal of Society Researches*, 13(19), 2107-2124.
- AKYILDIZ, A., 2016. ‘‘Demokrasinin Sayılarla Sınavı’’, **Uyuşmazlık Mahkemesi Dergisi**, (7), ss. 127-148.
- Amerika’nın Sesi, <https://www.amerikaninsesi.com/a/amerikada-secmen-kaydyla-igili-kurallar139014939/903211.html>
- ARI, T., 2015. **Amerika’da Siyasal Yapı Lobiler ve Dış Politika**, Dora Basım Yayın, Osmangazi/Bursa, 5. Baskı, 350s.
- ATATÜRE, S., 2017. **Amerika Birleşik Devletleri’nin Siyasi Yapısı Onüç Koloniden Küresel Güce Amerika**, Beta, Beşiktaş/İstanbul, 338s.
- AYDEMİR, E., 2013. **Siyasal İletişimi Yeniden Okumak Seçim Kampanyalarında Postmodern Bir Yaklaşım**, Üçdal Neşriyat, Zeytinburnu/İstanbul, 158s.
- BECEREN, E ve KALAĞAN, G., 2007. ‘‘Başkanlık ve Yarı-Başkanlık Sistemi; Türkiye’de Uygulanabilirliği Tartışmaları’’, **İstanbul Ticaret Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi**, 2 (11) ss.163-181.
- BEZCİ, B., 2005. ‘‘Demokrasi ve Başkanlık Sistemi’’, **Yönetim Bilimleri Dergisi**, 2 (3), ss. 77-91.

- BOYUNSUZ, Ş. Ö., 2013. ‘Başkanlık Sisteminin Anayasal, Kurumsal, Davranışsal Dinamikleri ve Türkiye İçin Başkanlık Sistemi Tercihi’, **Yeni Türkiye Dergisi**, (51), ss. 416-429.
- CAN, O., 2013. ‘Başkanlık Sistemi Hakkında Birkaç Not’, **Yeni Türkiye Dergisi**, (51), ss. 175-181.
- ÇİLLİLER, Y., 2019. **Karşılaştırmalı Siyasal Sistemler Türkiye-ABD**, Nobel, Çankaya/Ankara, 163s.
- DAVUTOĞLU, A., 2014. **Stratejik Derinlik**, Küre Yayınları, Bağcılar/İstanbul, 584s.
- DEMİR, B., 2003. ‘Dünya Federalizm Tecrübesi ve Sovyet Federalizmi’, **Bilgi Türk Dünyası Sosyal Bilimler Dergisi**, (25), ss. 41-71.
- DEMİR, K. A., 2014. ‘Özerk Yerel Yönetim Yapısından Federalizme Geçiş’, **Çankırı Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi**, 4 (2), ss 35-60.
- DEMİRKAYA, C., 2017. ‘Başkanlık Sistemi ve Yarı Başkanlık Sistemi Analizi: ABD ve Fransa Örneği’, **Nişantaşı Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi**, İstanbul.
- EFE, H. ve KOTAN, M., 2015. ‘Türkiye’de Hükümet Sistemi Tartışmaları Çerçevesinde Başkanlık Sistemi ve Türkiye’de Uygulanabilirliği’, **Kafkas Üniversitesi İİBF Dergisi**, 6 (9), ss. 65-94.
- EREN, V. ve AKINCI, B., 2018. ‘Yasama Yürütme İlişkileri Açısından Başkanlık Sistemi ile Cumhurbaşkanlığı Hükümet Sistemi’nin Karşılaştırılması’, Ed.: Yüksek Demirkaya, Cumhurbaşkanlığı Hükümet Sistemi, Kamu Yönetiminde Değişim, Hiper Yayınevi, İstanbul.
- Hiperlink Yayınları, ss. 35-70., 2018.
- ERKUL, H v.d., 2016. ‘ABD ve Almanya Yerel Yönetimlerinin Karşılaştırılması’, **Yönetim Bilimleri Dergisi**, (14), ss. 33-56.
- FENDOĞLU, H. T., 2012. ‘Başkanlık Sistemi’, **İnönü Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi**, 2 (2), ss. 39-60.
- GİDERSOY, B., 2017. ‘Başkanlık Hükümet Sistemi ve Türkiye İçin Geçerliliği’, **Mehmet Akif Ersoy Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi**, 9, (19), ss. 500-519.
- GÖNENÇ, L., 2017. ‘Dar Bölge Seçim Sistemi Tartışmaları’, Türkiye Ekonomi Politikaları Araştırma Vakfı, https://www.tepav.org.tr/upload/files/1499881780-7.Dar_Bolge_Secim_Sistemi_Tartismalari.pdf
- GÖZE, A., 2011. **Siyasal Düşünceler ve Yönetimler**, Beta Basım A.Ş, Zeytinburnu/İstanbul, 661s.
- GÖZLER, K., 2011. **Anayasa Hukukunun Teorisi**, Cilt 1, Ekin Basım Yayın Dağıtım, Bursa, 973s.
- GÖZLER, K., 2017. ‘Cumhurbaşkanlığı Sistemi Mi, Başkanlık Sistemi Mi, Yoksa Neverland Sistemi Mi? 16 Nisan’da Neyi Oylayacağız’, <http://www.anayasa.gen.tr/neverland.pdf>,
- GÜLBAŞ, E. E., 2007. ‘Liberal Demokrasilerde Karar Alma Sürecinde Baskı Grubu Olarak Lobilerin Rolü: ABD Örneği’, **Doktora Tezi, Marmara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü**, İstanbul.
- HEKİMOĞLU, M. M., 2013. ‘Başkanlık Demokrasisini Doğru Tartışmak’, **Yeni Türkiye Dergisi**, (51), ss. 587-591.
- HEYWOOD, A., 2015. **Siyasetin Temel Kavramları**, Çev.: Hayrettin. Özler, Adres Yayınları, Ankara, 383s.
- İŞYAR, Ö. G., 2013. **Karşılaştırmalı Dış Politikalar Yöntemler-Modeller- Örnekler ve Karşılaştırmalı Türk Dış Politikası**, Dora, Bursa, 689s.
- KAMALAK, İ. vd., 2015. ‘Demokrasi, Siyasal Rejim ve Başkanlık Sistemi Tartışmalarının Karşılaştırmalı Bir Analiz’, **Toplam ve Demokrasi**, 9 (19-20), Ocak-Aralık, ss.127-148.
- KANTARCI, Ş., 2011. **Amerika Birleşik Devletlerinde Ermeniler ve Ermeni Lobisi**, IQ Kültür Sanat Yayıncılık, Bayrampaşa/İstanbul, 416s.
- KARAKOÇ, R., 2017. **Parti İçi Demokrasi: Türkiye, Fransa, Amerika Birleşik Devletleri Karşılaştırması**, Gazi Kitapevi, Ostim/Ankara, 243s
- KISSINGER, H., 2014. **Diplomasi**, Çev.: İbrahim H, Kurt, Türkiye İş Bankası Yayınları, Bağcılar/İstanbul, 856s.

- KİREÇCİ, M. A., 2011. Türk Cumhuriyetlerinin Bağımsızlıklarının 20. Yılında Amerika Birleşik Devletlerinin Orta Asya Politikaları Rapor, (Ed: Murat Yılmaz), Hoca Ahmet Yesevi Uluslararası Türk-Kazak Üniversitesi, 64s.
- KOÇAK, K. A., 2017. ABD Başkanlık Sistemi: Ama Birlikte Çalışan Organlar, **Karşılaştırmalı Hükümet Sistemleri Başkanlık Sistemi ABD, Arjantin, Azerbaycan, Brezilya ve Nijerya Örnekleri**, (Ed: Havvana Yapıcı Kaya), TBMM Basımevi, Ankara, ss. 23-78.
- KUTLU, Ö. ve GÖKSEL, Z. S., 2014. **Siyaset Bilimine Giriş**, (Ed. Önder Kutlu), Lisans Matbaacılık, Avcılar/İstanbul, 432s.
- KUZU, B., 1996. ‘‘Türkiye İçin Başkanlık Sistemi I’’, **Liberal Düşünce Dergisi**, (2), ss. 13-43
- KUZU, B., 2017. **Her Yönü İle Başkanlık Sistemi Yeni Cumhurbaşkanlığı Modelimiz**, Babıali Kültür Yayıncılığı, Ataşehir/İstanbul, 1. Baskı, 222s.
- MİŞ, N. v.d., 2017. Dünyada Başkanlık Sistemi Uygulamaları ABD, Brezilya, Arjantin, Meksika, Güney Kore, Şili, Türkiye’de Siyasal Sistemin Dönüşümü ve Cumhurbaşkanlığı Hükümet Sistemi, (Ed.: Nebi Miş ve Burhanettin Duran), Seta, İstanbul, 2. Baskı, ss. 145-219.
- ÖZOK, Ö., 2005. ‘‘Türkiye’de Hükümet Sistemi Değişikliği Tartışmaları: Olanaklar ve Olasılıklar Üzerine Çalışma Notu’’, Türkiye Barolar Birliği Yayınları:77, 219s.
- ÖZTEKİN, A., 2011. **Siyaset Bilimine Giriş**, Siyasal Kitabevi, Çankaya/Ankara, 552s.
- PARLAK, B., 2013. ‘‘ABD Örneğinde Başkanlık Sisteminin Kritiği: Oluşum Süreci ve Karakteristiği’’, **Yeni Türkiye Dergisi**, (51), ss. 773-778.
- ROSKİN, M. G., 2016. **Çağdaş Devlet Sistemleri Siyaset Coğrafya Kültür**, Çev.: Bahattin, Seçilmişoğlu, Adres Yayınları, İskitler/Ankara, 747s.
- SERDAR, E. E., 2019. ‘‘Amerika Birleşik Devletleri’nde Dış Politika Karar Alma Süreçleri ve Kurumları’’, **Yüksek Lisans Tezi, İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü**, İstanbul.
- T.C. Dışişleri Bakanlığı, <http://www.mfa.gov.tr/amerika-birlesik-devletleri-kunyesi.tr.mfa>
- TEZİÇ, Erdoğan., 2013. ‘‘Başkanlık Sistemi’’, **Yeni Türkiye Dergisi**, (51), ss. 366-371.
- TOSUN, T. ve TEPECİKLİOĞLU, A. O., 2012. **Siyaset Bilimi, Siyasal Partiler Siyasi Katılım ve Propaganda**, (Ed. Halis Çetin), Orion Yayınları, Altındağ/Ankara, ss. 361-390.
- TUNÇ, A., 2019. **Cumhurbaşkanlığı Hükümet Sistemi ve Yeniden Yapılanan Türk Kamu Yönetimi**, Dora Basın Yayın Dağıtım, Osmangazi/Bursa, 246s.
- YAMAN, A., 2014. ‘‘Başkanlık Sistemi Uygulamaları ve Türkiye’de Uygulanabilirliği’’, **Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi**, 24 (1), ss. 82-98.
- YAYLA, A., 2015. **Karşılaştırmalı Siyasal Sistemler**, Adres Yayınları, İskitler/Ankara, 172s.
- YAYLA, A., 2017. **Siyaset Bilimi**, Adres Yayınları, Yenimahalle/Ankara, 408s.
- YAYMAN, H., 2016., **Türkiye’de Devlet Reformu ve Başkanlık Sistemi**, Doğan Kitap, Beylikdüzü/İstanbul, 336s.
- YEĞİN, M., 2012, **ABD Başkanlık Seçimleri**, USAK Raporları, (Ed: Mehmet Güçer), No:1205.
- YILMAZ, S., 2013. ‘‘Başkanlık Sistemi; ABD Türkiye’ye Örnek Olabilir Mi?’’, <http://91.239.204.115/bitstream/11547/489/1/sait14.pdf>

TÜRK KAMU YÖNETİMİ DERGİSİ

Turkish Journal of Public Administration

